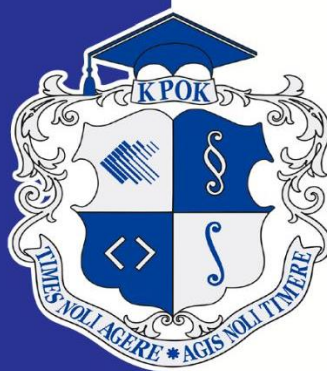

ISSN (Online) 2786-7498

ISSN (Print) 2708-339X

LEGAL BULLETIN

«KROK» UNIVERSITY

Kyiv
2023

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07

Legal Bulletin

“KROK” UNIVERSITY

*ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК»*

Issue 1 (7)

Випуск 1 (7)

Kyiv/Kiїв 2023

The collection of scientific works "Legal Bulletin" is the legal successor of the "Legal Bulletin of the "KROK" University edition (Certificate of the Ministry of Justice of Ukraine of printed mass media KB №24369-14209PR 26.03.2020). In accordance with the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 dated July 2, 2020, the collection of scientific works "Legal Bulletin" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine, category "B"

International databases and catalogs indexing publications:

- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine after V.I. Vernadsky

“Legal Bulletin”: Collection of Scientific Works. “KROK” University. Iss.1 (7). Kyiv. 2023. pp.114.

The seventh issue of the Bulletin contains articles by scientists from «KROK» University, as well as other higher educational institutions. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural, economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

*Recommended for printing by Scientific Council of "KROK" University
(protocol №5 23 February 2023)*

*Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020*

Збірник наукових праць «Legal Bulletin» є правонаступником видання «Правничий вісник Університету «КРОК» (свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №24369- 14209ПР від 26.03.2020). Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 р. збірник наукових праць «Legal Bulletin» включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія "Б"

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:

- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». 1 (7). – К., 2023. – 114 с.

Сьомий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК», а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінального процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №5 від 23.02.2023 року)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020*

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Француз А.Й., доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (юридична освіта), Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В., доктор філософії в галузі права, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Міхневич Людмила Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного та кримінального права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Скоморовський Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Палащакова Даніела, доктор хабілітат, професор, професор технічного університету у Кошиці, Словацька Республіка

Дідич Тарас Олегович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи (навчальна робота) навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Губська Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Stanislaw Leszek Stadniczenko, доктор хабілітат, професор керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету, м. Ополь, Республіка Польща

Editorial staff:

Editor in Chief:

Anatoliy A.J., Doctor of Law, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work (Legal Education), Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law".

Responsible secretary:

Stepanenko N.V., PhD, Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law".

Editorial board:

Lyudmila Mikhnevich, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and Criminal Law of KNEU Vadym Hetman, Ukraine

Vitaliy Skomorovsky, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution "KROK University of Economics and Law", Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets, Doctor of legal sciences, Professor, Head of the department of Constitutional, International Law and Public Law disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University "Odesa Law Academy", Ukraine

Daniela Palaščakova, Doctor of Habilitation, Professor, Technical University in Košice, Slovak Republic

Taras Didych, Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Scientific and Pedagogical Work (Study Work) of the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Olena Gubska, Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Viktoriya Koroleva, Candidate of Legal Science, associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines, Higher Educational Institution "KROC University of Economics and Law", Ukraine

Stanislaw Leszek Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor, Head of the Department of State Law and Human Rights, Opole University, Opole, Republic of Poland.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Француз А.Й., Степаненко Н.В. Участь Іллі Шрага в українському громадсько-просвітницькому і політико-правовому русі на початку ХХ ст.	12
Француз-Яковець Т.А., Павлусенко О.В. Інститут англійської мови в Україні: історико-правовий вимір	18
Юрченко О.А., Філіпчук К.В. Права людини і демократія: загрози глобального характеру	26
Корнієнко О.О. Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей в Україні	32
Горелова В.Ю. Предикат «морального закону» в доктрині прав людини	40

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

Сидор В.Д., Василенко Є.В. Становлення та розвиток інституту відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції	45
Биков О.М., Жаровська І.М. Проблеми правової ідентичності особи: персональні дані та право на приватність	51
Доляновська І.М. До питання створення Реєстру медіаторів в Україні: теоретико-правовий аспект	56
Француз А.Й., Марина Ю.Ю. Медіація, як сучасний спосіб вирішення конфліктів в умовах військового стану	64

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

- Француз-Яковець Т.А., Гавриленко О.О.** Притягнення суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини: поняття та загальна характеристика 73
- Григорчук М.В., Мулик К.Т.** Проблеми визначення підслідності: теоретико-правовий аспект 79

РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Корольова В.В., Горбаченко О.В.** Порівняльно-правовий аналіз формування зовнішніх функцій в період президенства Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми 86
- Француз-Яковець Т.А., Бабат О.І.** Інститут медіації: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії 96

РОЗДІЛ 5. ОБГОВОРЕННЯ, ДИСКУСІЇ, АКТУАЛЬНО

- Француз-Яковець Т.А., Нігруца О.О.** Актуальні проблеми законодавства у сфері фізичної культури і спорту в Україні 103

CONTENT

CHAPTER 1. THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW, CONSTITUTIONAL LAW

Frantsuz A.J., Stepanenko N.V. Participation of Ilya Shrah in the ukrainian public and educational and political and legal movement at the beginning of the 20 th century	12
Frantsuz-Yakovets T.A., Pavlusenko O.V. Institute of the english language in Ukraine: historical and legal dimension	18
Yurchenko O.A., Filipchuk K.V. Human rights and democracy: global threats	26
Korniienko O.O. Legal regulation of the protection of children's rights in Ukraine	32
Horielova V.Yu. The predicate of "moral law" in the doctrine of human rights	40

CHAPTER 2. CIVIL, BUSINESS, ECONOMIC AND LABOR LAW

Sydor V.D., Vasylenko Y.V. Establishment and development of the institute of responsibility for violations of the legislation on the protection of economic competition	45
Bykov O.M., Zharovska I. M. Problems of the legal identity of a person: personal data and the right to privacy	51
Dolianovska I.M. Regarding the creation of the register of mediators in Ukraine: theoretical and legal aspect	56
Frantsuz A.J., Marina Yu.Yu. Mediation as a modern way of resolving conflicts under the conditions of the martial state	64

CHAPTER 3. CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINAL SCIENCES

Frantsuz-Yakovets T.A., Havrylenko O.O. Bringing of public entities to tort liability regardless fault: concept and general theoretical characteristics	73
Hryhorchuk M.V., Mulyk K.T. Problems of determining jurisdiction: theoretical and legal aspect	79

CHAPTER 4. INTERNATIONAL LAW

- Koroleva V.V., Horbachenko O.V.** Comparative legal analysis of the formation of external functions during the presidency of Leonid Kravchuk and Leonid Kuchma 86
- Frantsuz-Yakovets T.A., Babat O.I.** Institute of mediation: foreign experience and domestic realities 96

CHAPTER 5. DISCUSSIONS, CURRENT ISSUES

- Frantsuz-Yakovets T.A., Nihrutsa O.O.** Current problems of legislation in the field of physical culture and sports in Ukraine 103

**РОЗДІЛ 1.
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

УДК 340.134 (477)

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-12-17

**УЧАСТЬ ІЛЛІ ШРАГА В УКРАЇНСЬКОМУ ГРОМАДСЬКО-
ПРОСВІТНИЦЬКОМУ І ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ РУСІ НА ПОЧАТКУ
XX СТОЛІТТЯ**

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
вул. Табірна, 30-32, м. Київ, Україна, 03113,
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2861-1252*

Степаненко Н.В.,

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
вул. Табірна, 30-32, м. Київ, 03113, Україна,
e-mail: Nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6216-2206*

**PARTICIPATION OF ILYA SHRAH IN THE UKRAINIAN PUBLIC
AND EDUCATIONAL AND POLITICAL AND LEGAL MOVEMENT AT
THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Frantsuz A.J.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines of
"KROK" University,
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2861-1252*

Stepanenko N.V.,

*PhD in Law,
Associate Professor of the Department of Theory and History of the State and Law of "KROK" University,
Tabirna St., 30-32, Kyiv, Ukraine, 03113,
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0001-6216-2206*

Анотація. У статті здійснюється аналіз участі Іллі Шрага в українському і громадсько-просвітницькому і політико-правовому русі на початку XX ст. Зазначається, що державно-правові орієнтири Іллі Шрага базувалися навколо питань захисту прав рідної мови, особливостей правового статусу українського населення, земельного питання та інших важливих питань життєдіяльності суспільства. Особливо виразно державно-правові погляди Іллі Шрага простежуються у ході його активної участі в суспільно-політичних процесах, які відбувалися на території українських земель. Його участь в українському національному русі

сприяла об'єднанню свідомих діячів того часу на ниві розв'язання українського питання. Він намагався налагодити тісні контакти із західноукраїнськими діячами, спільна діяльність з якими дала можливість актуалізувати у суспільстві соборницькі ідеї, підняти на новий рівень питання української національної автономії. Водночас більш продуктивною стала співпраця в політичній, культурній, суспільній та просвітницькій діяльності. Наголошується, що І. Шраг плідно працював на ниві просвітництва, заснування фахових та культурно-освітніх громадських організацій, чим надавав суттєвого імпульсу суспільно-політичним перетворенням у різні часові проміжки розвитку українського суспільства. У процесі своєї діяльності він неодноразово був рупором українського населення щодо відстоювання ідей власної автономії та національної самоідентичності. Зауважується, що одним із важливих чинників розвитку українського суспільства І. Шраг вважав просвітницький і політико-правовий рух. Провідним завданням у цьому контексті він вбачав безпосередню участь відомих діячів того часу у культурно-просвітницькій діяльності, яка поряд із суспільно-політичними ініціативами мала сприяти формуванню української національної свідомості і ідентичності. Маючи належну фахову освіту він чітко усвідомлював, що єдність української нації та її розвиток визначається комплексом якісних здобутків у культурній, науковій, соціальній та інших сферах суспільно-політичного життя, що сприяє належному розвитку української державності.

Ключові слова: адвокат, Ілля Шраг, товариство «Просвіта», (р)осійська імперія, Товариство українських поступовців, Чернігівська губернія, українські землі.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. In the article analyzes the participation of Ilya Shrag in the Ukrainian and public-educational and political-legal movement at the beginning of the 20th century. It is noted that Ilya Shrag's state and legal orientations were based on the protection of the rights of the native language, the peculiarities of the legal status of the Ukrainian population, the land issue and other important issues of the life of society. The state-legal views of Ilya Shrag can be traced especially clearly during his active participation in social and political processes that took place on the territory of Ukrainian lands. His participation in the Ukrainian national movement contributed to the unification of conscious figures of that time in the field of solving the Ukrainian question. He tried to establish close contacts with Western Ukrainian figures, joint activities with whom made it possible to actualize cathedral ideas in society, to raise the issue of Ukrainian national autonomy to a new level. At the same time, cooperation in political, cultural, social and educational activities became more productive. It is emphasized that I. Shrag worked fruitfully in the field of enlightenment, the establishment of professional and cultural and educational public organizations, which gave a significant impetus to social and political transformations in different time periods of the development of Ukrainian society. During his activity, he was repeatedly the mouthpiece of the Ukrainian population in defense of the ideas of their own autonomy and national self-identity. It is noted that I. Shrag considered the enlightenment movement to be one of the factors in the development of Ukrainian society. In this context, he saw as an important task the direct participation of the leading figures of that time in cultural and educational activities, which, along with social and political initiatives, should contribute to the formation of Ukrainian national consciousness. Having proper professional training, he was clearly aware that the unity of the Ukrainian nation and its development is determined by a complex of qualitative achievements in cultural, scientific, social and other spheres of socio-political life, which contributes to the proper development of Ukrainian statehood.

Key words: lawyer, Ilya Shrag, "Prosvita" society, (r)ussian Empire, Society of Ukrainian Successors, Chernihiv province, Ukrainian lands.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Осяжене вивчення спадщини визначних українських діячів на сьогоднішній день є важливим завданням української історико-правової науки і юридичної біографістики, як форми правової спадщини. Однією із таких особистостей є відомий адвокат, політик і громадський діяч Ілля Шраг. Його участь в українському громадсько-просвітницькому русі на початку ХХ ст. займає важливе місце у процесах українського державотворення, а практичний досвід діяльності діяча може бути використаний у ході розбудови сучасної української держави.

Актуальність теми дослідження. Дослідження участі Іллі Шрага в русі Шрага в українському громадсько-

українському громадсько-просвітницькому і політико-правовому русі на початку ХХ ст. відзначається науковою й суспільно-політичною актуальністю. Детальний аналіз даного питання дає можливість заповнити ряд прогалів у вивченні вітчизняного державного правотворення на початку ХХ ст.

Стан дослідження. Даній проблемі присвячували багато уваги відомих учених, серед яких: Т. Демченко, Л. Зіневич, О. Котляр, Г. Курас, У. Кухарук, І. Левченко, В. Онищенко, О. Смержевська, С. Фомська, В. Шевченко та інші. Проте більшість дослідників зосереджувались на громадській та просвітницькій діяльності діяча. У зв'язку з цим дослідження участі просвітницькому русі на початку ХХ ст.

потребує, на нашу думку, більш глибокого наукового вивчення.

Метою і задачею статті є висвітлення участі Іллі Шрага в українському громадсько-просвітницькому і політико-правовому русі на початку ХХ ст., як однієї з форм правової спадщини України.

Виклад основного матеріалу. Крім активної адвокатської та парламентської діяльності Ілля Шраг концентрує свої зусилля на поширенні громадського, просвітницького, теоретико-правового руху в українських землях. Ще у 1893 році він стає одним із засновників чернігівської «громади» [4, с. 18], тим самим надавши громадівському рухові, який мав давні історичні корені, організаційно-правового оформлення. Це призвело до того, що під його началом об'єдналися широке коло визначних тогочасних діячів [9, с. 36]. Серед яких були А. Верзилов, О. Тишинський, В. Хижняков, І. та І. Рашевські, В. Самійленко, М. та В. Коцюбинські, Г. Коваленко, С. та О. Русові, Б. Грінченко та інші. Поступово Ілля Шраг очолює громадівський рух і зосереджує його діяльність на благо розвитку української національної ідеї. Таким чином, йому вдалося сконцентрувати провідні сили патріотично налаштованої інтелігенції на розбудову української державності та забезпечення дотримання прав та інтересів українського народу. Надалі його діяльність уособлювалась з принципами українського національного відродження, які особливо посилились на початку ХХ століття.

Просвітницький рух діяч вважав одним із чинників розвитку українського суспільства. Цілком природно, що основні зусилля він приділяє рідній Чернігівщині, де виступає ініціатором створення місцевого осередку товариства «Просвіта» [5]. Як зауважила дослідниця С. Фомська, саме «Просвіта» здійснила «великий вклад у справу національно-культурного відродження України, формування та утвердження самосвідомості у найширших верствах населення національної самосвідомості у найширших верствах

населення [8, с. 420-421].

Основоположними засадами діяльності організації І. Шраг вбачав діяльність товариства «Просвіта» у Львові, яке було засноване ще у 1868 році й на той час – визначним товариством культурно-просвітницького напрямку. Водночас його важливою місією було широке забезпечення українського народу друкованою продукцією патріотичного характеру. Характерно, що юридичне оформлення «Просвіти» на Наддніпрянщині співзвучне з революційними подіями 1905-1907 років і безпосередньо пов'язано з Маніфестом царя від 17 жовтня, де офіційно проголошувалося право засновувати товариства національного змісту. Потрібно зазначити, що після поразки революції та масових репресій царського режиму, саме «Просвіта» впродовж тривалого часу сприяла об'єднанню української інтелігенції з метою їхньої діяльності на благо рідного народу.

Просвіта у Чернігові була створена 27 грудня 1906 року [7, с. 186], а на початковому етапі її діяльності налічувалося з 300 осіб [2, с. 127]. Ілля Шраг входив до керівного складу організації та займався забезпеченням нормативно-правових засад діяльності. Дослідниця С. Фомська встановила, що «перші загальні збори товариства відбулись у залі Чернігівської міської управи під головуванням І. Л. Шрага, який на той момент очолював українську парламентську громаду при Державній думі. На початку зборів І. Л. Шраг зачитав присутнім статут товариства. Виступали М. Коцюбинський та М. Вороний, які повідомили про намір відкриття в Чернігівській губернії шкіл, бібліотек та читалень в українському дусі... На зборах було також обрано членів правління товариства. До списку увійшли: І. Шраг – адвокат, В. Коцюбинська – дружина М. Коцюбинського, М. Коцюбинський... Головою товариства «Просвіта» було обрано М. Коцюбинського» [7, с. 186].

Поступово, крім безпосередньо культурно-освітньої діяльності, яка

забезпечувала формування української національної свідомості, діячі товариства активно проявляли себе в суспільно-політичному руслі. Зокрема, третього квітня 1907 року «Просвіта» офіційно звернулася до студентів Київського університету зі своєю підтримкою їх ініціативи щодо захисту прав української мови. Крім того, Чернігівська Просвіта виступила з офіційним зверненням до представників української трудової громади в II Державній думі щодо захисту прав українського народу [3, с. 12]. Водночас вона акцентувала свою діяльність на рішучій боротьбі за права та інтереси українського народу, потреби рідного краю та відстоювання національно-культурних ідей. Потрібно зазначити, що саме Ілля Шраг виступав ідейним натхненником підготовки таких документів. Це можна пояснити близькістю його поглядів у період першої Державної Думи та їх подальшою трансформацією у просвітньому товаристві з подальшою їх аргументацією у політичних та громадських колах суспільства. Важливо зазначити, що така діяльність була притаманна І. Шрагу ще в період I Державної Думи Російської імперії, коли він був лідером Української парламентської громади.

Працюючи на посаді заступника «Просвіти» у Чернігові, Ілля Шраг разом із її головою Михайлом Коцюбинським багато часу приділяють роботі серед селянства, особливо з селянською молоддю, зокрема щодо утвердження у її колах основоположних ідей культурно-національного українського відродження. З цією метою діяч повсякчас проводив відкриті зустрічі з населенням та прийом громадян з широкого кола питань, у тому числі й правових, де роз'яснював права й свободи громадян. Поступово така ініціатива викликала занепокоєння губернатора, який був особливо незадоволений політичною та громадською позицією Іллі Шрага. З огляду на це, він наказав виключити його разом з однопдумцями із членів товариства «Просвіта».

З цього часу у функціонуванні

товариства спостерігається певна криза, що пояснюється ретельною увагою до нього місцевої влади та органів поліції [7, с. 190]. Слід зауважити, що І. Шрагу вдалося повернутися до керівних органів організації у 1911 році й навіть очолити її, проте уже в липні цього року товариство «Просвіта» припинило своє існування. Це підтверджує вкотре той факт, що наступ на український рух з боку царизму продовжувався та набував ще більше масових явищ. Зокрема, своєю діяльністю і своїм прикладом усвідомлення необхідності боротьби українського народу, за своє самовизначення Ілля Шраг показав приклад неухильної боротьби за права українського народу у ході зазначених процесів і був одним із її провідників аж до повалення самодержавства у 1917 році.

Як діяч з величезним досвідом, Ілля Шраг продовжував активну участь у суспільно-політичному житті України, спричинившись до заснування та функціонування ряду політичних сил [10, с. 28]. Надзвичайно важливою є його діяльність у Товаристві українських поступовців (ТУП), до заснування якого він мав пряме відношення. Ілля Шраг брав активну участь у роботі з'їздів товариства [1, с. 31]. Характерно, що починаючи з перших організаційних з'їздів товариства він став одним з ідейних натхненників та суттєво впливав на його діяльність, збори товариства відбувалися здебільшого у Києві й мали здебільшого конструктивний характер. Вищим керівним органом був З'їзд, який скликався кожного року та обирав Раду організації, до якої незмінно входив діяч.

Після повалення самодержавства діяльність Товариства українських поступовців суттєво активізувалася. Все більше значущою ставала постать Іллі Шрага у керівному складі організації, яка поступово перетворювалася в одного з ключових діячів української національної революції 1917 року. Так 8 березня діяча обирають головою спеціального губернського комітету громадських організацій. Метою його діяльності було

реформування застарілої системи влади на нові демократичні основи розвитку української держави. Однією із перших реформ в цьому руслі було ініційоване І. Шрагом рішення про ліквідацію поліції та створення народної міліції й вироблення у зв'язку з цим відповідного звернення до народу українською, польською, російською і єврейською мовами.

Поступово лідером українського національно-визвольного руху стала Українська Центральна Рада, яка з часом перетворилася на законодавчий орган Української Народної Республіки [6, с. 90-91]. Перебуваючи у складі Центральної Ради Ілля Шраг відзначився неабиякою активністю і був залученим до значної кількості проєктів різнопланових напрямів. 28 червня 1917 року як фаховий правник він стає членом новоствореної комісії із розробки проєкту статуту автономії України.

Відстоюючи державницьку політику Української Центральної Ради Ілля Шраг, виступаючи на публічних засіданнях систематично відзначав чималі заслуги Ради у державотворчій діяльності. На його переконання, законодавча влада

Центральної Ради дала можливість включити до території України нові губернії та створити ще чотири окремі генеральні секретарства. Важливо, що Центральна Рада у своєму складі об'єднала різні верстви населення, багато з яких мали вищу освіту та володіли значним досвідом українського державотворення.

Висновки. Ілля Шраг брав активну участь в українському громадсько-просвітницькому русі, що особливо позначився на початку ХХ ст. Завдяки його ініціативі зі створення низки організацій громадського та просвітницького характеру вдалося підняти українське питання на широкий загальний та актуалізувати його серед провідних діячів того часу. Постійна зайнятість професійними й громадськими обов'язками не завадили йому з найкращого боку проявити себе в тій сфері українського буття, з якою нерозривно був пов'язаний протягом усього свого життя – служіння національно-державному відродженню української держави.

Література:

1. Бойко В. М., Демченко Т. П., Оніщенко О. О. 1917 рік на Чернігівщині: історико-краєзнавчий нарис. Чернівці: Сіверянська думка, 2003. 126 с.
2. Даниленко С. Українська інтелігенція в Русі за національно-культурне відродження (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) // Український історичний збірник. 2013. Вип. 16. С. 119-130.
3. Катренко А. М., Катренко Я. А. Їх об'єднували сповідувані демократичні ідеали та любов до України і її народу (Листи І. Л. Шрага М. С. Грушевському). К.: [б. в.], 2009. 64 с.
4. Кінзерська Т. В. Становлення творчої особистості Іллі Шрага в контексті суспільно-політичних процесів в українських землях кінця ХІХ – початку ХХ ст. Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 4-5 грудня 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 16-19.
5. Мінченко М. В. Адвокатура міста Чернігова 1885-1915 рр. // 9 Всеукр. студ. наук.-практ. конф. Правозахисний рух: історія та сучасність. УРЛ: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6757> (дата звернення: 15.06.2022).
6. Скальський В. В. Діяльність адвокатів в період Центральної Ради 1917–1918 рр. // Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 89-93.
7. Фомська С. М. Становлення та діяльність чернігівської «Просвіти» (1906-1908 рр.) // Сіверянський літопис. 2010. № 2-3. С. 185-192.
8. Фомська С. М. Порівняльна характеристика статутів Чернігівського товариства «Просвіта» 1906 і 1920 рр. // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. К.: Глухів, 2013. Вип. 6. С. 420-423.
9. Шара Л. Особовий склад Чернігівської міської управи (1901-1917 рр.) // Сіверянський літопис. 2014. № 5. С. 34-43.
10. Швидченко Т., Губський С. Українська революція та державотворення 1917–1921 рр.: становлення національної державності (партійно-організаційний спектр // Україна ХХ ст.: суспільно-політичні

моделі національної держави (державницька ідеологія та програмні засади провідних українських політичних партій і громадсько-політичних об'єднань) / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, С. І. Губський, А. В. Іванець, І. Й. Краснодемська, Д. В. Толочко, Т. М. Швидченко, Т. М. Шевченко. К., 2018. С. 5-116.

References:

1. Bojko, V. M. Demchenko, T. P. and Onischenko, O. O. (2003), *1917 rik na Chernigivhyni: istoriko kraeznavchiiy naris* [1917 in Chernihiv region: historical and local history essay], Siverians'ka dumka, Chernigiv, Ukraine.
2. Danylenko, S. (2013), "Ukrainian intelligentsia in Russia for national and cultural revival (late 19th - early 20th centuries)", *Ukrains'kyj istorychnyj zbirnyk.. vol. 16*, pp. 119-130.
3. Katrenko, A. M. and Katrenko, Ya. A. (2009), *Ih obednuvali spoviduvani demokratichni ideali ta ljubov do Ukrainy ta ii narodu* [They were united by professed democratic ideals and love for Ukraine and its people (Letters of I. L. Shrag to M. S. Hrushevskiy)], Kyiv, Ukraine.
4. Kinzers'ka, T. V. (2020), "The formation of the creative personality of Ilya Shrag in the context of social and political processes in the Ukrainian lands of the late 19th and early 20th centuries", *Novitni tendentsii suchasnoi iurydychnoi nauky: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Dnipro, 4-5 hrudnia 2020 r.)*. Dnipro, Ukraine, pp. 16-19.
5. Minchenko, M. V. Chernihiv Bar Association 1885 – 1915, *9 Vseukr. stud. nauk.-prakt. konf. Pravozaohysnyj rukh: istoriia ta suchasnist'*. URL: <http://dspatse.pnpu.edu.ua/handle/123456789/6757> (Accessed 15 June 2022).
6. Skal's'kyj, V. V. (2013) "Activities of lawyers during the period of the Central Rada in 1917–1918", *Advokatura Ukrainy: istoriia ta suchasnist': materialy Vseukrains'koho kruhloho stolu*. Kyiv; Ternopil, Ukraine, pp. 89-93.
7. Foms'ka, S. M. (2010), "Formation and activity of Chernihiv "Prosvita" (1906-1908)", *Siverians'kyj litopys*, vol. 2-3, pp. 185-192.
8. Foms'ka, S. M. (2013), "Comparative characteristics of the charters of the Chernihiv society "Prosvita" in 1906 and 1920", *Siverschyna v istorii Ukrainy: Zb. nauk. pr.* K.: Hlukhiv, vol. 6, pp. 420-423.
9. Shara, L. (2014), "Personnel of the Chernihiv City Administration (1901-1917)", *Siverians'kyj litopys*, vol. 5, pp. 34-43.
10. Shvydchenko, T. and Hubs'kyj, S. (2018), "Ukrainian revolution and state formation of 1917–1921: formation of national statehood (party and organizational spectrum)", *Ukraina XX st.: suspil'no-politychni modeli natsional'noi derzhavy (derzhavnyts'ka ideolohiia ta prohramni zasady providnykh ukrains'kykh politychnykh partij i hromads'ko-politychnykh ob'iednan') / P. P. Haj-Nyzhnyk (kerivnyk proektu, uporiad. i nauk. red.); avt. kol.: P. P. Haj-Nyzhnyk, S. I. Hubs'kyj, A. V. Ivanets', I. J. Krasnodems'ka, D. V. Tolochko, T. M. Shvydchenko, T. M. Shevchenk*, pp. 5-116.

Стаття надійшла до друку 09.02.2023 року

УДК 342.72:811.111(477) (091)
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-18-25

ІНСТИТУТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Француз-Яковець Т.А.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ,
вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Павлусенко О.В.,

*аспірантка кафедри теорії та історії держави і права, викладачка англійської мови Фахового коледжу
та кафедри іноземних мов та загальноосвітніх дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: OlenaP@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4350-0147*

INSTITUTE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL DIMENSION

Frantsuz-Yakovets T.A.,

*Doctor of Laws Sciences, Professor,
Professor of Department of State Legal Disciplines,
«KROK» University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Pavlusenko O.V.,

*PhD student of the Department of Theory and History of the State and Law, teacher of English at the
Vocational College and the Department of Foreign Languages and General Education
«KROK» University of Economics and Law, Kyiv, Ukraine,
e-mail: OlenaP@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4350-0147*

Анотація. Ні для кого не секрет, що сучасний світ змінюється з шаленою швидкістю. Зникають видимі та невидимі кордони, як наслідок новітніх систем комунікацій та процесу глобалізації. Сьогодні вже нікого не здивує міжконтинентальним спілкуванням. Завдяки сучасним технологіям світ стає доступнішим. Але, такий технологічний прогрес, вимагає від кожного з нас зустрічних трансформацій та систематичного самовдосконалення. Це створює необхідність долучення до світової культури. Більшість такі перспективи лякають, але декого спонукає до розвитку. У час, коли Інтернет є майже у кожній точці світу, ми можемо спілкуватися з ким хочемо, якщо обидва співрозмовники володіють однією мовою. Має сенс вивчати іноземні мови. Стимулює нас до цього процесу можливість вільного спілкування та підтримка відносин з людьми інших країн. Доречно зазначити, що ніколи не знаєш, які знання можуть знадобитися завтра. Знання іноземної мови, а ще краще декількох, завжди стануть у пригоді, особливо в бізнесі, кар'єрі, особистому житті, тощо. Носієм культури та її передавачем є саме мова. Варто звернути увагу на той факт, що наразі декілька мов у світі змагаються за статус мови майбутнього. Більш ніж півтора мільярди людей говорять китайською, сотні мільйонів французькою, іспанською, португальською та іншими мовами. Але саме англійська займає пальму першості як мова міжнародного спілкування, є своєрідною візою в світ без кордонів. Дана стаття актуалізує питання правового статусу інституту англійської мови в Україні. У статті досліджено процес формування та розвиток даного інституту в Україні, від початку зародження до сьогодення. Такі знання мають стати міцною основою для формування в суспільстві усвідомлення значення англійської мови як важливого чинника на шляху збереження, стабілізації та майбутньої відбудови держави. Здійснено порівняльний аналіз з аналогічними нормами основних законів інших країн світу.

Ключові слова: інститут, англійська мова, історія, правовий вимір.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 15.

Abstract. *It's not a secret that modern world changes very fast. Visible and invisible borders disappear because of the latest communication systems and the process of globalization. Today, you won't surprise anyone with intercontinental communication. Thanks to the modern technologies, the world is becoming more accessible. But such technological process requires from each of us transformations and systematic self-improvement. This creates the need to join the world's culture. Such prospects frighten most people but encourage some to develop. At the time when the Internet is almost everywhere in the world, we can communicate with whoever we want, if both interlocutors speak the same language. It makes sense to learn foreign languages. The possibility of free communication and maintaining relations with people from other countries stimulate us to this process. It's important to note, that you never know what knowledge you may need in future. Proficiency of a foreign language, or even better, several, will always be useful, especially in business, carrier, personal life, etc. Considering this issue, it's worth noting, that a carrier of culture and transmitter is language itself. We should pay attention to the fact, that several languages in the world are currently competing for the status of the language of the future. More than one and a half billion people speak Chinese, hundreds of millions speak Spanish, Portuguese, and other languages. But English takes the top spot as the language of international communication, it's a kind of visa to the world without borders. This article updates the issue of the legal status of the English language institute in Ukraine. The article examines the process of formation and development of this institute in Ukraine, from the beginning to the present. Such knowledge should become a solid basis for the formation in society the awareness of the importance of the English language as an important factor on the way to the preservation, stabilization, and future development of the state. A comparative analysis with similar norms of the basic laws of other world countries has been conducted.*

Keywords: *institute, English language, history, legal dimension.*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.*

Постановка проблеми. Розглядаючи дане питання варто зазначити, що система законодавства України у мовній сфері давно потребує суттєвої реформації. Адже динамічний розвиток українського суспільства та його орієнтація на світові європейські тренди та демократії, є чітким критерієм, який вказує на потребу найшвидшої адаптації українського законодавства до світового. І це життєво важлива проблема.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Насамперед, аналізуючи останні світові тенденції та українські реалії сьогодення, цілком зрозумілим є той факт, що особливого статусу в правовій системі України набуває така правова інституція, як інститут англійської мови. Його основними завданнями є не тільки забезпечення та гарантії мовних прав кожного громадянина України під час військової агресії Росії, з чітким бажанням повного знищення української нації як такої, а й зміцнення української державності, єдності та неподільності держави, забезпечення обороноздатності та політичної стабільності. Для розгляду зазначеної проблеми з нового ракурсу в межах цієї статті, проведений аналіз послідовності дій для гарантованого надання правового статусу англійській мові в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та становлення інституту англійської мови в

Україні та світі, набуття нею статусу мови міжнародного спілкування досліджували такі вчені, як: Н.П. Пожидаєва, О.О. Першукова, М.Г. Прадівляний, В.А. Гаманюк, Л.П. Пуховська, В.Г. Редько, Н.Д. Гальскова. Водночас цілісного дослідження щодо надання особливого статусу в правовій системі України такій правовій інституції, як інститут англійської мови в літературі не наводилося.

Формулювання цілей статті.

Метою даної статті є розкриття особливостей нормативно-правового забезпечення інституту англійської мови в Україні. Задля реалізації цієї мети необхідно: дослідити історіографію даної інституції; визначити, що саме є об'єктивно-доцільним для більшості суспільства і чи закріплені дані норми у відповідних законодавчих актах; проаналізувати відповідність наявної нормативно-правової бази, що регулює дану сферу, вимогам суспільної моралі, критеріям справедливості, свободи, рівності і гуманізму; розглянути дану проблематику не лише крізь призму якості формалізації права, але й крізь призму міжнародних стандартів, принципів права, які мають з одного боку мету права, а з іншого-є критерієм відповідності права вказаним стандартам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова - є одним з найважливіших факторів визначення геополітичної ідентичності держави, її

інтересів у глобальному політичному просторі. Гарантією присутності України у площині світової культури та цивілізації - є сильна та жива державна мова. Вона створює глобальний контекст розвитку людства. Держава, яка має чітку національну та мовну ідентичність, має можливість широко презентувати власну волю на арені сучасного світу. Неможливо не звернути увагу на той факт, що світ складається з багатьох країн, а мов, якими розмовляють їх жителі - ще більше. Однією з міжнародних мов спілкування є англійська. Значення даної мови в сучасному світі важко переоцінити. Адже це вибір близько 2 мільярдів людей, і його не можна ігнорувати.

Англійська мова спочатку була мовою Англії, але завдяки історичним зусиллям Британської імперії, стала основною або першочерговою мовою багатьох колишніх британських колоній, таких як: США, Канада, Австралія та Індія. Сьогодні англійська мова є основною мовою не лише в країнах, яких торкався британський вплив, а й багатьох ділових та культурних сфер.

Щоб зрозуміти роль англійської мови в сучасному світі, перш за все, необхідно знати історію її виникнення. Не секрет, що точно не можливо з'ясувати як саме формувалася мова. Відомо, що німецькі колоністи прибули та оселилися у Великобританії ще у V столітті нашої ери. Фахівці мають невелику кількість інформації про цей період, яка збереглася. Це пов'язано з тим, що письмові архіви того часу не були знайдені. Формування діалектів підтверджується джерелами 7-9 століття. Усі вони стосуються мови, яку Альфред Великий у 9 столітті назвав англійською.

Деякі експерти впевнені, що саме кельтський діалект вплинув на розвиток англійської мови через те, що з середини 9 століття у Великобританії оселилися норвезькі завойовники. Вважається, що мовлення скандинавів сильно вплинуло на розвиток мови, культури, життя.

У пізньосередньовічний та сучасний періоди відбувалися стабільні процеси відповідної стандартизації англійської мови. Письмова та розмовна мова з плином часу та

історичних процесів продовжувала змінюватися. З початку XVII століття вплив англійської відчувався в усьому світі.

Варто зазначити, що важливість вищезазначеної іноземної мови в сучасному світі на даний час досить велика. У недалекому минулому англійська була для нас іноземною, а сьогодні - міжнародною. Англійська - є найпоширенішою у світі за кількістю мовців і третьою - за кількістю носіїв. Основною більшістю людей, які володіють англійською є американці. Цілко передбачено, що Сполучені Штати Америки із 300 мільйонами, є найбільшою англійською країною світу.

До того ж, 79 мільйонів носіїв англійської мови населяють Нігерію, 92 млн - Філіппіни, 60 млн - Велику Британію, 30 млн - Бангладеш, 29 млн - Канаду, 25,1 млн - Австралію, 4,7 млн - Ірландію, 4,9 млн - Нову Зеландію [1]. Також слід зауважити, що такі країни, як Гана та Уганда використовують англійську - як основну та офіційну.

У Європейському Союзі англійська є однією з 24-х мов, що широко застосовується більшістю. Також використовується в багатьох країнах як друга мова. Окрім цього, вона є однією з офіційних мов таких організацій як ООН, НАТО та Міжнародного суду ООН [2].

У всьому світі нараховується від 470 мільйонів до понад 2 мільярдів населення, для яких англійська - є другою мовою. На думку дослідника Девіда Кристала, британського філолога, мовознавця-англіста, станом на 2003 рік населення, що не є носіями мови, чисельно переважало над тими, для кого англійська є рідною, в співвідношенні 3 до 1 [3].

Станом на тепер існує дефініція, що Індія - є другою країною у світі, за кількістю мовців. Враховуючи дані найбільш достовірного приблизного оцінювання, ми можемо стверджувати, що близько 10 % населення даної країни, а саме 125 мільйонів людей, розмовляють англійською мовою, поступаючись лише Сполученим Штатам Америки. Також очікується, що їхня кількість зросте в чотири рази протягом наступного десятирічного періоду. Послідовна зміна даного стану відбудеться завдяки динамічним глобалізаційним процесам, що галопують у

світі та є значними та об'єктивними чинниками.

Не можна не звернути увагу на те, що у Канаді, наприклад, використовується безліч мов, але офіційними та основними є англійська та французька мови. Варто зазначити, що 86,2 % канадців володіють англійською мовою і лише 29,8 % — французькою [4].

Для прикладу, у Канаді є 10 провінцій. Насамперед необхідно зазначити той факт, що відповідно до закону «Про офіційні мови» від 1969 року, англійська та французька мови мають офіційний федеральний статус в країні для всіх державних служб, включаючи суди, і все федеральне законодавство. Поряд з цим, Нью-Брансвік - єдина канадська провінція, в якій англійська та французька конституційно закріплені як офіційні. У решті восьми провінціях — тільки англійська. В той же час, офіційною мовою Квебеку є французька, хоча Конституція провінції вимагає, щоб усі законодавчі акти приймалися як французькою, так і англійською, а судові процеси могли вестись будь-якою мовою. Подібний конституційний захист діє в Манітобі.

Доречно зазначити, що федеральний уряд Канади також двомовний. Будь-яка людина може звернутися за інформацією, до парламенту, суду, і вона, за законом, отримає відповідь французькою чи англійською мовами.

Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо з впевненістю стверджувати, що володіння більш ніж однією мовою — це не просто контакт двох мовних систем, це діалог двох культур. Людський розум у такому випадку об'єднує дві картини світу. На дану обставину також посилається відомий науковець Л.В. Щерба в статті «До питання про двомовність» та зазначає наступне: «Порівнюючи детально різні мови, ми руйнуємо ту фантазію, до якої нас привчає знання лише однієї мови — ілюзію, начебто існують непорушні поняття, які однакові для всіх часів та народів. В результаті виходить визволення думки з полону слова, з полону мови та надання їм істинної діалектичної науковості» [5].

«Інша мова — це інше бачення» вважає італійський режисер і сценарист Федеріко Фелліні [6]. Одним з цікавих об'єктів для спостереження, на нашу думку, є діти-білінгви. Сам термін «білінгвізм» припускає знання та вживання людиною декількох мов або функціонування декількох мов на певній території [7]. Прекрасним прикладом тут слугують країни, в яких офіційними мовами признані дві, а то й більше мов, до прикладу Канада, про що зазначалось вище.

Особлива увага при цьому приділяється застосуванню різних підходів в двомовному вихованні дітей: кожен з батьків говорить з дитиною якоюсь однією мовою, або ж коли батьки говорять одночасно двома мовами. Відтак, дослідивши дане питання ми можемо зробити висновки, що у більшості випадків у дитини відбувається розділення мов за моделлю: англійська — для навчання в школі, спілкування з друзями, а французька — для дому, родини і т.д.

Знання іноземних мов — це маневр до успіху в модерному світі, де контактування іноземними мовами та обробка величезних об'ємів інформації набуває все більшого значення. Знання англійської - вже не дивовижне уміння, а потреба сучасного життя, європейського мислення, цінності.

Сьогодні англійська мова є своєрідним ключем до успішного ведення світового бізнесу, впровадження інноваційних технологій, індикатором ефективного об'єднання людей у всьому світі. Загалом економічне, політичне, наукове, спортивне життя у всьому світі плине англійською мовою. Саміти, міжнародні конференції, зустрічі глав держав, підписання міжнародних договорів, дебати, вивчення світового досвіду та обмін даними — все це відбувається англійською. Інтернаціональна торгівля, діяльність банківської та транспортної систем, автоперевезення, здійснення митних операцій реалізовується з використанням міжнародної мови спілкування.

Також варто зазначити, що проведення Олімпійських Ігор, міжнародних змагань та конкурсів теж відбувається виключно англійською. Ми ще не врахували

сферу кінематографу та музичний Зеніт. Звичайно ж, фільми американської фабрикації цупко увійшли в наше життя, а будь-який співак, вважає престижним, мати не менше однієї пісні англійською в своєму репертуарі.

Роль англійської мови в сучасному світі настільки велика, що володіння нею на сьогоднішній день не є лиском. Її вчать скрізь: у школах, університетах, на курсах. Кожна високоінтелектуальна людина мусить володіти англійською мовою. Саме вона є ключем до подальшого саморозвитку та особистісного зростання. Володіння мовою міжнародного спілкування в сучасному світі є своєрідною вікниною у світ.

Не вдаючись до політизації, слід зауважити у контексті дослідження, що першим главою держави, який спілкувався англійською на достатньому рівні, став Петро Порошенко — п'ятий Президент України. Він є випускником Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та прекрасно володіє не лише англійською, але й румунською, польською і болгарською мовами [8].

Протягом своєї каденції досить багато уваги приділяв просвітницькій роботі, спонукав, щоб більше українців вивчали англійську, особливо тих, хто зазіхав на високі посади.

У даному контексті також є цілком презентативним, що Президент України Володимир Зеленський на початку своєї каденції, більшість інтерв'ю іноземним медіа давав українською, за посередництва перекладача. Водночас, за нагоди, намагався демонструвати й знання англійської, не соромлячись, хоча і з помилками. Цілком слушно у даному контексті проблематики зазначає Като Ломб, угорська письменниця, одна з перших у світі синхронних перекладачок: **«Ми повинні вивчати мови-це єдина річ, яку корисно знати навіть погано»** [9].

Наразі фахівці зазначають, що англійська мова Зеленського на належному рівні. Спілкування з лідерами іноземних держав проходить без перекладачів. Однак неформальне спілкування зі світовими лідерами та ведення переговорів на

міжнародному рівні-це явно не ідентичні речі.

В період президентства Віктора Януковича важко було навіть уявити, що очільник держави здібний щось сказати англійською — враховуючи рівень його знання української. Майже усі інтерв'ю президента Януковича закордонним медіа були російською-з перекладом, що є ганьбою для України, як суверенної держави.

Віктор Ющенко чимало уваги приділяв генеруванню української національної ідентичності та зовнішній політиці. У 2008 році він розпочав перемовини з представниками Європейського Союзу про отримання Україною безвізового режиму. Також працював над отриманням Плану дій щодо членства України в НАТО. Проте англійську не знав. Не зважаючи на те, що батько Ющенка був учителем даної мови у школі, а його друга дружина Катерина — громадянкою США і, відповідно, знала англійську.

Леонід Кравчук та його наступник Леонід Кучма чужоземними мовами привселюдно ніколи не спілкувалися і хтосна, чи вивчали їх взагалі.

Леонід Кучма зовсім не приховував, що не знав державної мови, не кажучи вже про володіння англійською. Коли він намагався вести діалог державною, то це, скоріше, нагадувало суржик, ніж українську. У своїх передвиборчих промовах, наголошував на політиці зближення з Росією і обіцяв російську - як другу державну мову. Як наслідок, заохочуючи російськомовне населення до очевидного вибору на майбутніх президентських перегонах.

Перед виборами у 1999 році, в українських навчальних закладах президентом Кучмою було дозволено складати іспити російською мовою. Леонід Данилович наголошував на тому, що: **«Державною мовою в нас має бути українська, а російській необхідно надати статус офіційної. Але, це повністю залежить від законодавців»**, - сказав Леонід Кучма, в одному з інтерв'ю у 2001 році [10].

Президент держави задає мовні тренди. Мультилінгвізм перших осіб

держави породжує відчуття гордості і за Україну, і за свого Президента. Тому надзвичайно важливо для кожного, зародження та стимуляція певної внутрішньої мотивації, наслідувати цей приклад і також зростати у своїй сфері й мові. Якщо лідер держави вільно володіє англійською, французькою чи ще якоюсь іноземною мовою, то це свідчить про те, що він поважає ті держави, культури й міжнародних партнерів, з якими спілкується, рідною для них мовою.

У реаліях сьогодення всі дослідження демонструють, що ріст економіки країн дуже залежить від знання громадянами інтернаціональних мов. У нинішньому глобальному світі, який з'єднаний між собою фінансовими, науковими стосунками в різних галузях, які контактують між собою англійською мовою в різних країнах.

У контексті вищевказаних питань, доцільно, на нашу думку, звернути увагу і зазначити, що зростає вага знання англійської мови спеціалістами всіх галузей. В реаліях сьогодення, коли ми дивимось на Україну, то з не англійськомовних країн Європи, яких є 32, ми за рівнем володіння англійською мовою, перебуваємо на 28 місці [11]. І це вказує на те, що наша держава суттєво втрачає свій потенціал через те, що українці не знають англійської. Такі думки підтримував Франк Сміт, відомий канадський психолінгвіст, який стверджував: **«Знання однієї мови дозволяє ввійти в коридор життя, знання двох мов відкриває вам усі двері у цьому коридорі»** [12].

Як засвідчує негативний досвід, низький рівень володіння англійською мовою українцями, гостро постає вже не перший рік. Міністерство освіти і науки розробило та схвалило на засіданні Колегії МОН Концепцію розвитку англійської мови в університетах [13]. Даний документ має на меті впровадження мовних курсів та інтенсивів. Обов'язковою умовою при вступі до вищих навчальних закладів стає володіння англійською на рівні не менш як B1. В підсумку, B2-для випуску. Також частину профільних дисциплін пропонують зробити англійськомовними та проводити регулярні «скрінінги знань». До того ж,

було запроваджено обов'язкове ЗНО з іноземної мови після бакалаврату.

Обґрунтовуючи вище означені аспекти, варто наголосити на тому, що мовна політика держави — є одним з пріоритетних напрямків розвитку України. Глобалізаційні процеси, що відбуваються досить стрімко на нашій планеті, акцентують увагу та підвищують інтерес до використання мов, зокрема англійської. Підсумовуючи вищесказане, досить доречно зазначає науковець Пракаш Бабу Бодапаті: «Англійська мова і глобалізація нероздільні, живуть одна з одною у сучасному світі, як тіло і душа людини» [14].

Беззаперечно, доречним у реаліях сьогодення та на кричущу вимогу часу, є підготовка Міністерством культури та інформаційної політики України, законопроекту про встановлення особливого статусу англійської мови в Україні, як мови міжнародного спілкування. Даний документ передбачає популяризацію англійської мови в Україні та значно розширює сферу її застосування. Англійська набуває статусу обов'язкової в окремих публічних сферах суспільного життя, пов'язаних з міжнародними комунікаціями.

Наразі йде процес створення міжвідомчої робочої групи, до якої увійдуть народні депутати, представники державних органів влади та громадськості. Також планується подальше обговорення проекту закону з громадськістю та подання на затвердження Кабінету Міністрів України [15].

Саме історичною єдністю між поколіннями британців та українців, можна пояснити повагу та зацікавленість останніх у вивченні англійської мови. Адже Агата Київська, королева Англії, була дружиною короля Едварда. Історики ще називають її «втраченою» четвертою донькою Ярослава Мудрого, Великого князя Київського та доньки шведського короля Улофа III-Інгігерди. Саме вона, через шотландський правлячий дім Стюартів, пов'язала теперішню правлячу британську династію Віндзорів з київськими Рюриковичами.

Висновки. Розвиток інституту англійської мови в Україні є запорукою збереження української держави. На захист

суверенітету України повинні бути спрямовані сили всіх країн світу. Адже кожен українець, який володіє англійською мовою є національно-культурною та конкретно-історичною фігурою, є виразником мови, а, отже, і представником духовної культури світової нації.

Таким чином, спрямованість державної політики на зміцнення позицій України на світовій арені, популяризація

англійської мови не лише в буденному житті, а й у сфері урядового управління, сприятиме підкоренню нових горизонтів для розвитку громадян та країни в цілому, зміцненню сектору обороноздатності, окремо, репрезентація України на рівні світових зразків, приєднання її до кращих моделей ефективного державотворення, шляхом імплементації консолідувальної мовної політики.

Література:

1. Англомовний світ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82 (дата звернення: 07.03.2023).
2. Офіційні мови ООН. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%84%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9E%D0%9E%D0%9D (дата звернення: 07.03.2023).
3. Crystal, D. (2021). David Crystal. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/David_Crystal (дата звернення: 07.03.2023).
4. Government of Canada, Statistics Canada (2017). Language Highlight Tables, 2016 Census - Mother tongue by age (Total), % distribution (2016) for the population excluding institutional residents of Canada, provinces and territories, 2016 Census – 100% Data. URL: <https://www12.statcan.gc.ca/censusrecensement/2016/dppd/hltfst/lang/Index.cfm?TPL=Z1&A1=Age%20%28years%29&LANG=Eng&T=701> (дата звернення: 07.03.2023).
5. Кубійович, В. С. (2016). Актуальні проблеми вивчення іноземних мов. Молодий вчений, 3(34). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/128.pdf> (дата звернення: 07.03.2023).
6. Освіта Нова. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5694-15-vysloviv-pro-vyvchennia-inozemnykh-mov> (дата звернення: 07.03.2023).
7. Двомовність. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B2%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення: 07.03.2023).
8. «Журналісти проаналізували, хто з українських президентів найкраще говорить англійською». Главком, 2021. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/zhurnalisti-proanalizuvali-hto-z-ukrajinskih-prezidentiv-naykrashchegovoriv-angliyskoju-777364.html> (дата звернення: 07.03.2023).
9. Osvita Nova, 2022. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5694-15-vysloviv-pro-vyvchennia-inozemnykh-mov> (дата звернення: 07.03.2023).
10. Журналісти проаналізували, хто з українських президентів найкраще говорить англійською». Главком, 2021. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/zhurnalisti-proanalizuvali-hto-z-ukrajinskih-prezidentiv-naykrashchegovoriv-angliyskoju-777364.html> (дата звернення: 07.03.2023).
11. Англомовний світ. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82 (дата звернення: 07.03.2023).
12. Osvita Nova, 2022. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5694-15-vysloviv-pro-vyvchennia-inozemnykh-mov> (дата звернення: 07.03.2023).
13. «МОН створило концепцію розвитку англійської мови в університетах» URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-koncepciyu-rozvitku-anglijskoji-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi> (дата звернення: 07.03.2023).
14. Пракаш Бабу Бодапати. Вплив глобалізації на англійську мову. Том 2. Випуск. 22. Грудень, 2016 року. URL: https://dut.edu.ua/ua/news-1-525-10183-vpliv-globalizacii-na-angliysku-movu_kafedra-inozemnih-mov (дата звернення 04.01.2023).
15. Англійська мова в Україні може отримати особливий статус. URL: <https://nus.org.ua/news/anglijska-mova-mozhe-otrymaty-osoblyvyj-status> (дата звернення 05.01.2023).

References:

1. English-speaking world. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82. (Accessed 07 March, 2023).
2. Official languages of the UN. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%84%D1%96%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9E%D0%9E%D0%9D

0%BE%D0%B2%D0%B8_%D0%9E%D0%9E%D0%9D. (Accessed 07 March, 2023).

3. Crystal, D. (2021). David Crystal. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/David_Crystal. (Accessed 07 March, 2023).

4. Government of Canada, Statistics Canada (2017). Language Highlight Tables, 2016 Census - Mother tongue by age (Total), % distribution (2016) for the population excluding institutional residents of Canada, provinces and territories, 2016 Census – 100% Data. Available at: <https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/hltfst/lang/Index.cfm?TPL=Z1&A1=Age%20%28years%29&LANG=Eng&T=701>. (Accessed 07 March, 2023).

5. Kubiyovych V.S. (2016) Actual problems of learning foreign languages. Molodyi vchenyi 3(34). Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/128.pdf>. (Accessed 07 March, 2023).

6. Osvita Nova, 2022. Available at: <https://osvitanova.com.ua/posts/5694-15-vysloviv-pro-vyvchennia-inozemnykh-mov>. (Accessed 07 March, 2023).

7. Bilingualism. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B2%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>. (Accessed 07 March, 2023).

8. Journalists analyzed who among Ukrainian presidents speaks English best. Glavcom, 2021. Available at: <https://glavcom.ua/country/politics/zhurnalisti-proanalizuvali-hto-z-ukrajinskih-prezidentiv-naykrashche-govoriv-angliyskoyu-777364.html>. (Accessed 07 March, 2023).

9. Osvita Nova, 2022. Available at: <https://osvitanova.com.ua/posts/5694-15-vysloviv-pro-vyvchennia-inozemnykh-mov>. (Accessed 07 March, 2023).

10. Journalists analyzed who among Ukrainian presidents speaks English best. Glavcom, 2021. Available at: <https://glavcom.ua/country/politics/zhurnalisti-proanalizuvali-hto-z-ukrajinskih-prezidentiv-naykrashche-govoriv-angliyskoyu-777364.html>. (Accessed 07 March, 2023).

11. English-speaking world. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82. (Accessed 07 March, 2023).

12. Osvita Nova, 2022. Available at: <https://osvitanova.com.ua/posts/5694-15-vysloviv-pro-vyvchennia-inozemnykh-mov>. (Accessed 07 March, 2023).

13. “Ministry of Education and Science created a concept for the development of English language in universities”. Ministry of Education and Science of Ukraine, 2022. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-koncepciyu-rozvitku-angliyskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi>. (Accessed 07 March, 2023).

14. Prakash Babu Bodapati. Impact of globalization on the English language. Part 2. Issue 22. December, 2016. Available at: https://dut.edu.ua/ua/news-1-525-10183-vpliv-globalizacii-na-angliysku-movu_kafedra-inozemnih-mov. (Accessed 04 January, 2023).

15. English can get a special status in Ukraine. Available at: <https://nus.org.ua/news/anglijska-mova-mozhe-otrymaty-osoblyvyj-status>. (Accessed 05 January, 2023).

Стаття надійшла до друку 09.02.2023 року

УДК 340 (073): 34:159.9
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-26-31

ПРАВА ЛЮДИНИ І ДЕМОКРАТІЯ: ЗАГРОЗИ ГЛОБАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Юрченко О.А.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: infobox.yurchenko@gmail.com,
ORCID 0000-0002-1062-0655

Філіпчук К.В.,

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, вул. Князя Романа 1/3, 790005, Україна
e-mail: Ksen1234@ukr.net,
ORCID 0009-0000-2493-6901

HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY: GLOBAL THREATS

Yurchenko O.A.,

PhD student of the Department of Theory and History of the State and Law of the Higher Educational Institution
"KROK" University of Economics and Law,
Kyiv, str. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
e-mail: infobox.yurchenko@gmail.com,
ORCID 0000-0002-1062-0655

Filipchuk K.V.,

PhD student of the Department of Legal Theory and Constitutionalism of the Lviv Polytechnic National University,
Lviv, 1/3 Knyazya Romana St., 790005, Ukraine
e-mail: Ksen1234@ukr.net,
ORCID 0009-0000-2493-6901

Анотація. Стаття присвячена аналізу стану обмеження прав людини в демократичному суспільстві в контексті глобалізаційних змін сучасності та їх впливу на суспільно-правову реальність. Сучасна парадигма державної політики демократичних держав ґрунтується на ідеї, що права людини є юридично обов'язковими для держав-учасниць через міжнародні договори та національне законодавство. Державні установи та особи, які діють від імені держави, зобов'язані поважати, захищати та виконувати права людини не залежно від соціально-політичних обставин. Констатовано, що донедавна демократія як форма публічно-владних відносин поширилася в більшості країн світу, проте пандемічна загроза трансформувала право. Глобалізація впливає на всі сфери життя суспільства, міграційні процеси, пандемічна загроза, а тепер і військові конфлікти спричинили суттєве обмеження всієї системи прав людини. Доведено, що саме зміна правових чинників задля забезпечення громадського здоров'я продемонструвала безпрецедентну проблему – суттєве обмеження прав людини у всіх державах, у всіх сферах та на всіх рівнях. Демократія знову стала під суттєвою загрозою. Правова політика урядів різних країн щодо подолання пандемії була подібна до умов військового стану, характеризується вжиттям заходів, які серйозно обмежують користування особистими свободами, до такого рівня, який був безпрецедентним у демократичних країнах у мирний час. Також і політичні права на державному рівні були «відкладеними». Доведено, що, проте, не тільки соціально-комунікативна чи трудова сфера передбачала обмеження прав людини. Демократичні цінності, вироблені людством роками, на сучасному етапі розвитку міжнародно-правової системи, підлягають трансформації та обмеженню. Пандемічна загроза стала викликом для реалізації політичних прав громадян та досвід багатьох держав доводить суттєву прогалину в правовому регулюванні і виваженій політиці. Загроза громадському здоров'ю використовується як чинник забезпечення владних інтересів правлячої еліти, провокує неможливість належної реалізації прав та свобод громадян, створює інформаційну закритість органів публічної влади. Тому вагомим є належне регулювання кризових явищ та вироблення загальних стандартів заради можливості протидії майбутнім загрозам глобального характеру.

Ключові слова: глобалізація, політичні права, демократія, права людини, трансформація, обмеження прав людини, права національних меншин.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 10.

Annotation. The article is devoted to the analysis of the state of restriction of human rights in a democratic society in the context of globalization changes of modern times and their impact on social and legal reality. The modern paradigm of public policy in democratic states is based on the idea that human rights are legally binding on member states through international treaties and national legislation. State institutions and persons acting on behalf of the state are obliged to respect, protect, and fulfill human rights regardless of socio-political circumstances. It is noted, that until recently, democracy as a form of public-governing relations has spread in most countries worldwide, but the pandemic threat has transformed the law. Globalization affects all spheres of society, migration processes, the threat of a pandemic, and now military conflicts have caused a significant limitation of the entire system of human rights. It has been proven that the change of legal factors to ensure public health demonstrated an unprecedented problem - a significant restriction of human rights in all states, spheres and at all levels. Democracy is under serious threat once again. Governments' legal policies, connected with the pandemic were similar to martial law, characterized by measures that severely curtailed the enjoyment of personal liberties to a level unprecedented in peacetime democracies. Also, political rights at the state level were "postponed". However, not only the social-communicative or labor sphere predicted the limitation of human rights. It has been proven that the democratic values developed by humanity over the years at the current stage of the development of the international legal system should be transformed and limited. The pandemic threat has become a challenge for the realization of the political rights of citizens, and the experience of many states proves a significant gap in legal regulation and balanced policy. The threat to public health is used as a factor to ensure the power interests of the ruling elite, provokes the impossibility of the proper realization of the rights and freedoms of citizens, and creates informational closure of public authorities. Therefore, proper regulation of crisis phenomena and the development of common standards are essential for the ability to counter future threats of a global nature.

Keywords: globalization, political rights, democracy, human rights, transformation, restrictions on human rights, rights of national minorities.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями трансформувалася форма державного правління, спрямована на реальне забезпечення політичних прав людини, тому відбувся суттєвий етап затребуваності демократичних процесів як на рівні державної влади, так і особистості. Демократія – це не лише політико-правове явище, а й висока цінність, пов'язана з високою духовністю, багатою культурою, особистісною зрілістю, що визначає духовно-моральний стан кожного громадянина. Якщо порівнювати східну та західну демократії, то на відміну від її західних демократій, «зміна світу, суспільного життя починається спочатку в людині, в її духовному світі» [1, с.132].

Демократія як форма публічно-владних відносин поширилася в більшості країн. Для цього достатньо причин: внутрішня втрата легітимності військових режимів, однопартійних систем та інших форм авторитарного правління, через порушення прав людини та відсутність популярності системи тотального контролю. Це ставало більш неприйнятним для населення. На практичному рівні люди мобілізувалися і вимагали зміни комунікативних відносин між владою і громадськістю. Проте у той час, коли

міжнародно-правове регулювання декларувало затребуваність та впровадження демократичних методів управління на різних рівнях, на національних рівнях розроблявся цілісний механізм людиноцентриських відносин у публічно-владній сфері, а авторитарні режими намагалися створити вигляд «демократизації» влади, наше суспільство отримало значний трансформаційний чинник, що суттєво змінив правове регулювання у світлі прав людини.

Глобалізація впливає на всі сфери життя суспільства: міграційні процеси, пандемічна загроза, а тепер і військові конфлікти спричинили суттєве обмеження всієї системи прав людини. Політичні права тут не є винятком. Зазначене актуалізує проблему належного забезпечення і захисту прав людини та демократичних процедур у глобально-трансформаційний період розвитку сучасного соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців слід відзначити праці О. Бикова, І. Жаровської, Н. Бортник, І. Личенко, В. Чернописької, М. Сірант та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Сутнісні характеристики, питання оновлення та

дієвості правил і норм політичного характеру були предметом аналізу фахівцями у сфері як конституційного, так і адміністративного права, а також загальнонотериторіальної юриспруденції.

Більш досконало цими питаннями займалися представники іноземної доктрини, зокрема: Garikipati S., Kambhampati U., Zamani Y.S., Repucci S., Slipowitz A. M. Nakib та інші.

Метою статті є аналіз стану обмеження прав людини в демократичному суспільстві в контексті глобалізаційних змін сучасності та їх впливу на суспільно-правову реальність.

Вклад основних положень. Договори про права людини, укладені такими організаціями, як Організація Об'єднаних Націй, Африканський Союз, Організація американських держав і Рада Європи ґрунтуються на Загальній декларації прав людини 1948 р. та передбачають чітко встановлені й прийняті правові межі для використання державної влади, також під час впровадження заходів із запобігання вірусам. Права людини є юридично обов'язковими для держав-учасниць через міжнародні договори та національне законодавство. Державні установи та особи, які діють від імені держави, зобов'язані поважати, захищати та виконувати права людини не залежно від соціально-політичних обставин.

Акцент на важливості цінностей, поглядів і навичок, які сприяють взаємній повазі та мирному співіснуванню, дає глибокий огляд багатьох проблем, з якими стикається правова реальність. Біфуркаційний рух зовнішніх чинників трансформує право, яке виступає тільки зовнішньою «оболонкою». Це «допомагає врегулювати, унормувати і стабілізувати суспільні відносини, адже виникають додаткові ризики для демократії» [2].

Тут важливо знайти оптимальне поєднання належності та законності обмеження прав із заходами подолання пандемічних загроз. Будь-який значущий правозахисний підхід до COVID-19 має бути цілісним і визнавати широту проблем як для економічних, соціальних і

культурних прав, так і для громадянських і політичних прав. Він має ґрунтуватися на аналізі загрози, яку представляє хвороба, але також має «залучати широкий спектр державних і недержавних суб'єктів» [3]. Така правова політика держави має спрямовуватися на позитивне бачення ефективної глобальної реакції та протидіяти спробам неправомірного обмеження прав.

На рівні міжнародних інституційних гарантій також не спостерігалось належного регулювання. Багато експертів констатують, що світ, не дивлячись на давню історію пандемічних загроз, був не готовий до подолання кризи. Багато нарікань про те, що політичні дії в міжнародній системі порушили співпрацю у боротьбі проти пандемії та завдали шкоди міжнародному праву. Всесвітня організація охорони здоров'я як центр тяжіння міжнародного співробітництва в галузі охорони здоров'я протистоїть кризам політичним і у сфері охорони здоров'я. Інші майданчики для співпраці, включаючи Раду Безпеки ООН і Групу 7, не були продуктивними. Суперечки, пов'язані з COVID-19, завдали шкоди основній міжнародній угоді з інфекційних захворювань, Міжнародним медико-санітарним правилам (2005). «Традиційні світові лідери охорони здоров'я, такі як Сполучені Штати та Велика Британія, виявилися не готовими до коронавірусу та нездатними реагувати на нього» [4].

Звернемося до пандемічної загрози як фактора трансформації права. «Саме зміна правових чинників задля забезпечення громадського здоров'я продемонструвала безпрецедентну проблему – суттєве обмеження прав людини у всіх державах, у всіх сферах та на всіх рівнях» [5]. Демократія знову стала під суттєвою загрозою.

Правова політика урядів щодо подолання пандемії була подібна до умов військового стану, характеризується вжиттям заходів, які серйозно обмежують користування особистими свободами до такого рівня, який був безпрецедентним у демократичних країнах у мирний час. Приймаючи різні форми в різних

країнах, ухвалені заходи загалом спрямовані на дотримання соціального дистанціювання серед населення, щоб мінімізувати передачу нового коронавірусу від людини до людини, який викликає COVID-19. Як наслідок, мільярди людей в усьому світі потрапили під карантинні обмеження. Проте не тільки соціально-комунікативна чи трудова сфера передбачала обмеження прав людини, також і політичні права на державному рівні були «відкладеними».

Пандемія викликала кризу демократії в усьому світі. З початку спалаху коронавірусу стан демократії та прав людини погіршився у 80 країнах. Науковці та міжнародні експерти вказують, що уряди відповіли зловживанням владою, придушили опозицію, послабивши або закрити важливі установи, часто підриваючи самі системи підзвітності, необхідні для захисту громадського здоров'я.

У висновку дослідження Freedom House про вплив COVID-19 на демократію та права людини, що включало дослідження 192 країн, переконливо підтверджується гіпотеза, що пандемія вплинула на зниження свободи, при цьому відкинувши її рівень на 14 років назад. Проблема полягає у нерівності в окремих країнах. Демократичні режими знизили рівень свободи, але більш загостреною була ситуація з політичними правами людини в державах із високим репресивним режимом. Іншими словами, найбільше страждають країни, які вже мали слабкі гарантії проти зловживання владою.

Наприклад, досвід Шрі-Ланки ілюструє світові тенденції. Правлячий уряд протягом шести місяців контролював опозицію, не допускав поширення незалежної звітності і несприятливі виступи, зокрема через засоби кримінального покарання будь-якій особі, що виступала проти карантинних обмежень. Дострокові вибори призначено, але через прискорення спалаху були відкладені, таким чином безпрецедентно розширивши терміни повноваження законодавчого органу. Влада також

використовувала проблеми зі здоров'ям як привід для порушення прав людини, особливо проти мусульманської меншини. Слід зазначити, що саме національні меншини особливо страждають від відсутності доступу до демократичних процедур.

Ще однією проблемою, що має довгострокову дію, є криза демократичного правління, яка передбачає, що закони та норми, котрі набували чинності, буде важко скасувати. Серед опитаних експертів 64 % погодилися, що вплив COVID-19 на демократію і права людини в їхній країні будуть зосереджені в основному в негативному напрямку протягом наступних п'яти років.

27% респондентів згаданого Звіту повідомили про зловживання урядом владою як одну з трьох найбільш актуальних проблем через спалах коронавірусу. Правоохоронні органи вчиняли насильство щодо мирного населення, затримували людей безпідставно та перевищували свої повноваження. Уряди використовують пандемію як виправдання наділити себе особливими повноваженнями понад ті, які є необхідні для захисту здоров'я населення. «Вони використовують ці надзвичайні повноваження, щоб втрутитися в систему правосуддя, накладають безпрецедентні обмеження на політичних опонентів і підривають основні законодавчі функції» [6].

Принцип відкритості та доступності влади суттєво порушується в час глобалізаційних криз, що призводить до багатьох проблем: знижуються рівень легітимності публічно-управлінського апарату, комунікація між громадськістю та владою. Це впливає на підтримку правової політики держави. Окрім того, «населення перестає з часом довіряти публічній інформації, і це той показник, який має довготривалий характер і повернути цю довіру буде складно» [7].

Так, політична еліта Польщі робила публічні заяви, згодом відкликаючи їх, заперечували тривалий час існування коронавірусу представники правлячої верхівки Нікарагуа та Туркменістану,

а уряд Бразилії й Танзанії пропагував небезпечні або неперевірені методи лікування.

Загалом слід погодитися з позицією, висловленою іноземними представниками загальнотеоретичної юриспруденції N. Hostmaelingen та H. Bentzen, в тому, що хоча запровадження заходів для боротьби з пандемією потребує оцінки прав людини, державні органи також зобов'язані адаптувати заходи до поточної ситуації. Навіть, якщо карантин і використання геолокаційних даних є прийнятними заходами на ранніх стадіях розвитку пандемії, позитивні зміни в рівнях захворюваності та смертності означають, що такі інвазивні заходи мають бути відповідно налаштовані або скасовані. Отже, «необхідне постійне, прозоре та засноване на знаннях оцінювання» [8].

Звернемо увагу, що правовою міжнародною спільнотою ще до коронавірусної кризи розроблено загальні підходи до пандемічної загрози. Проте розроблені правила та підходи неправомірно обмежувалися з боку органів публічної влади багатьох держав.

У перші роки епідемії ВІЛ багато країн прийняли закони, що передбачають кримінальну відповідальність за нерозголошення, зараження та/або передачу ВІЛ. З тих пір було встановлено, що ці заходи, призначені для обмеження передачі та покарання тих, кого вважають «безвідповідальними», підривають ефективну відповідь на ВІЛ, відштовхуючи людей від діагностики та посилюючи стигматизацію щодо тих, хто живе з ВІЛ. З появою COVID-19 захисники прав людини та охорони здоров'я висловили занепокоєння, що «країни знову можуть відповісти підходами обмеження прав людини» [9], у тому числі у політичній сфері.

Правовий праксіологічний досвід дуже вагомий для правового регулювання

прав та законних інтересів громадян. У майбутніх пандеміях нормотворчі органи повинні ретельно оцінити необхідність обмеження політичних прав людини, застосування кримінальних і каральних заходів та переконатися, що надзвичайні розпорядження відповідають зобов'язанням країн у сфері прав людини, механізми забезпечення та дотримання принципів, викладених у Сіракузьких принципах щодо положень про обмеження та відступи в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, включаючи законність, законну мету, пропорційність, недискримінацію, обмежену тривалість і можливість перегляду.

Суспільству необхідно винести урок з «пандемічних загроз» [10], оскільки екологічна ситуація, міграційні процеси, збільшення кількості мешканців планети, розвиток біотехнологій та й інші фактори суттєво в майбутньому впливатимуть на можливість повторення пандемічних процесів.

Висновки. Демократичні цінності, вироблені людством роками на сучасному етапі розвитку міжнародно-правової системи підлягають трансформації та обмеженню. Пандемічна загроза стала викликом для реалізації політичних прав громадян та досвід багатьох держав доводить суттєву прогалину в правовому регулюванні і виваженій політиці.

Загроза громадському здоров'ю використовується як чинник забезпечення владних інтересів правлячої еліти, провокує неможливість належної реалізації прав та свобод громадян, створює інформаційну закритість органів публічної влади. Тому вагомим є належне регулювання кризових явищ та вироблення загальних стандартів заради можливості протидії майбутнім загрозам глобального характеру.

Література:

1. Sobirovich T. *National Principles of Democracy in Uzbekistan* *Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences*. 2021, Vol. 5, Is. 3, P. 131-135.
2. Weiffen B. *Latin America and COVID-19 Political Rights and Presidential Leadership to the Test in Democratic Theory*. *Democratic Theory: An Interdisciplinary Journal* 2020. Vol. 7. Is. 2.

3. Bennoune K. "Lest We Should Sleep": COVID-19 and Human Rights. *American Journal of International Law*, 2020. Vol. 114(4). P. 666-676. doi:10.1017/ajil.2020.68.
4. Fidler D. To Fight a New Coronavirus: The COVID-19 Pandemic, Political Herd Immunity, and Global Health Jurisprudence, *Chinese Journal of International Law*, 2020. Vol. 19, Is. 2 P. 207– 213, <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmaa016> (дата звернення: 10.02.2023).
5. Garikipati S., Kambhampati U. Leading the fight against the pandemic: Does gender 'really' matter? 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3617953> or <https://doi.org/10.2139/ssrn.3617953> (дата звернення: 10.02.2023).
6. Repucci S., Slipowitz A. Democracy under Lockdown The Impact of COVID-19 on the Global Struggle for Freedom <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2020-10/apo-nid308628.pdf> (дата звернення: 10.02.2023).
7. Diamond L. Democracy versus the pandemic: The coronavirus Is emboldening autocrats the world over. *Foreign Affairs*. September/October 2020 URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-13/democracy-versus-pandemic> (дата звернення: 10.02.2023).
8. Hostmaelingen N, Bentzen H.B. How to operationalise human rights for COVID-19 measures *BMJ Global Health* 2020 Vol. 5: e003048.
9. Sun N., Christie E. Cabal L. et al Human rights in pandemics: criminal and punitive approaches to COVID-19 *BMJ Global Health* Vol. 2022. Vol. 7: e008232.
10. Council of Foreign Relations. Improving pandemic preparedness: Lessons from COVID-19. Independent Task Force Report N. 78. 2020. URL: <https://www.cfr.org/report/pandemic-preparedness-lessons-COVID-19/>. (дата звернення: 10.02.2023)

References:

1. Sobirovich T. (2021) National Principles of Democracy in Uzbekistan *Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences*, 5 (3): 131-135.
2. Weiffen B. (2020) Latin America and COVID-19 Political Rights and Presidential Leadership to the Test in Democratic Theory. *Democratic Theory: An Interdisciplinary Journal*, 7(2).
3. Bennoune K. (2020) "Lest We Should Sleep": COVID-19 and Human Rights. *American Journal of International Law*, 114(4): 666-676. doi:10.1017/ajil.2020.68.
4. Fidler D. (2020) To Fight a New Coronavirus: The COVID-19 Pandemic, Political Herd Immunity, and Global Health Jurisprudence, *Chinese Journal of International Law*, 19 (2): 207–213, <https://doi.org/10.1093/chinesejil/jmaa016>.
5. Garikipati S., Kambhampati U. (2020) Leading the fight against the pandemic: Does gender 'really' matter? Available at: <https://ssrn.com/abstract=3617953> (Accessed 1 February 2023)
6. Repucci S., Slipowitz A. (2020) Democracy under Lockdown The Impact of COVID-19 on the Global Struggle for Freedom URL:<https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2020-10/aponid308628.pdf> (Accessed 1 February 2023)
7. Diamond L. (2020) Democracy versus the pandemic: The coronavirus Is emboldening autocrats the world over. *Foreign Affairs*. URL:<https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-13/democracyversuspandemic> (Accessed 1 February 2023)
8. Hostmaelingen N, Bentzen H.B. (2020) How to operationalise human rights for COVID-19 measures *BMJ Global Health*, 5:e003048.
9. Sun N., Christie E. Cabal L. et al. (2022) Human rights in pandemics: criminal and punitive approaches to COVID-19 *BMJ Global Health*, 7:e008232.
10. Council of Foreign Relations. (2020) Improving pandemic preparedness: Lessons from COVID-19. Independent Task Force Report N. 78. URL: <https://www.cfr.org/report/pandemicpreparedness-lessons-COVID-19/> (Accessed 1 February 2023)

Стаття надійшла до друку 13.02.2023 року

УДК 342.7

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-31-39

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Корнієнко О.О.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: KorniyenkoOO@krok.edu.ua
ORCID 0000-0002-2836-9585

LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN UKRAINE

Korniyenko O.O.,

candidate of legal sciences, associate professor of the Department of Theory and History of the State and Law,
"KROK "University of Economics and Law", Kyiv, street Tabirna 30-32, Ukraine
e-mail: KorniyenkoOO@krok.edu.ua
ORCID 0000-0002-2836-9585

Анотація. Дана наукова стаття присвячена дослідженню нормативно-правового регулювання захисту прав дітей в Україні. Адже, загальновідомо, що діти – найбільш вразлива категорія населення, права та інтереси якої часто порушуються. В силу свого віку та психоемоційного стану, неповнолітні часто стають об'єктом маніпуляцій, фізичного, психологічного та сексуального насилля й економічної експлуатації. Тому вони потребують постійного догляду та захисту з боку держави. А особливо ці проблеми загострюються під час воєнних конфліктів. Метою статті є комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення захисту прав дітей в Україні в умовах війни. Для кращого розуміння теми, було проаналізовано міжнародні документи щодо захисту прав дітей, які в своїй більшості були імплементовані в національне законодавство. Та досліджено безпосередньо національне законодавство в галузі захисту прав неповнолітніх.

Надто гостро постало питання захисту та забезпечення прав дітей внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну російської федерації 24 лютого 2022 року. Багато з них зазнали жорстокого поводження, сексуального насилля, катувань й перенесли сильний психологічний стрес тощо. Навіть у таких складних умовах уряд і Верховна Рада України, Президент країни всебічно і стрімко реагують на виклики сьогодення, намагаються по максимуму забезпечити дотримання правових норм, захистити дітей України від несприятливих життєвих обставин. Так, було прийнято Постанову КМУ «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» для узгодження діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування у справі захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Створено ресурс допомоги дітям під час війни – «Дитина не сама», для допомоги неповнолітнім, які потрапили в складні життєві обставини. Внесено зміни до чинного законодавства з урахуванням потреб часу тощо.

Ключові слова: захист прав дитини, права дитини, військова агресія, безпека, дитина не сама, захист неповнолітніх.

Формул:0, **рис.:**0, **табл.:**0, **бібл.:** 21.

Abstract. The article is devoted to the research of normative and legal regulation of the protection of children's rights in Ukraine. Children are the most vulnerable category of the population, whose rights and interests are often violated. Due to their age and psycho-emotional state, minors often become the object of manipulation, physical, psychological, and sexual violence, and economic exploitation. Therefore, they need constant maintenance and protection from the state. And these problems are especially acute during military conflicts. The purpose of the article is a comprehensive analysis of the regulatory and legal support for the protection of children's rights in Ukraine during the war. For better understanding of the topic, international documents, implemented in our country into national legislation were analyzed. In comparison, other national legislation in the sphere of protection of the rights of minors has been studied.

The issue of protecting and ensuring the rights of children has become acute after the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation on February 24, 2022. Many of them were subjected to cruel treatment, sexual violence, torture, suffered from severe psychological stress, etc. Even in such difficult conditions, the government and the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of the country respond comprehensively and quickly to the challenges of today, try to ensure compliance with legal norms, protect the children of Ukraine from unacceptable life circumstances. As a result, the CMU adopted a special Resolution "On the formation of the Coordination Headquarters for the Protection of Children's Rights in Martial Law" for the coordination of central and local executive bodies, other state bodies, and local

self-government bodies on the protection of children's rights in martial law. A resource for helping children during the war - "The child is not alone" - was created to help minors who were in difficult life circumstances. Amendments to the current legislation, due to the need for martial time, were made.

Keywords: *protection of children's rights, children's rights, military aggression, safety, the child is not alone, protection of minors.*

Formulas:0, **Figures:**0, **Tables:**0, **Bibliography:**21.

Постановка проблеми. Діти – найменш захищена категорія населення. Вони потребують постійного догляду і захисту. А, враховуючи їхній мінливий психоемоційний стан, залежність від дорослих, низька психостійкість дітей дуже часто стає об'єктом маніпулювання і фізичного, психологічного та сексуального насилля. Надто гостро відчувають потребу в захисті діти під час воєнних конфліктів. В Україні вже понад рік триває повномасштабне вторгнення російської федерації з усіма супутніми наслідками для всього українського суспільства. Україна, як демократична, соціальна та правова держава, бере на себе обов'язок захищати права і свободи людини в цілому і дітей зокрема. А в ст. 3 Конституції проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю [1].

Цілком очевидно, що в таких екстремальних ситуаціях захист дітей потребує втручання з боку держави. Вона має гарантувати та забезпечити своєчасний, повний і всебічний розвиток кожної її дитини. Попередити негативний вплив на особистість кожної дитини, взяти за них відповідальність на себе у випадку настання негативних подій (сирітства, травмуванні внаслідок воєнних дій, втрати домівки, психологічної та економічної експлуатації тощо).

Для забезпечення належного захисту прав дітей українській державі необхідно вирішити ряд завдань. По-перше, дослідити законодавче поле, яке прямо або опосередковано покликане визначати права дітей та захищати їхні інтереси на міжнародному, загальнодержавному та регіональному (місцевому) рівнях. По-друге, з'ясувати теоретичні та практичні проблеми, які виникають при застосуванні відповідних норм права, встановити прогалини в чинному законодавстві. Все це дасть можливість побачити цілісну картину

в сфері захисту прав дітей та допоможе розробити дієві нормативно-правові акти та відповідні механізми щодо їх утілення в суспільне життя.

Аналіз останніх досліджень. Зауважмо, що проблематикою захисту прав дітей займалася не одна плеяда науковців, які безпосередньо займалися вивченням питання захисту прав дітей в цілому або під час збройних конфліктів, техногенних чи природних катастроф тощо. Серед науковців і практиків, які займалися дослідженням зазначеної проблеми, варто згадати: Турченко О.Г., Пилипишина І.І., Біба А.В., Мердова О.М., Трестер Ю.О., Стешенко В.М., Кузніченко С.О., Козак О., Лабенська Л.Л., Савич В.О., Василенко О.М., Троян Р.В., Кравченко М.В., Міщенко К.С., Француз А.Й., Степаненко Н.В., Саламахіна І.В. тощо.

Невирішені частини загальної проблеми. Абсолютно незаперечним є факт підвищеної актуальності проблеми захисту прав дітей з початком масштабної війни агресора в Україні. Їй дедалі більше уваги приділяється як на законодавчому рівні (розроблено нормативно-правових актів, встановлено пільги тощо), так і на місцевому рівні (передбачено державні гарантії, економічна та моральна підтримка, інформування населення в ЗМІ). Утім виникла потреба в швидкому реагуванні на задоволення нагальних запитів дітей, як найуразливішої верстви населення під час воєнного стану. Пильного контролю потребує повноцінне забезпечення тих нормативно-правових приписів, які передбачені міжнародним та національним законодавством у сфері захисту прав дітей.

Метою дослідження є комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення захисту прав дітей в Україні (на міжнародному та загальнодержавному рівнях) у повсякденному мирному житті та в умовах збройного конфлікту, котрий

загарбницьки нав'язує нам агресивний сусід – держава-терорист.

Виклад основного матеріалу наукового дослідження. Передовсім варто проаналізувати міжнародні документи щодо захисту прав дітей, які послужили основою для формування правової основи української держави в цій сфері.

Найпершим документом до аналізу надається Женевська декларація прав дитини 1924 року, ухвалена ще Генеральною Асамблеєю Ліги Націй. Це – своєрідна відправна точка в сучасній системі міжнародного права щодо захисту прав дітей. Вона містила в собі лише 5 пунктів, які стосувалися переважно побутових потреб дитини – нагодуй, прихисти, допоможи.

Серед наступних юридичних актів міжнародного права варто вказати «Загальну декларацію прав людини» від 10 грудня 1948 року. Відповідно до п. 2 ст. 25 цієї декларації як материнство, так і дитинство надають право на особливе піклування і допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі чи поза ним, мають однаковий соціальний захист [2].

Більш розширені права відображені в «Декларації прав дитини» від 20 листопада 1959 року. Принцип 4 проголошує: діти мають користуватися благами соціального забезпечення. Їм належить право на здорове зростання і розвиток; для забезпечення цієї мети спеціальний догляд і охорона мають бути забезпечені як дитині так і її матері, зокрема відповідний допологовий і післяпологовий догляд. Дитині необхідно забезпечити право на «належні харчування, житло, відпочинок і медичне обслуговування» [3]. Згідно з Принципом 6 декларації, дитині для гармонійного розвитку її особистості необхідні любов та розуміння. Вона має зростати в піклуванні та під наглядом своїх батьків, в атмосфері любові та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина, крім певних винятків, має зростати зі своєю матір'ю. На суспільство та державу має бути покладений обов'язок здійснювати особливе піклування про дітей, які не мають сім'ї, та про дітей, які не мають достатніх засобів для існування. А

Багатодітним сім'ям має надаватися державна або інша допомога на утримання дітей [3]. Принцип 9 постулює таке: Діти мають бути захищені від жорстокості, експлуатації та усіх форм недбалого ставлення [3].

Сюди ж варто віднести й Конвенцію ООН від 20 листопада 1989 року, що визначає громадські, соціальні, політичні, економічні та соціальні права дитини [4].

Конвенція надає захист дітям різних категорій: біженцям, інвалідам, меншинам і дітям втягнутих у військові конфлікти. Декларацією вперше передбачено моніторинг за виконанням положень документу [5].

23 червня 2004 року Україною було ратифіковано Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. За ним держава-учасниця мають засуджувати використання дітей у збройних конфліктах, як в середині держави, так і за її межами. Не допускається вербування, навчання дітей у військових діях озброєними групами, які не відносяться до збройних сил держави [6].

У Римському Статуті Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, який ще необхідно ратифікувати, а його норми імплементувати в національне законодавство, розглядає геноцид як одне з таких діянь, яке вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну груп. Сюди ж відноситься і насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи (ст. 6).

А воєнним злочином вважається набір або вербування неповнолітніх віком до п'ятнадцяти років в склад національних збройних сил або використання їх для участі в бойових діях (ст. 8) [7].

Ще одним цікавим документом є Конвенція міжнародної організації праці №182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» від 17 червня 1999 року. Вона передбачає заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці (рабство, торгівля дітьми, сексуальна експлуатація, використання дітей в незаконній діяльності, тощо), як головний пріоритет

для національної та міжнародної взаємодії [8].

Ще в 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration). Основною метою цього документу є організація освітньої системи, яка може сприятиме захисту молоді від смерті, травм та експлуатації. У документі зазначено зобов'язання, які мають сприяти попередженню і швидкому реагуванню у випадку використання закладів освіти у військових цілях у період збройного конфлікту [9].

Ключовим законом у сфері охорони дитинства в Україні є ЗУ «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року. Він ухвалений задля сприяння національній безпеці України, ефективності внутрішньої політики держави та забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні. Визначає основні пріоритети держави у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні інтересів дитини» [10]. Внаслідок збройного вторгнення на територію України з боку сусідньої держави, було внесено зміни до закону. Зокрема, статті 30/1, 32 зазначеного закону спрямовані на захист дітей під час збройного конфлікту [10].

Тривалий час в Україні політика в сфері захисту прав та основоположних свобод була безсистемною, хаотичною, а інколи відсутньою. Нові виклики, які постали перед українською державою в 2014 році змусили подивитися на ці проблеми пильніше, а керівні органи – взяти їх під свій контроль. Україна, як і будь-яка держава, виявилася неготовою до захисту прав населення, які систематично і повсюдно порушували окупанти в зоні військового конфлікту. З метою подолання цих труднощів було розроблено і затверджено Указом Президента першої Національної стратегії у сфері захисту прав людини №501/2015 від 25 серпня 2015 року. Проте той документ був недосконалим. Вважається, що багато його положень були декларативними, а сам він еkleктичним. Його положення стосувалися окремо взятих прав та свобод. При цьому

ряд прав ним узагалі не розглядалися. Так само була відсутня система конституційного захисту прав людини, розвиток судових та позасудових механізмів захисту, розвиток громадського, парламентського та позапарламентського контролю захисту прав та основоположних свобод людини. Частково помилки в Стратегії були виправлені Планом дій, який був затверджений розпорядженням КМУ від 23 листопада 2015 р. №1393-р. Він був більш логічним, але через відсутність у попередньому документі важливих питань не міг містити планування дій щодо їх вирішення. Абстрактний документ так і залишився «декларацією про наміри». Країна тривалий час жила без «дорожньої карти» щодо захисту прав людини і громадянина. І тому часто політика в цій сфері була фрагментарна, хаотична а місцями взагалі відсутня [11].

У 2020 році завершив свою дію План Дій на виконання Національної стратегії у сфері захисту прав людини. З цією метою Президент В. Зеленський підписав 24 березня 2021 року №119/2021 оновлену Національну стратегію у сфері прав людини.

Відповідно до нової Стратегії, передбачається реалізація дій за 27 стратегічними напрямками. Серед них варто назвати: запобігання катуванню та жорсткому поводженню з людиною; запобігання та протидія дискримінації; протидія насильству за ознакою статі, будь-якої експлуатації, торгівлі людьми; протидія домашньому насильству; забезпечення права на працю та соціальний захист; забезпечення прав дитини, підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини тощо. Стратегія має сприяти запровадженню системного підходу до забезпечення прав і свобод людини. Сприяти узгодженості дій органів державної влади та місцевого самоврядування, громадянського суспільства. Створення в Україні дієвого механізму реалізації та захисту прав і свобод людини [12].

Нова стратегія містить параграф 18 про забезпечення прав дитини. Завдання якого спрямовані на досягнення наступних

цілей: розробити та удосконалити законодавство у сфері охорони дитинства. Що дасть можливість запровадити ефективний механізм забезпечення та захисту прав дитини; посилити спроможність місцевого самоврядування у сфері захисту прав дитини, підтримки сімей з дітьми; впровадити доступні освітні, медичні, соціальні та інші послуги, що сприятимуть забезпеченню інтересів дитини; створити необхідні умови для виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування; запровадження ефективної системи правосуддя за участю неповнолітніх з урахуванням європейських стандартів; створення умов для недопущення участі дітей у збройних конфліктах; приведення законодавства України щодо запобігання та протидії насильству у відповідність із міжнародними стандартами; забезпечення інформування населення, про заходи та послуги, якими вони можуть скористатися для захисту прав та інтересів дитини [13].

Актуальною залишається Постанова КМУ, ухвалена ще 24 вересня 2008 року № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини». Нею передбачено дії та заходи у випадку виявлення дітей, що залишилися без батьківського піклування [14].

Постановою КМУ від 5 квітня 2017 року «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» передбачено надання дитині відповідного статусу органами опіки та піклування з метою припинення або попередження фізичного та сексуального насильства та моральних та психологічних страждань [15].

Як уже неодноразово наголошувалося, надто гостро постало питання захисту та забезпечення прав дітей внаслідок повномасштабного вторгнення в Україну російської федерації 24 лютого 2022 року. Багато з них зазнали жорстокого поводження, сексуального насилля, катувань й перенесли сильний психологічний стрес тощо.

Майже кожен неповнолітній нашої держави зазнав порушення прав, визнаних

як національним, так і міжнародним законодавством непорушними. Серед них варто зазначити: право на життя, право на повагу честі та гідності, право на свободу й особисту недоторканість, право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання, право на освіту, медичну допомогу тощо.

Держава в екстремому режимі мала зреагувати на поставлені виклики. Так, було затверджено Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 №302. Її ж положеннями утворено тимчасовий консультативно-дорадчий орган при КМУ з метою координації діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з метою захисту прав дитини в умовах воєнного стану» [16].

На цей орган покладено забезпечити організацію евакуацію дітей та розміщення їх у безпечні регіони та задоволення потреб; контроль за постановкою на консульський облік дітей в державах їх тимчасового перебування; вирішення важливих питань щодо захисту інтересів дітей в умовах воєнного стану тощо [16].

Серед нормативно-правових актів України варто також указати в аналізі Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22.03.2022 №496 «Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану» [17].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2022 року «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» передбачено організаційні заходи в сфері забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні [18].

Ряд змін були пов'язані із влаштуванням дітей, які з тих чи тих причин залишилися без догляду дорослих. Побоюючись незаконних маніпуляцій в сфері влаштування дітей, але при цьому маючи зростаючу потребу захисту неповнолітніх, було внесено зміни до законодавства України.

Так було ухвалено Постанову КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» від 22 березня 2022 року. За нею Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564, та Положення про прийомну сім'ю, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565, було доповнено новим абзацом: «Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до дитячого будинку сімейного типу/ у прийомній сім'ї можуть влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування» [19].

10 травня 2022 року ухвалено Постанову КМУ № 581 «Про внесення змін до порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя». Відповідно до цього нормативно-правового документа передбачено спрощення процедури влаштування та перебування дітей у патронатній сім'ї у період запровадження в Україні надзвичайного або воєнного стану [20].

Також українською владою було створено ресурс допомоги дітям під час війни – «Дитина не сама». Цю програму

запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма представлена у вигляді телеграм чат-боту, і призначена для допомоги неповнолітнім особам, що потрапили в складні ситуації [21].

Висновки. У підсумку зауважмо, що діти – це особливий суб'єкт суспільних відносин, які на рівні з дорослими є рівноправними членами суспільства. Проте при цьому вони володіють значно меншими механізмами для реалізації власних прав та інтересів. Тому їхні права та інтереси часто порушуються, надто – в екстремальних для всіх ситуаціях.

Міжнародна спільнота приклала максимум зусиль для розроблення та прийняття нормативно-правових актів для визначення, забезпечення, а в деяких випадках і відновлення законних прав та інтересів неповнолітніх осіб.

Українська держава, яка вибрала курс на європейську інтеграцію, імплементувала більшість норм до свого національного законодавства. Навіть у цих складних умовах уряд і Верховна Рада України, Президент країни всебічно і стрімко реагують на виклики сьогодення, намагаються по максимуму забезпечити дотримання правових норм, захистити дітей України від несприятливих життєвих обставин.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.02.2023)
3. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року URL: <https://www.content.net.ua/registration/content/ua3878/pages/f33823.html> (дата звернення: 01.02.2023)
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 01.02.2023)
5. Левченко К. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини Харківська правозахисна група Інформаційний портал «Права людини в Україні». – 2009 URL: <http://khp.org/1258983351> (дата звернення: 05.02.2023)
6. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 20 травня 2000 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 02.02.2023)
7. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 02.02.2023)
8. Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: Конвенція міжнародної організації праці №182 від 17.06.1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 02.02.2023)

9. Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл – ми стали 100-ою країною URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-deklaraciyi-pro-bezpeku-shkil-mi-stali-100-oyu-krayinoyu> (дата звернення: 05.02.2023)
10. Про охорону дитинства: Закон України від 24.04.2001 № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 03.02.2023)
11. Права людини в Україні в 2015: основні тенденції // Бюлетень "Права Людини", 2016, №04 // Інформаційний портал «Права людини в Україні» URL: http://khp.org/480#message_1455477587 (дата звернення: 07.02.2023)
12. Президент України затвердив Національну стратегію у сфері прав людини // Президент України: офіційне інтернет-представництво URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-zatverdiv-nacionalnu-strategiyu-u-sferi-p-67325> (дата звернення: 06.02.2023)
13. Національна стратегія у сфері прав людини : затверджено Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 06.02.2023)
14. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова КМУ від 24.09.2008 №866 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-n#Text> (дата звернення: 07.02.2023)
15. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова КМУ від 5.04.2017 №268 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-n#Text> (дата звернення: 07.02.2023)
16. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 17.03.2022 №302 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-n#Text> (дата звернення: 08.02.2023)
17. Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.2022 №496 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text> (дата звернення: 08.02.2023)
18. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 №274 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (дата звернення: 08.02.2023)
19. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: постанова КМУ від 22 березня 2022 року №349 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-n#Text> (дата звернення: 08.02.2023)
20. Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя : Постанова КМУ від 15.05.2022 №581 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-n#Text> (дата звернення: 08.02.2023)
21. Дробязко Ю. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану URL: Юридична газета online Всеукраїнське професійне юридичне видання від 5 листопада 2022 <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 03.02.2023)

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Constitution of Ukraine", Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol 30., p. 141.
2. The Universal Declaration of Human Rights (1948), [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed 10 February 1948).
3. Declaration of the Rights of the Child (1959), [Online], available at: <https://www.content.net.ua/registration/content/ua3878/pages/f33823.html> (Accessed 1.02.2023).
4. Convention on the Rights of the Child (1989), [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Accessed 1.02.2023).
5. Levchenko, K. (2009), "Twenty years of the UN Convention on the Rights of the Child", Kharkiv Human Rights Group Information portal "Human Rights in Ukraine", [Online], available at: <http://khp.org/1258983351> (Accessed 1.02.2023).
6. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Participation of Children in Armed Conflicts (2000), [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (Accessed 2.02.2023).
7. Rome Statute of the International Criminal Court (1998), [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (Accessed 2.02.2023).
8. Convention of the International Labor Organization No. 182 (1999), "On the prohibition and immediate measures to eliminate the worst forms of child labor", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (Accessed 2.02.2023).
9. Ukraine joined the Declaration on School Safety - we became the 100th country, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-deklaraciyi-pro-bezpeku-shkil-mi-stali-100-oyu-krayinoyu>

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine “On childhood protection”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (Accessed 3.02.2023).
11. “Human rights in Ukraine in 2015: main trends” (2016), Human Rights Bulletin: information portal “Human Rights in Ukraine, [Online], vol. 04, available at: http://khpg.org/480#message_1455477587 (Accessed 7.02.2023)
12. “The President of Ukraine approved the National Strategy in the field of human rights”, President of Ukraine: official online representation, available at: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-zatverddiv-nacionalnu-strategiyu-u-sferi-p-67325> (Accessed 6.02.2023).
13. President of Ukraine (2001) “Decree of the President of Ukraine “National strategy in the field of human rights”, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (Accessed 6.02.2023).
14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “The issue of activities of guardianship and guardianship bodies related to the protection of children's rights”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text> (Accessed 7.02.2023).
15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the approval of the Procedure for granting the status of a child who suffered as a result of hostilities and armed conflicts, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-п#Text> (Accessed 7.02.2023).
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the establishment of the Coordination Headquarters for the Protection of Children's Rights under Martial Law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-п#Text> (Accessed 8.02.2023).
17. Ministry of Health of Ukraine (2022) “Order of the Ministry of Health of Ukraine “Some issues of providing primary medical care under martial law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text> (Accessed 8.02.2023).
18. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022) “Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine “On some issues of the organization of obtaining general secondary education and the educational process in the conditions of martial law in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (Accessed 8.02.2023).
19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022) “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the protection of children's rights during a state of emergency or martial law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-п#Text> (Accessed 8.02.2023).
20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On making changes to the Procedure for the creation and activity of a foster parent's family, placement, stay of a child in a foster parent's family”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-п#Text> (Accessed 8.02.2023).
21. Drobyazko, Yu. (2022), “How to protect the rights of a child in the conditions of martial law”, Legal newspaper online, [Online], available at: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html> (Accessed 3.02.2023).

Стаття надійшла до друку 08.02.2023 року

УДК 340.12

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-40-44

ПРЕДИКАТ «МОРАЛЬНОГО ЗАКОНУ» В ДОКТРИНІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Горєлова В.Ю.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»,
м.Київ, вул.Табірна, 30-32, 03113, Україна,
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: 0000-0001-6536-2422

THE PREDICATE OF "MORAL LAW" IN THE DOCTRINE OF HUMAN RIGHTS

Horielova V.Yu.,

candidate of legal sciences, associate professor of department of state legal sciences of University of economy and right
"KROK", Kyiv, Tabirna street, 30-32, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORSID: 0000-0001-6536-2422

Анотація. У статті роз'яснюється сенс застосування конструкції «предикат морального закону» та обґрунтовується влучність її використання в контексті доктрини прав людини. Досліджено, що у сучасному розвинутому правовому суспільстві на сьогодні взагалі відсутні раціональні шляхи до згоди відносно того, що є моральним. Окрім того, таких шляхів не передбачено з огляду на те, що не існує єдиної концепції встановлення чіткої ієрархії моральних вимог у законі, а сучасні тенденції трансформації моралі в суспільстві породжують нові теоретичні конструкції. Аналіз сучасних національних і іноземних джерел дає можливість стверджувати, що новітнє розуміння моралі швидкими темпами починає «прогинатися» під можливостями та зручностями новітніх технологій. З одного боку, позитивним на сьогодні є тенденція до розширення прав людини, а з іншого - викривлення моральних ідей і цінностей які були вироблені протягом існування всього людства. Предикатом закону, можна вважати узагальнену абстрактну чи конкретно-визначену ситуацію, що схематично означена в правовій нормі і відображає осмислення дійсності, окреслює об'єктивні явища та визначає логічні правові відносини. Зрозуміло, що такою «серцевиною» в законі можливі лише моральні постулати. Аналіз рішень Європейського суду з прав людини дає можливість стверджувати, що майже у всіх справах Суд керується предикатом морального закону, який прямо впливає з положень Європейської Конвенції з прав людини і основоположних свобод. Основними моральними предикатами тут виступає низка заборон: заборона вбивства, завдання болю та страждань; заборона рабства, примусової праці та обмеження свобод невинуватої особи; заборона залишати особу в скрутному становищі та небезпеці (що включає медичну допомогу, юридичну, соціальну тощо); заборона втручання до особистого життя особи (приватного, сімейного, житла, кореспонденції тощо); заборона переслідувань за думки, погляди, переконання, вподобання та релігії; заборона дискримінації; заборона зловживання правами. Предикат морального закону зводиться до наступного: мета будь-якого закону - забезпечення справедливості, яка знаходиться в лоні моралі; закон не може ігнорувати мораль, аморальні положення закону не можуть вважатися дійсними; неузгодженості та протиріччя в праві повинні вирішуватися за рахунок моралі.

Ключові слова: предикат морального закону, права людини, моральні засади, моральні вимоги, правова держава.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 13

Annotation. The article explains the meaning of the "predicate of the moral law" construction and justifies the accuracy of its use in the context of the human rights doctrine. It has been investigated that today in the modern developed legal society there are no rational ways to agree on what is moral. In addition, such ways are not provided because there is no single concept of establishing a clear hierarchy of moral requirements in the law, and modern trends in the transformation of morality in society give rise to new theoretical constructs. Analysis of modern national and foreign sources makes possible to assert that the latest understanding of morality quickly begins to "bend" under the capabilities and amenities of the latest technologies. On the one hand, positive for today is the tendency to expand human rights, and on the other - the distortion of moral ideas and values that have been developed throughout the existence of mankind. The predicate of the law can be considered as a generalized abstract or concrete-defined situation, which is schematically indicated in the legal norm and reflects the comprehension of reality, outlines objective phenomena and determines logical legal relations. It is clear, that only moral tenets are possible with such a "core" in the law. The analysis of the decisions of the European Court of Human Rights makes it possible to argue that in almost all cases, the Court is guided

by the predicate of moral law, which directly follows from the provisions of the European Convention on Human Rights and fundamental freedoms. The main moral predicates here are the number of prohibitions: the prohibition of murder, the task of pain and suffering; prohibition of slavery, forced labor and restriction of freedoms of an innocent person; prohibition to leave a person in difficulty and danger (including medical care, legal, social, etc.); prohibition of interference with the personal life of a person (private, family, housing, correspondence, etc.); prohibition of persecution for opinions, views, beliefs, preferences and religions; prohibition of discrimination; prohibition of abuse of rights. The predicate of moral law can be summarized as follows: the purpose of any law is to ensure justice, which resides within the realm of morality; the law cannot ignore morality, and amoral provisions of the law cannot be considered valid; inconsistencies and contradictions in the law must be resolved through morality.

Keywords: predicate of moral law, human rights, moral principles, moral requirements, legal state.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 13

Formulation of the problem. Even in the developed legal and modern society today, there are no rational ways to agree on what is moral. In addition, such ways are not provided due to the fact, that there is no single concept of establishing a clear hierarchy of moral requirements in the law. Modern trends of morality transformation in society give rise to new theoretical constructions. It is necessary to investigate and identify the predicates of the moral law upon which the global legal community is based on.

Analysis of recent research and publications. The predicate of "moral law" as a construction has not yet been used in the domestic and foreign legal fields, and therefore there are no independent studies on this issue. The study is based on the general provisions of the philosophy of Aristotle, Kant and modern researchers of law and morality such as C. Gearty, J. Rawls, W.C. Starr.

Formulating the goals of the article. The article is aimed at identifying the predicates of the moral law in the doctrine of human rights.

Unsolved parts of the total Problems.
Setting objectives. The purpose of the article is to emphasize the issue of morality as the center of the legal field. The basis of the study is the dialectical method as a fundamental method of scientific knowledge, as well as methods of induction and deduction, thanks to which the meaning and content of the predicate of the moral law are outlined on the basis of the fundamental provisions of human rights.

Presentation of the main research material. The declared theme primarily needs some explanation. First and foremost, it becomes necessary to clarify the term "predicate" and the construction of "predicate of moral law," justification of the possibility and accuracy of their use in the context of the doctrine of human rights. So, the term

"predicate" (from Latin. praedicatum - pronounced, declared, said) refers to information indicating the subject and simultaneously its connection to other subjects [1]. The predicate is also examined investigated as the central (main) component of the statement in the sentence (information) [2, p. 26], that is, the predicate concerns either the subject or the subject or the situation. In our situation, the law always combines all three mentioned categories.

By classifying predicates, Aristotle evaluated being, and indeed but it is his philosophical categories that are seen to be apt regarding the legal dimension: substance, position, place, time, action, condition, suffering, quantity, quality, and attitude [3]. All further achievements of scientists were based on his constants and improved depending on the subject of their study. Thus, the differentiation of predicates is justified by situational fragmentation - the consistency of the form is combined with the circumstances of time [4, p. 98], which in the context of this work is possible as the following interpretation: the transformation of the legal norm is possible with the onset of circumstances defined in society.

Thus, the famous Kantian postulate "moral law is the voice of reason in practice" is relevant. Today, moral principles are personified, because the separation of philosophy and theology has occurred irrevocably, but the morality of law is the only platform on which society should be built. Thus, the universal borrowed from the Kantian philosophy "everyone must live in accordance with his own ideas of good and bad, if he does not violate the freedom of others" formed the legal basis of almost all developed states, leaving the theological statement "about the opportunity to achieve benefits only through moral improvement of everyone in love,

spiritual and bodily purity" personal, not obligatory. Also reflecting on the idea of "eternal peace," Kant emphasizes the real freedom of man, if such freedom is born in the bosom of moral law, because without this combination of being a person will be outlined exclusively by the mechanisms of nature, namely the concept of "human right" will become a meaningless thought [5, p. 39]. That is, if a free person can perform legal actions only on the basis of morality, then his immoral concessions become automatically illegal. In support of this thesis, it is possible to attract Kant's words that "it is the doctrine of virtue that commands the feast to observe human rights" [6, p. 43]. The theological (Christian) doctrine says almost the same thing, noting that "law without God" tries to protect order with the help of an existing series of punishments, without listening to the internal values of a person, giving everyone personal discretion to consider the issue of morality - and that is when they in vain believe that it can be good for everyone. [7, p. 415]

Another point of view is the approach to understanding the "moral law" as a formal procedure dictated by the mind of a person, within which a system of values and "positive" imperatives should be constructed, the totality of which has been called an "independent system of values" [8, p. 99].

Striking in our opinion is the opinion of Connor Gearty's notion, who in his study suggests that over time, "human rights" can generally become a term that will be remembered "not with warmth or care, but with incomprehensibility" [9, p. 21]. Such a statement today is no longer seen as unreal, because numerous studies in the field of human rights of a new generation suggest that modern morality is distorted and goes against those values and views that have been developed throughout the existence of mankind. New medical, technical, and biological possibilities for humans, revealing wide prospects, along with this simultaneously undermine the moral and ethical patterns of millennial history [10, p. 11-12]. It does not destroy the above-mentioned provisions and views of the researcher in whose opinion the fundamental principle of law is the desire of everyone to do good, avoid evil and desire the common good,

because every law must be morally justified and only then it can be called law [11, p. 674]

Thus, the analysis of modern national and foreign sources makes it possible to claim that the latest understanding of morality is rapidly beginning to bend under the capabilities and amenities of the latest technologies. On the one hand, the tendency to expand human rights is positive. For example, on March 29, 2023, Swiss women told the European Court of Human Rights that their government's failure to sufficiently reduce the country's greenhouse gas emissions had violated their human rights. The petitioners, (all women over the age of 63), are blaming those periods of extreme heat that have become more frequent and intense as a result of climate change for violating their rights to life and health. The European Court of Human Rights has never ruled on a case related to the climate crisis, and it means that this decision could become an important legal precedent. On the other hand, to bend under the capabilities and amenities of the latest technologies is not safe, because it can ultimately lead to the decline of the spiritual in humans. A historical example can be found in the history of the inhabitants of the cities of Sodom and Gomorrah known throughout the universe, the immoral life of the inhabitants of which led to their complete destruction, and the USSR, in which they tried to deny the existence of spiritual in a man. A historical example here is the history of the inhabitants of the cities of Sodom and Gomora known throughout the universe, the immoral life of the inhabitants of which led to their complete destruction, and the USSR, in which they tried to deny the existence of spiritual in man.

Therefore, the predicate of the law can be considered a generalized abstract or concrete-defined situation, which is schematically indicated in the legal norm and reflects the comprehension of reality, outlines objective phenomena and determines logical legal relations. It is clear that such a "core" - predicate in the law is possible only moral or immoral postulates aimed at the development of man as a spiritual being, or created for the purpose of human degradation. At the same time, no civilization would have achieved its historical development without the influence

of enlightening, humane, and spiritual ideas whose basis is morality, because otherwise society would gradually turn into robots or animals. Thus, the law is the concordance of conflicting interests of united people, the predicate of which is the formal condition of morality. It is evident that the moral postulates themselves provide grounds for the hope that the law will bring peace and progress to society, as well as the justification of the right cannot be based on the fact, that the law can serve to achieve eternal benefits to everyone. That is why it is necessary to distinguish "possibility" and "reality," allowing in the right the possibility of an alternative. But it is morality, as the idea of the basis of all goods has power, because the law is moral.

Speaking of definitions or axioms of law, we are faced with the dogmatic use of the predicate of morality, regardless of a person's attitude towards its content. The justification of the predicate of morality in legal norms is manifested in the fact that any definition of the law is adequate to the external human freedom. Often, considering issues of right and freedom, modern researchers question the conceptual foundations of morality, asking, "Why can't something which is currently considered illegal be made legal"? [12, p. 145], as many average citizens of the younger generation, equate freedom with permissiveness. To follow such thoughts is unequivocally equivalent to erasing from the theory and practice the moral basis of law, which will definitely lead to doubts about whether there is obligation to comply with the laws at all. Because, speaking about the individual's will, we mean an action whose vector originates in the soul and, thus, the "internal" laws of a person determine the norms of external activity. It is a fact, that from the highly moral "inner" man will extract well, and from the immoral "inner" - evil.

Literature:

1. Український тлумачний словник / за ред. В. Бусел. Київ: Перун, 2016. 1696с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наукова думка, 1983. 219 с.
3. Арістотель. Метафізика. Київ: Андронум, 2020. 212 с
4. Vendler Z. Verbs and times. Linguistics in philosophy. Ithaca : Cornell University Press, 1967. P. 97-121
5. Кант І. До вічного миру. Київ: Рипол-класик, 2020. 434 с.
6. Кант І. Основи метафізики моралі: збірник в 4 т. Київ: Андронум, 2020. Т. 4. 90 с.
7. Антоній (Храповицький), архим. Суспільне благо з точки зору християнства і з сучасної – позитивної. *Богословський вісник*. 1892. Т. 2. № 6. С. 414-415

In a society where moral principles prevail, the predicate of morality triumphs in every sentence of legal dimension. That is, the personal, "internal" laws of freedom of a moral person are identified by the moral laws of the state.

The analysis of the decisions of the European Court of Human Rights allows us to argue that in almost all cases, the Court is guided by the predicate of moral law, which directly arises from the provisions of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms [13]:

- prohibition of murder, pain and suffering;
- prohibition of slavery, forced labor and restriction of freedoms of an innocent person;
- to leave a person in difficulty and danger (including medical care, legal, social, etc.);
- prohibition of interference with a person's private life (including privacy, family, home, correspondence, etc.);
- prohibition of persecution for thoughts, views, beliefs, preferences and religion;
- prohibition of discrimination;
- prohibition of abuse of rights.

Conclusions. Therefore, the predicate of moral law is the foundation on which all legal relations should be built. The predicate of the moral law can be summarized as follows:

- The goal of any law is to ensure justice, which is in the bosom of morality;
- the law cannot ignore morality, immoral provisions of the law cannot be considered valid;
- inconsistencies and contradictions in law should be solved through morality.

8. Rawls J. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press. 1993. 161p.
9. Conor Gearty. *Can human rights survive?* Cambridge university press. 2010. 174 p.
10. Турянський Ю. Права людини нового покоління: суспільна мораль та людська гідність. *Публічне право*. 2019. № 3 (35). С. 9-13
11. W.C. Starr. *Law and morality in H.L.A. Harts legal philosophy*. California State University, Los Angeles, 1984. 689 p.
12. Pogge Thomas W. *Is Kant's Rechtslehre a «Comprehensive Liberalism?»*. 2010.133-158p. URL: https://www.researchgate.net/publication/229841734_Is_Kant's_Rechtslehre_Comprehensive (дата звернення: 20.02.2023).
13. Європейська Конвенція з прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.04.2023).

References:

1. V. Busel (2016). *Ukrains`kiy tlumachniy slovnik* [Ukrainian explanatory dictionary], Kyiv, Ukraine.
2. Vykhovanets, I. R Horodenska, K. H and Rusanivskyi V. M. (1983). *Semantiko-sintksichna structura rechennya* [Semantic and syntactic structure of a sentence]. Kyiv, Ukraine.
3. Aristotle. (2020). *Metaphizika* [Metaphysics]. Andronum, Kyiv, Ukraine.
4. Vendler Z. (1967). *Verbs and times*. Linguistics in philosophy. Cornell University Press, pp. 97-121.
5. Kant I. (2020). *Do vichnogo miru* [Towards eternal peace]. Ripoll Classic, Kyiv, Ukraine.
6. Kant I. (2020). *Osnovi metaphiziki morali* [Foundations of the Metaphysics of Morality: A Collection of Works], Andronum, Kyiv, Ukraine.
7. Anthony Khrapovitsky. (1892). *The public good from a Christian perspective and from a contemporary positive one*. *Theological Herald*. Part. 2. Vol. 6. pp. 414-415
8. Author, Rawls J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press. pp 161.
9. Author, Conor Gearty. (2010). *Can human rights survive?* Cambridge university press. pp 174.
10. Author, Turyansky Yu. (2019). *Human rights of the new generation: public morality and human dignity*. *Public law*. Vol 3 (35). pp 9-13.
11. Author, W.C. Starr. (1984). *Law and morality in H.L.A. Harts legal philosophy*. California State University, Los Angeles. pp 689.
12. Author, Pogge Thomas W. (2010). *Is Kant's Rechtslehre a «Comprehensive Liberalism?»*. *The Southern journal of philosophy*. pp 133-158. Available at: https://www.researchgate.net/publication/229841734_Is_Kant's_Rechtslehre_Comprehensive (Accessed 20 February 2023).
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (01.08.2021) *The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed 20 February 2023).

Стаття надійшла до друку 01.02.2023 року

РОЗДІЛ 2.

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-45-50

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Сидор В.Д.,

*професор кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»
доктор юридичних наук, професор
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORSID0000-0002-1794-2577*

Василенко Є.В.,

*аспірант Університету економіки та права «КРОК»
e-mail: y.vasylenko@krok.edu.ua
ORSID 0000-0001-5969-1473*

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS OF THE LEGISLATION ON THE PROTECTION OF ECONOMIC COMPETITION

Sydor V.D.,

*Professor of the Department of State and Legal Disciplines doctor of legal sciences, professor
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORSID:0000-0002-1794-2577*

Vasylenko Y.V.,

*PhD student of "KROK" University
e-mail: y.vasylenko@krok.edu.ua
ORSID: 0000-0001-5969-1473*

Анотація. В статті досліджується зародження та подальший розвиток національного законодавства про відповідальність в сфері економічної конкуренції в умовах пострадянських та світових тенденцій. Аналогічні процеси в тій чи іншій мірі відбувались в усіх экс-республіках колишнього Радянського Союзу, однак характерною рисою для України в цьому питанні є орієнтація на інтеграцію до Європейського Союзу. Обраний нашою країною курс впливає на всі економічні сфери та визначає напрямок законотворчої діяльності, спрямованої та імплементацію сучасних західноєвропейських стандартів регулювання економічної конкуренції в площину сучасної України. Шлях до європейської спільноти є багатоетапним, комплексним і вимагає покрокових законодавчих змін. Кожен наступний етап законотворення має поступово враховувати низку факторів, які безпосередньо впливають на сутність нормотворчих удосконалень. Зокрема, українське законодавство потребує вдосконалення в сфері зловживання монополієм (домінуючим) становищем, регулювання конкуренції, відповідальності за порушення конкурентійних норм за стандартами Європейського Союзу. Втім, кожен подальший крок на шляху законодавчих змін має враховувати поточний стан економічних процесів в Україні задля гармонійного впровадження таких змін в реальні ринкові відносини. Дана стаття висвітлює основні тенденції, які вплинули на становлення і наступний розвиток конкурентного законодавства в Україні. З метою розкриття проблематики дослідницька увага сфокусована на умовах функціонування ринкової економіки, актуальних для окремих історичних етапів розвитку, а також на інтеграційних викликах сучасності, які постали перед державою. Вдосконалення вітчизняного законодавства є ключовим інструментом розвитку інституту відповідальності за порушення в сфері конкурентних правовідносин. Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій адаптації національного конкурентного законодавства з урахуванням національних інтересів країни. Проведений аналіз дозволяє сформулювати відповідні висновки щодо

подальших тенденції на шляху вдосконалення законодавчого регулювання в Україні відповідальності за різні види порушень сфері захисту економічної конкуренції.

Ключові слова: Антимонопольний комітет, штраф, конкуренція, порушення, відповідальність.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 10

Abstract. The article examines the origin and further development of national legislation on responsibility in the field of economic competition in the conditions of post-Soviet and world trends. Similar processes took place to one degree or another in all ex-republics of the former Soviet Union, however, a characteristic feature of Ukraine in this matter is its focus on integration into the European Union. The course chosen by our country affects all economic spheres and determines the direction of law-making activities aimed at the implementation of modern Western European standards of regulation of economic competition in the plane of modern Ukraine. The path to the European community is multi-stage, complex and requires step-by-step legislative changes. Each subsequent stage of law-making must gradually take into account a number of factors that directly affects the essence of rule-making improvements. In particular, Ukrainian legislation needs improvement in the field of abuses of a monopoly (dominant) position, regulation of competition, responsibility for violation of competition norms according to the standards of the European Union. However, every further step on the path of legislative changes must pay attention to the current state of economic processes in Ukraine for the harmonious implementation of such changes in real market relations. This article highlights the main trends that influenced the formation and subsequent development of competition legislation. In order to reveal the problem, research attention is focused on the conditions of functioning of the market economy, which are relevant for certain historical stages, as well as on the integration challenges of modernity, which have appeared before the state. Improving domestic legislation is a key tool for the development of the institution of responsibility for violations in the field of competitive legal relations. The article is devoted to the study of modern trends in the adaptation of national competition legislation, including the national interests of the country. The conducted analysis allows us to formulate appropriate conclusions regarding further trends in the way of improving the legislative regulation in Ukraine of responsibility for various types of violations in the sphere of economic competition protection.

Keywords: Antimonopoly Committee, fine, competition, violation, liability

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 10

Постановка проблеми. На сьогоднішній день національні інтереси України безпосередньо пов'язані з євроінтеграцією. Для реалізації даного завдання, одним із інструментів є дослідження інституту відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції та застосування прозорого механізму його функціонування на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням окремих аспектів інституту відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції займалися ряд таких науковців, як: О.О. Бакалінська, Л.Р. Біла, П.С. Борцевич, В. В. Ліпинський, Ю.В. Журик, О.С. Каштанов, Н.М. Корчак, О.П. Рябченко, С.В. Шкляр, І.А. Шумило.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Майже всі питання стосовно відповідальності за порушення конкурентного законодавства аналізуються як юридична відповідальність в цілому, як така, що вже існує та настає за вчинення визначених видів порушень. Наразі актуальним є дослідження передумов становлення та розвитку інституту відповідальності за порушення

законодавства про захист економічної конкуренції та чинників, які впливали на його розвиток.

Формулювання цілей статті. З огляду на масштабність вище окресленої проблематики, в статті здійснено спробу виділити окремі тенденції розвитку інституту відповідальності за порушення конкурентного законодавства в умовах економічного становлення та розвитку України з періоду проголошення незалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна проголосила незалежність в серпні 1991 р. і слід констатувати, що першим десяти рокам розвитку незалежної України був притаманний економічний спад та інфляція, в той час як Україна робила перші кроки із запровадження ринкової економіки.

Свобода підприємницької діяльності була закріплена в статті 42 Конституції України, включаючи державне забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності через намагання не допустити неправомірного обмеження конкуренції, недобросовісної конкуренції та зловживання монопольним становищем на ринку[1].

Формування та розвиток конкурентної політики в Україні було покладено після проголошення незалежності України – у лютому 1992 р., в той час, як в намаганнях створити ринкову економіку було прийнято основоположний Закон про конкуренцію, а сам Антимонопольний комітет України (АМКУ) створений у 1993 р. для забезпечення виконання та дотримання конкурентної політики.

Основоположний конкурентний Закон України «Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (далі – Закон N 2132-ХІІ) [2] був прийнятий у час становлення державності в лютому 1992 р. разом з багатьма іншими законними та підзаконними нормативно-правовими актами, які мали забезпечити сталий розвиток приватній господарській діяльності та впровадити контроль за нею. Слід акцентувати, що цей закон приділяв увагу саме таким важливим життєдайним питанням, як дискримінація суб'єктів господарювання державними органами, зловживання монопольним становищем та методам «недобросовісної конкуренції», які суб'єкти господарювання застосовують один до одного. Крім того, закон включав положення про концентрацію та узгоджені дії, але вони були відображені поверхнево, що не сприяло їх розвитку.

Крім того, перші аспекти відповідальності за порушення конкурентного законодавства з'явилися саме у вказаному Законі N 2132-ХІІ.

На нашу думку, доцільно зазначити, що обумовленість прийняття Закону N 2132-ХІІ була зумовлена тим, що після розпаду Радянського Союзу держава була власником майже всіх основних фондів країни, а процес приватизації тільки практично починав свій рух, питання монополізму було дуже болючим та потребуючим законодавчого регулювання, що реально вбачається із Закону N 2132-ХІІ.

У зазначених контекстах доцільно зауважити, що одне з перших

дисертаційних досліджень «Адміністративна а відповідальність за порушення антимонопольного законодавства в Україні» було здійснено Л.Р. Білою в 1996 р. [3] на базі Закону «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» який на даний час втратив чинність (охарактеризовано склади правопорушень, порядок притягнення до відповідальності, особливості правового Антимонопольного комітету України).

У своєму дисертаційному дослідженні, автор розглядав створення антимонопольного законодавства, як основу для підтримки конкуренції.

Можна погодитись, що антимонопольне законодавство, як таке, не могло і не потребувало розвитку в умовах соціалістичної системи, панування державної власності і адміністративно-командного диктату в суспільстві.

Як наслідок прийняття Законів «Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» та «Про Антимонопольний комітет України» поклато початок розвитку абсолютної нової галузі в українському законодавстві.

Положення Закону N 2132-ХІІ, містили перелік порушень та чіткі розміри мінімальних та максимальних штрафів у грошовому еквіваленті за порушення діючого на той момент антимонопольного законодавства [2].

Слід акцентувати увагу, що серед основних порушень чинного на той момент антимонопольного законодавства можна виокремити такі як:

- Зловживання монопольним становищем на ринку;
- неправомірні угоди між підприємцями;
- дискримінація підприємців органами влади і управління;
- порушення строків подання інформації Антимонопольному комітету України і його територіальним управлінням або подання завідомо недостовірних даних.

У цьому сенсі слід зауважити що,

окрема увага в Законі N 2132-ХІІ приділялася недобросовісній конкуренції, якій було присвячено окремий розділ.

У Законі N 2132-ХІІ не йшлося про створення органу захисту конкуренції, а лише визначався статус та порядок створення такого державного органу.

Як вказувалося вище, Антимонопольний комітет України (АМКУ), як орган зі спеціальним статусом був створений законом, що набув чинності у 1993 р. (Закон України «Про Антимонопольний комітет України» далі – (Закон N 3659-ХІІ) [4].

В свою чергу, у 1996 р. з урахуванням необхідності розвитку конкурентного законодавства та виокремлення багатьох аспектів в окремі Закони, положення про недобросовісну конкуренцію були окремо відображені Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (далі – Закон N 236/96-ВР [5].

Вказаний Закон N 236/96-ВР, на відміну від перше початкового Закону N 2132-ХІІ, розширив поняття недобросовісної конкуренції та визначив санкції за порушення будь-яких вчинених дій суб'єктів господарювання у недобросовісній конкуренції, що протирічать загальноприйнятим звичаям у господарській діяльності.

З моменту прийняття першого Закону N 2132-ХІІ в антимонопольному законодавстві, інститут адміністративної відповідальності зазнав суттєвих змін.

Доречно звернути увагу, що навіть в порівнянні з аналізом, який був проведений Білою Л.Р, значно розширилась сфера цього виду юридичної відповідальності, зростає кількість адміністративно – юрисдикційних органів, з'явилися нові види адміністративних стягнень, які знайшли своє відображення в окремих Законах, що регулюють антимонопольне законодавство та Кодексі України про адміністративні правопорушення [6].

У 2001 р. невідповідність закону про конкуренцію N 2132-ХІІ. стала досить очевидною та нагальною для того, щоб зу-

мовити його скасування та спричинити необхідність прийняття існуючого Закону України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон № 2210-ІІІ) [7].

Однією з передумов розподілу економічної та недобросовісної конкуренції в окремі закони, було забезпечення на законодавчому рівні ефективної діяльності Антимонопольного комітету України в частині його повноважень по накладенню штрафів за окремі порушення законодавства у сфері захисту економічної конкуренції та у справах про недобросовісну конкуренцію, а також визначення прозорого та дієвого механізму притягнення порушників до відповідальності.

Закон № 2210-ІІІ виокремив економічну конкуренцію, як окрему складову конкурентного законодавства та відповідно, визначив санкції за порушення економічної конкуренції.

Сучасне Конкурентне законодавство України створене та впроваджене на основі конкурентних законів європейських країн, а його імплементація та впровадження є відображенням прикладених зусиль України, ціллю яких є входження у західні ринки. Зокрема, Україна має на меті долучитися до Європейської Спільноти, а однією із заповорок такого приєднання є впровадження діючої, ефективної та прозорої системи конкурентного законодавства.

У даному контексті, на нашу думку, досить позитивним є те що, Закон № 2210-ІІІ, що набрав чинності у навесні 2002 р., розроблений за зразками конкурентних законів європейських країн та відображає інтерес України до інтеграції в європейські ринки.

Невідворотність європейського цивілізаційного вибору зумовила глобальні зміни в різних сферах правової системи України, що в свою чергу відображає мету вступу до Світової організації торгівлі та, як наслідок, до Європейського Союзу.

В порівнянні з порушеннями та відповідальністю, закріпленими в Законі N 2132-ХІІ, відповідальність та, відповідно, порушення, за які настає така

відповідальність, визначені Законом № 2210-III, набули модернізації з урахуванням європейських стандартів та практики.

Так, Законом № 2210-III значно розширено перелік порушень законодавства про захист економічної конкуренції та впроваджено абсолютно новий підхід до визначення розміру санкцій за такі порушення.

Безумовно, вдосконалення інституту відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції є наслідком сталого розвитку конкуренції в Україні в цілому та приведення чинного законодавства до вимог Європейського Союзу в частині конкурентного законодавства [10].

Як наслідок, склади правопорушень у сфері економічної конкуренції та розміри штрафів, що накладаються за їх вчинення, відповідають європейським практикам та високим міжнародним стандартами.

Як справедливо зазначає в своїй науковій праці В. В. Ліпінський, для подальшого підвищення ступеня ефективності застосування конкурентного законодавства слід виходити з того, що положення конкурентного законодавства про санкції за його порушення нерозривно пов'язані з його цілями. З вказаного можна дійти висновку, що будь-яка застосована санкція має бути направлена на недопущення обмеження монополізму в господарській діяльності, захист та підтримку економічної конкуренції, для забезпечення прозорого та ефективного функціонування економіки України на основі розвитку стійких та ефективних конкурентних відносин [8].

Також для оптимізації розуміння принципу верховенства права в частині вимоги щодо пропорційності санкцій за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, В.В. Ліпінський зазначає, що крім виняткових обставин, в результаті застосування санкцій конкурентного законодавства суб'єкти господарювання мають бути спроможні вести подальшу підприємницьку діяльність та відповідно конкурувати на товарних ринках за справедливих умов. Наведене визначає необхідність тлумачення

конкурентного законодавства у частині штрафів за правопорушення у сфері конкурентного законодавства так, щоб вплив та розмір штрафів на фінансовий стан суб'єктів господарювання не призводив до фактичного припинення їх підприємницької діяльності з реальним виведенням таких суб'єктів господарювання з товарного ринку.

Отже, виходячи з вище окресленого можна вважати, що зазначений В.В. Ліпінським «принцип співмірності» виду порушення, фінансового стану суб'єкта господарювання та потенційна вигода від вказаного порушення, має відобразитися в розмірі штрафу, який накладається регулятором.

Висновки. Можемо констатувати, що українське конкурентне законодавство у своєму розвитку має балансувати таким чином, щоб не заважати становленню і розвитку конкурентного ринку, але при цьому надійно та ефективно захистити учасників цього ринку від антиконкурентних узгоджених дій, недобросовісної конкурентної поведінки і руйнівного впливу монополій.

Результатом проголошення курсу на євроінтеграцію стало укладення 21.03.2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [9], Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка покладає на України низку зобов'язань щодо системного реформування законодавства, в тому числі, конкурентного.

На сьогодні національні інтереси України обумовлені, перш за все, подальшою інтеграцією України в європейське співтовариство. У зв'язку з цим подальша адаптація українського законодавства спрямована на впровадження найкращих європейських практик задля сприяння розвитку здорового конкурентного середовища, засад добросовісної та ефективної конкуренції, а також вдосконалення функціонування системи державних органів в сфері захисту конкуренції.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 3
2. Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 року N 2132-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 21, ст.296. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-12#Text> (дата звернення: 30.01.2023).
3. Біла Л.Р. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства в Україні, 1996. С. 1-10.
4. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 року № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 50, ст.472.
5. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 36, ст.164.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 12, ст.64.
8. Липинський ВВ. Адміністративно-правові заходи відповідальності за порушення конкурентного законодавства: питання тлумачення: № 67 (2021): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право/. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250255> (дата звернення: 30.01.2023).
9. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яку ратифіковано: Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 40, ст.2021.
10. Directive (EU) 2019/1 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 to empower the competition authorities of the Member States to be more effective enforcers and to ensure the proper functioning of the internal market (PE/42/2018/REV/1). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0001> (дата звернення: 30.01.2023).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “Constitution of Ukraine”: of June 28. 1996 No 254k / 96-BP. Known.. 1996. No 30. Art. 42.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1992), The Law of Ukraine “On limiting monopoly and preventing unfair competition in business activities”, February 18, 1992 No 2132-XII. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-12#Text> (Accessed 30 January 2023).
3. Bila, L.R. (1996), *Administrativna vidpovidalnist' za porushennya antimonopoly'nogo zakonodavstva Ukraini* [Administrative responsibility for violation of antimonopoly legislation in Ukraine], Kyiv, Ukraine/
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine “On the Anti-monopoly Committee of Ukraine”, November 26, 1993 No 2132-XII. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text> (Accessed 30 January 2023).
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “On Protection Against Unfair Competition”, June 7, 1996 No 236/96-VR. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/236/96-%D0%B2%D1%80?lang=uk#Text> (Accessed 30 January 2023).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1984), The Law of Ukraine “Administrative Violations Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?lang=en#Text> (Accessed 30 January 2023).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine “On Protection of Economic Competition”, January 11, 2001 No 2210-III. available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2210-14?lang=uk#Text> (Accessed 30 January 2023).
8. Lypynskiy, V.V. (2021), “ Administrative and legal measures of responsibility for violation of competition legislation: questions of interpretation ”, *Naukoviy visnik Uzgorodskogo nacional'nogo Universitetu, Series: Law*. Vol.67. available at: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250255> (Accessed 30 January 2023).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine “Association Agreement between The European Union, the European Atomic Energy Community and its member states”, September 16, 2014 No № 1678-VII. available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/984_011?lang=uk (Accessed 30 January 2023).
Directive (EU) 2019/1 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 to empower the competition authorities of the Member States to be more effective enforcers and to ensure the proper functioning of the internal market (PE/42/2018/REV/1). available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0001> (Accessed 30 January 2023)

Стаття надійшла до друку 01.02.2023 року

УДК 342 (093.4): 32:234

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-51-55

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИ: ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНИ ТА ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ

Биков О.М.,

*доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник, професор кафедри теорії та історії держави і права Університету економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,
ORCID 0000-0003-4965-696X*

Жаровська І. М.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, вул. Князя Романа 1/3, 790005, Україна
e-mail: irazhar@ukr.net,
ORCID 0000-0003-3821-8120*

PROBLEMS OF THE LEGAL IDENTITY OF A PERSON: PERSONAL DATA AND THE RIGHT TO PRIVACY

Bykov O.M.,

*Doctor of Legal Sciences, professor, senior researcher, professor of the Department of Theory and History of the State and Law of the Higher Educational Institution "KROK" University of Economics and Law,
Kyiv, str. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine
e-mail: oleksandrbrm@krok.edu.ua,
ORCID 0000-0003-4965-696X*

Zharovska I. M.,

*Doctor of Legal Sciences, professor, professor of the Department of Legal Theory and Constitutionalism of the Lviv Polytechnic National University,
Lviv, 1/3 Knyazya Romana St., 790005, Ukraine
e-mail: irazhar@ukr.net,
ORCID 0000-0003-3821-8120*

Анотація. Стаття містить аналіз проявів правової ідентичності особи в сучасному суспільстві в контексті захисту персональних даних та належної реалізації права людини на приватність. Мотивовано, що людство живе під впливом глобальних змін. Глобальні зміни та досягнення у світі впливають на всі сфери життя суспільства. Доведено, що інформаційне суспільство змінило нашу ідентичність через потенційно широкі технічні можливості, а також загрози синергетичного характеру, що характеризуються безпрецедентним та невизначеним характером. Зіткнення з небажаною інформацією, фундаментально кидає виклик здатності людини формувати та підтримувати ідентичність. Одним із найпоширеніших способів розуміння формування ідентичності є побудова особистого нарративу. Ідентичність руйнується під впливом поширення небажаної інформації чи розповсюдження особистих даних. В інформаційному середовищі з'являється як кількісна, так і якісна різниця щодо приватної інформації. Серед іншого, кількість носіїв інформації зростає експоненціально, а це означає, що інформаційні протистояння суспільства та ідентичності відбуватимуться безперервно, а не випадково; поширення інформації в Інтернеті не прив'язане ні до часу, ні до місця розташування, що робить уникнення інформації майже неможливим. Констатовано, що суттєвою проблемою є безпечність персональних даних, що прямо впливає на правову ідентичність особи. Завдяки останнім технологічним досягненням, крадіжка особистих даних в Інтернеті, стала більш поширеною, ніж будь-коли раніше і почала набувати нової технологічної форми. Зловживання персональною інформацією може мати ознаки злочинного діяння. Персональна інформація також слугує засобом ідентифікації людини, в разі зазіхання на неї відбувається неправомірний вплив на ідентичність особи. Інформаційне шахрайство з документами, що підтверджують особу, нині має масовий характер і також є загрозливим чинником для правової ідентичності особи. Доведено потребу комплексного правового регулювання шляхом використання міжкомплементарного підходу, що вказує не тільки на трансформацію юридичного підходу, але й удосконалення

технологічно-організаційних гарантій забезпечення правової ідентичності.

Ключові слова: право на приватність, правова ідентичність, інформаційне суспільство, персональні дані, глобалізоване суспільство.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 10.

Annotation. The article contains an analysis of the manifestations of a person's legal identity in modern society in the context of the protection of personal data and the proper implementation of the human right to privacy. It is motivated that humanity lives under the influence of global changes. Global changes and achievements in the world affect all areas of society. It has been proven that the information society has changed our identity due to potentially wide technical opportunities, as well as threats of a synergistic nature, which are characterized by an unprecedented and uncertain nature. Confronting unwanted information fundamentally challenges a person's ability to form and maintain an identity. One of the most common ways of understanding identity formation is through the construction of a personal narrative. Identity is destroyed by the spread of unwanted information or the spread of personal data. In the information environment, there is both a quantitative and a qualitative difference with respect to private information. Among other things, the number of information carriers has grown exponentially, which means that the information confrontations of society and identity will occur continuously, not randomly; the dissemination of information on the Internet is not tied to time or location, making it almost impossible to avoid information. It was established that a significant problem is the security of personal data, which directly affects the legal identity of a person. Thanks to recent technological advances, online identity theft has become more common than ever before and has begun to take on a new technological form. Information fraud with identity documents is currently widespread and is also a threat to a person's legal identity. The need for comprehensive legal regulation is proven by using an inter-complementary approach, which indicates not only the transformation of the legal approach, but also the improvement of technological and organizational guarantees of ensuring legal identity.

Keywords: right to privacy, legal identity, information society, personal data, globalized society.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання особистої інформації та ідентичності набуває особливого значення, особливо в інформаційному соціумі, де збирається, зберігається і створюється все більше персональних даних. Проблема, яка пов'язана з великою доступністю даних, полягає в тому, що інші можуть отримати доступ до приватної інформації про людину. Поточний правовий режим вирішує це питання, наділяючи особу правом забороняти іншим доступ до її приватної інформації, житла та загалом зовнішнього вигляду.

Глобалізація як сучасне явище трансформує реальність, змінює право та впливає на всі сутнісні компоненти, у тому числі на національну правову політику. Людство живе під впливом глобальних змін. Глобальні зміни та досягнення у світі впливають на всі сфери життя суспільства. Економічне життя глобалізується. У соціальному і політичному житті теж відбуваються глобальні зміни. Водночас «сфера культури і національна культура також зазнає певних змін, оновлень» [1].

Разом з появою глобального права виникають і загрози глобального характеру, що зумовлюють потребу правового регулювання на новітні

правовідносини, тому сьогодні можна говорити про «новий юридичний реалізм» [2]. Варто визначити основні глобальні загрози у різних сферах та проаналізувати, яким чином право реагує на них на міжнародному та національному рівнях. Однією з найвагоміших сфер для людини є можливість реалізації, охорони та захисту, належного прояву своєї ідентичності.

Стан дослідження. Проблеми правової глобалістики неодноразово ставали предметом уваги як теоретиків, конституціоналістів, так і філософів права, зокрема Т. Гарасиміва, С. Сливки, В. Ковальчука, Т. Міхаліної, Ю. Гуцуляка та інших.

У контексті іноземних досліджень проблематиці правової ідентичності присвячували праці М. Taslimi, Kh. Norouzi, C.S. Lee, M. Nakemi, Brito Bastos F., H. Surden та інші.

Правові дослідження протягом тривалого часу були в дефіциті відповідної методології та методів проведення досліджень. Питання трансформації синергетичного інструментарію правової глобалізації ще не підіймалося на рівні доктрини права. Тільки останнім часом питання синергетичних загроз стало об'єктом наукового дослідження,

отже потребує глибинного аналізу.

Метою статті є аналіз проявів правової ідентичності особи в сучасному суспільстві в контексті захисту персональних даних та належної реалізації права людини на приватність.

Виклад основних положень.

Інформаційне суспільство змінило нашу ідентичність через потенційно широкі технічні можливості, а також загрози синергетичного характеру, що «характеризуються безпрецедентним та невизначеним характером» [3]. Проблема взаємодії штучного інтелекту і правового регулювання є дуже глобальною.

Експерти подають ряд прикладів, що демонструють проблеми правового регулювання та прогалини забезпечення сфери приватності у сучасному соціумі. Наприклад, фотографія, що зберігається в Інтернеті, може зіткнути людину з певним аспектом її минулого, про який вона давно забула (старий роман; період анорексії); персоналізований вміст може поставити людину перед інформацією, про яку вона сама не знала (інший суб'єкт права може зробити висновок про сексуальні уподобання підлітка на основі музичних уподобань друзів в Інтернеті або зробити висновок про ранню вагітність людини, аналізуючи її покупки в Інтернеті, тоді як вона може не хоче дізнаватися про це, стикаючись із рекламою, пов'язаною з вагітністю, або інформаційними бюлетенями, які припускають певні сексуальні уподобання); «аналітика даних може точно передбачити майбутнє людини, хоча вона може захотіти залишитися в забутті (наприклад, компанія FitBit інформує людину про те, що вона, ймовірно, страждатиме від діабету 2 типу, якщо вона продовжуватиме шкідливий спосіб життя)» [4].

Зіткнутися з небажаною інформацією про себе – це більше, ніж просто неприємність. Це фундаментально кидає виклик здатності людини формувати та підтримувати ідентичність. Одним із найпоширеніших способів розуміння формування ідентичності є побудова особистого нарративу. Ідентичність руйнується під впливом поширення небажаної

інформації чи розповсюдження особистих даних.

Новизна правового казусу зіштовхується із безпрецедентністю проблеми. Очевидно, що зіткнення з таким поширенням особистої інформації не є новим, оскільки, перебуваючи у суспільному середовищі, особа піддавалася впливу зовні. Але в інформаційному середовищі з'являється як кількісна, так і якісна різниця. Серед іншого, кількість носіїв інформації зростає експотенціально, а це означає, що інформаційні протистояння суспільства та ідентичності відбуватимуться безперервно, а не випадково; поширення інформації в Інтернеті не прив'язане ні до часу, ні до місця розташування, що робить уникнення інформації майже неможливим. Навіть більше, оскільки якість аналізу даних постійно покращується, інформація про поточні вподобання людини та майбутні умови, з якими вона зіткнеться, буде дедалі точнішою та стосуватиметься все більш інтимних аспектів її життя.

Ще однією проблемою є безпечність персональних даних, що прямо впливає на правову ідентичність особи. «Завдяки останнім технологічним досягненням крадіжка особистих даних в Інтернеті стала більш поширеною, ніж будь-коли раніше. Крадіжка особистих даних почала набувати нової форми як у нашому високотехнологічному суспільстві, так і в гіперз'єднаному кіберпросторі» [5].

Зловживання персональною інформацією може мати ознаки злочинного діяння. Персональна інформація також слугує засобом ідентифікації людини. «Такі документи, як паспорти, водійські права та посвідчення особи розглядаються як критичні аспекти соціального, політичного та економічного життя» [6] та визначені вагомими на рівні міжнародного регулювання. Вони відіграють головну роль у питаннях мобільності, міграції, працевлаштування, доступу до послуг, а також управління.

Злочини, що стосуються конфіденційності персональної інформації, мають широкий характер. Шахрайство з документами було кваліфіковано Євро-

полом як одне із головних діянь організованої злочинності.

Використання фальшивих посвідчень особи та проїзних документів пов'язують із широким спектром кримінальних дій, починаючи від фінансових шахрайств і торгівлі людьми до тероризму й не тільки. Злочинці використовували підро-блені документи з моменту появи офіційних посвідчень особи. Нині злочинці стали більш креативними, пристосовуючись і розвиваючись у відповідь на технологічний прогрес у захисті документів. У зв'язку з цим, «незважаючи на запровадження біометричних документів, обіцянка захищених від підробок офіційних документів залишається святом Граалем, а шахрайство з документами все ще має майбутнє у двадцять першому столітті» [7, с. 381]

Шахрайство з документами настільки масштабне, що Європол класифікує його як одну з трьох «двигунів організованої злочинності», а саме: «наскрізні злочинні загрози, які сприяють більшості, якщо не всім іншим видам серйозної та організованої злочинності. «Про фальсифікаторів, які виготовляють фальшиві документи, повідомляють як про невід'ємну ланку злочинних мереж або як про окремі спеціалізовані організації, які надають злочин як послугу. Обсяг їх виробництва коливається від сотень документів до мільйонів, причому операції можуть бути такими ж невеликими, як окрема особа, або такими великими та складними, як фабрика» [8].

Будь-яка правова проблема піддається змінним детермінантам. Варто говорити не тільки про трансформацію юридичного підходу, оновлення законодавства чи додаткового гарантування у світлі захисту права людини особисту ідентичність та забезпечення права на приватність. Досліджувана проблематика передбачає дуальний процес. До нього слід віднести зміну технологічних можливостей, що забезпечують особу від деяких проблем, про які вказувалося раніше.

M. Ferdous, F. Chowdhury і

Література:

1. Ergashev I., Farxodjonova N. Integration of national culture in the process of globalization. *Journal of Critical Reviews* 2020. Vol 7, Issue 2,
2. Macaulay S. *The New Versus the Old Legal Realism: "Things Ain't What They Used To Be" Selected*

M. Allassafi мотивують, що «з появою технології блокчейн, існує оптимізм навколо концепції самосуверенної ідентичності, яка, як вважається, матиме вплив на те, як ми взаємодіємо один з одним через Інтернет у майбутньому» [9]. Вони вказують, що концепція Self-Sovereign Identity з'явилася з обіцянкою започаткувати нову еру в ландшафті Identity, де користувач, і тільки користувач повинен мати повний контроль над своїми ідентифікаційними даними з сильною підтримкою даних, які контролюються користувачем.

Інше технічне нововведення полягає в тому, що захисту підлягає не тільки особа, але й її технічний ресурс. «Ідея ідентичності була розширена, щоб охопити не тільки користувачів, а також гаджетів і програм, таким чином створюючи складне становище відповідальних за ідентичність управління» [10, с.669].

Висновки. Інформаційне суспільство змінило нашу ідентичність через потенційно широкі технічні можливості, а також загрози синергетичного характеру, що характеризуються безпрецедентним та невизначеним характером. Зіткнувшись з небажаною інформацією фундаментально кидає виклик здатності людини формувати та підтримувати ідентичність. Одним із найпоширеніших способів розуміння формування ідентичності є побудова особистого нарративу. Ідентичність руйнується під впливом поширення небажаної інформації чи розповсюдження особистих даних.

Тому в сучасних умовах соціальної реальності слід мотивувати потребу комплексного правового регулювання шляхом використання міжкомп'юментарного підходу, що вказує не тільки на трансформацію юридичного підходу, але й удосконалення технологічно-організаційних гарантій забезпечення правової ідентичності.

Works, 2020, Volume 133. ISBN : 978-3-030-33929-6.

3. Surden H. *Artificial Intelligence and Law: An Overview Georgia State University Law Review, Colorado Law Legal Studies Research Paper* 2019. Vol. 35, No. 19-22.
4. van der Sloot B. *The right to be let alone by oneself: narrative and identity in a data-driven environment, Law, Innovation and Technology*, 2021. №13 (1), P. 223-255, DOI: 10.1080/17579961.2021.1898315. (дата звернення: 03.02.2023)
5. Lee C.S. *A crime script analysis of transnational identity fraud: migrant offenders' use of technology in South Korea. Crime Law Soc Change* 2020. №74, P/ 201–218. <https://doi.org/10.1007/s10611-020-09885-3>.
6. UNODC. *Report of observations and conclusions of the session on the use of forensic sciences to combat and prevent identity-related crime, 21–22 January 2010, 4th Meeting of the International Core Group of Experts on Identity-Related Crime, Vienna, Austria, 18–2. In Integration and coordination of efforts by the United Nations Office on Drugs and Crime and by Member States in the field of crime prevention and criminal justice (Issue E/CN.15/2010/CRP.2). Commission on Crime Prevention and Criminal Justice of the United Nations, United Nations Office on Drugs and Crime.*
7. Baechler S. *Document Fraud: Will Your Identity Be Secure in the Twenty-first Century?. Eur J Crim Policy Res* 2020. № 26, P. 379–398. <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09441-8>.
8. Europol. *European union serious and organised crime threat assessment. Report Organised Crime (SOCTA/OCTA)*, 28 February 2017. URL: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017> (дата звернення; 03.02.2023)
9. Ferdous M.S., Chowdhury F., Alassafi M.O. *In Search of Self-Sovereign Identity Leveraging Blockchain Technology, IEEE Access* 2019. № 7. P.103059-103079, doi: 10.1109/ACCESS.2019.2931173.
10. Ishaq A. *The Interaction Between Artificial Intelligence and Identity & Access Management: An Empirical study IJCRT*. 2015. Vol. 3, Is. 1 P.668-671.

References:

1. Ergashev I., Farxodjonova N. (2020) *Integration of national culture in the process of globalization. Journal of Critical Reviews*, 7 (2).
2. Macaulay S. (2020) *The New Versus the Old Legal Realism: “Things Ain’t What They Used To Be” Selected Works*, 133. ISBN: 978-3-030-33929-6.
3. Surden H. (2019) *Artificial Intelligence and Law: An Overview Georgia State University Law Review, Colorado Law Legal Studies Research Paper*, 35 (19-22).
4. van der Sloot B. (2021) *The right to be let alone by oneself: narrative and identity in a data-driven environment, Law, Innovation and Technology*, 13:1, 223-255, DOI: 10.1080/17579961.2021.1898315.
5. Lee C.S. 2020. *A crime script analysis of transnational identity fraud: migrant offenders' use of technology in South Korea. Crime Law Soc Change*, 74, 201–218. <https://doi.org/10.1007/s10611-020-09885-3>.
6. UNODC (2010) *Report of observations and conclusions of the session on the use of forensic sciences to combat and prevent identity-related crime, 21–22 January 2010, 4th Meeting of the International Core Group of Experts on Identity-Related Crime, Vienna, Austria, 18–2. In Integration and coordination of efforts by the United Nations Office on Drugs and Crime and by Member States in the field of crime prevention and criminal justice (Issue E/CN.15/2010/CRP.2). Commission on Crime Prevention and Criminal Justice of the United Nations, United Nations Office on Drugs and Crime.*
7. Baechler S.(2020) *Document Fraud: Will Your Identity Be Secure in the Twenty-first Century?. Eur J Crim Policy Res*, 26: 379–398. <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09441-8>.
8. Europol. (2017) *European union serious and organised crime threat assessment. Report Organised Crime (SOCTA/OCTA)*. URL: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-2017>.
9. Ferdous M.S., Chowdhury F., Alassafi M.O. (2019) *In Search of Self-Sovereign Identity Leveraging Blockchain Technology, IEEE Access*, 7:103059-103079, doi: 10.1109/ACCESS.2019.2931173.
10. Ishaq A. (2015) *The Interaction Between Artificial Intelligence and Identity & Access Management: An Empirical study IJCRT*, 3, 1: 668-671.

Стаття надійшла до друку 11.02.2023 року

УДК 340.11
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-56-63

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ РЕЄСТРУ МЕДІАТОРІВ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Долянська І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університету економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1606-7096

REGARDING THE CREATION OF THE REGISTER OF MEDIATORS IN UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

Dolianovska I.M.,

Ph.D. in Law, Associate Professor of Department of the state legal disciplines,
"KROK" University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1606-7096

Анотація. Із прийняттям наприкінці 2022 року Закону України «Про медіацію» розпочався новий етап імплементації даного інституту в суспільне та правове життя країни. До прийняття закону, левова роль у популяризації та застосуванні даного методу альтернативного вирішення спорів належала численним громадським організаціям, які відігравали роль амбасадорів медіації як засобу протилежному судовому розгляду конфлікту (спору). Наразі чинний Закон України «Про медіацію» встановлює стандарти підготовки та навчання медіаторів, принципи медіаційної процедури та інші ключові моменти медіації. Однак крапку у врегулюванні даного питання ставити зарано, адже практична реалізація законодавчого акту вимагає подолання нових нагальних викликів, одним із яких є дискусія щодо доцільності створення єдиного державного Реєстру медіаторів. Безперечно, запровадження інституту медіації і забезпечення якості медіаційних послуг та допомоги населенню в будь-якій країні потребує належної професійної підготовки медіаторів та дотримання ними правил проведення медіації. Тому питання регулювання професії медіатора є надзвичайно важливими. Як відомо, основним принципом правового регулювання медіації є забезпечення необхідних стандартів медіації при мінімальному втручанні держави в ці відносини, надання сторонам спору найбільш повної свободи реалізації своїх прав як під час згоди на медіацію у якості альтернативи суду, так і під час вибору особи медіатора. Сама процедура медіації побудована на вільному самовизначенні і волевиявленні сторін спору, на добровільній і усвідомленій відповідальності за свої слова і вчинки і, зрештою, за результати спору. Надмірне регулювання процедур медіації може обмежити ці можливості і звести нанівець основні її переваги. Разом з тим, коли діяльність медіаторів підтримується державою з метою впорядкування правового регулювання, надання цій діяльності більш легітимного характеру та її поширення в усіх можливих сферах застосування, держава таким чином забезпечує мінімально необхідні гарантії законності цієї діяльності. Саме ініціативи створення Реєстру медіаторів як свідчення належного державного регулювання даної сфери і присвячена дана наукова стаття.

Ключові слова: медіація, реєстр медіаторів, державне регулювання медіації.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 15.

Annotation. With the adoption of the Law of Ukraine "On Mediation" at the end of 2022, a new stage of implementation of this institute in the social and legal life of the country began. Before the adoption of the law, the lion's share in the popularization and application of this method of alternative dispute resolution belonged to numerous public organizations, which played the role of ambassadors of mediation as a mean of opposing judicial review of a conflict (dispute). Nowadays, the current Law of Ukraine "On Mediation" establishes the standards of training and education of mediators, the principles of the mediation procedure and other key aspects of mediation. However, it is too early to put a dot at the settlement of this issue because the practical implementation of the legislative act requires overcoming new urgent challenges, one of which is the discussion on the feasibility of creating a single state Register of mediators. Undoubtedly, the introduction of the institution of mediation and ensuring the quality of mediation services and assistance to the population in any country requires proper professional training of mediators and adherence to mediation rules. Therefore, the issue of regulating the profession of mediator is extremely important. It's known that the main principle of the legal regulation of mediation is to ensure the necessary standards of mediation with minimal state interference in these relations, give the disputing parties the most complete freedom to exercise their rights both when agreeing to mediation as an alternative to the court and when choosing a mediator. The mediation procedure itself is based on the

free self-determination and expression of the parties' will, voluntary and conscious responsibility for their words and actions and, ultimately, for the outcome of the dispute.

Excessive regulation of mediation procedures can limit these possibilities and nullify its main advantages. At the same time, when the activity of mediators is supported by the state with the purpose of organizing legal regulation, giving this activity more legitimate character, and spreading its application to all possible spheres, the state thereby ensures the minimal necessary guarantees of the legality of this activity. This scientific article is dedicated to the initiative of creating the Register of mediators as evidence of proper state regulation of this field.

Keywords: mediation, state mediation regulation, register of mediators.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.

Постановка проблеми. Медіація. З більш ніж десяти років тому в Україні термін «медіація» був практично абсолютно новий для пересічних громадян і зустрічався у вузькопрофесійних колах, переважно у фахівців сфери посередництва та права, наукових колах тощо. Але практично за останні роки медіація якщо не набирає обертів як процедура застосування, то даний термін щонайменше викликає менше запитань стосовно своєї сутності.

Термін «медіація» має англійське походження і відштовхується від слова “mediation”, що в перекладі означає «посередництво, примирення». Інакше кажучи, процес врегулювання або вирішення конфліктної ситуації між сторонами. І ще медіація є частиною культури альтернативного вирішення спорів (АВС), знову ж таки англійського походження від абревіатури ADR – Alternative Dispute Resolution. Крім медіації, процедурами з врегулювання спорів є переговори, арбітраж, примирення, нейтральна оцінка [1].

Хоча, як ми вже зазначали, термін «медіація» з кожними роком популяризується в нашому суспільстві, сам процес її застосування в Україні бере свій відлік практично з початку 2000-х років.

Звичайно ж, найбільш значимою подією, яка логічно завершила процес переходу від впровадження даного інституту у соціальне та правове життя країни до реального його застосування, є прийняття 16 листопада 2021 року довгоочікуваного Закону України (далі – ЗУ) «Про медіацію». Цінність його прийняття важко не оцінити, адже стало можливим законодавче тлумачення термінів «медіація», «медіаційна угода», «договір про надання медіації», «медіатор» та інших нагальних питань, пов'язаних із реалізацією медіаційної діяльності. Однак

питання популяризації та застосування даного інституту на практиці, незважаючи на профільний законодавчий акт, все одно здійснюються надто повільно. І досі, протягом більше ніж одного року з прийняття вищезазначеного закону, у нашому суспільстві про медіацію є обізнаними вкрай мало громадян. Особливо це проявляється у необізнаності потенційних споживачів медіаційних послуг із найпершим кроком: до кого і куди звертатися із вирішенням проблемного питання та де шукати медіаторів?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виходячи із наявної правової та нормативної бази стосовно огляду питань, пов'язаних із веденням реєстраційної діяльності медіаторів в Україні, слід констатувати, що більшість науково-джерельної бази присвячено аналізу питань з надання послуг із вирішення різноманітних проблемних питань у різних сферах права. В основному, питання щодо реєстру медіаторів містяться у ЗУ «Про медіацію» та нормативних актах Міністерства юстиції України. Разом з тим, окремі автори, А.Лиско, Н.Коршівський, Т.Кисельова, мають праці щодо дослідження досвіду європейських та інших країн світу стосовно порядку ведення реєстрів медіаторів та можливостей запозичення такого досвіду для України.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Враховуючи вищевикладене, слід визнати, що незважаючи на наявне законодавче врегулювання медіації в Україні, питання порядку створення та ведення реєстрів медіаторів, контролю за такою діяльністю залишається невирішеним та досі викликає наукову дискусію в правовій літературі.

Метою наукової статті є з'ясування особливостей реалізації

положень ЗУ «Про медіацію» у частині ведення реєстру медіаторів в Україні, реального стану із його створення та можливостей доступу до реєстру потенційних споживачів медіаційних послуг.

Виклад основного матеріалу. Отже, після більш ніж десяти законопроектів про медіацію, нарешті у 2021 році було поставлено фінальну крапку у спробах легалізувати медіаційні послуги в країні та прийнято довгоочікуваний медіаторською спільнотою ЗУ «Про медіацію».

Звернімося для початку до положень даного законодавчого акту на предмет вимог до створення та ведення реєстру медіаторів. Так, стаття 11 означеного закону не даючи чіткого визначення, що слід таким реєстром вважати, проголошує: об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть створювати та вести реєстри медіаторів [2].

Відповідно до ст.1 аналізованого закону, об'єднання медіаторів - добровільне об'єднання, утворене відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» для здійснення та захисту прав і свобод членів такого об'єднання та/або розвитку медіації, та/або сприяння впровадженню культури мирного вирішення конфліктів (спорів), та/або здійснення професійного самоврядування медіаторів, та/або для забезпечення надання послуги з медіації; суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, - юридична особа будь-якої організаційно-правової форми, що забезпечує надання послуги з медіації [2].

До реєстру медіаторів включаються такі відомості, як: персональні дані медіатора; де і в якій кількості годин базової підготовки ним було здобуто освіту; якою мовою (мовами) можливе проведення медіації; спеціалізація медіатора із зазначенням кількості годин спеціалізованої підготовки (за наявності); інформація про підвищення професійного рівня медіатора; інші відомості. Причому дана інформація має бути відкритою та загальнодоступною, в тому числі у мережі Інтернет.

Такий, на наш суб'єктивний погляд, «розпливчастий» виклад вимог до ведення реєстрів медіаторів, призводить до їх створення різними організаціями та об'єднаннями, більшість з яких є приватними або громадськими. Тобто, що до прийняття ЗУ «Про медіацію», що після – особливих змін у цьому відношенні не відбулося.

Так, до моменту ухвалення Верховною Радою України аналізованого закону, медіацію в Україні просували виключно громадські організації, які в межах самих себе працювали над розробкою стандартів того виду медіаційних послуг, на якому спеціалізувалися, а також вели свої реєстри медіаторів. До прикладу, Національна Асоціація медіаторів України, громадська організація, яка надає різноманітні послуги по врегулюванню конфліктів у будь-якій сфері суспільного життя, має власний реєстр медіаторів, які готові надати послуги медіатора у будь-якому куточку України, крім тих, які на даний момент є окупованими [3]. Також мають свої власні реєстри такі організації, як: Ліга медіації України та Асоціація сімейних медіаторів України – надають послуги з сімейної медіації; Українська академія медіації – надає послуги з цивільної, комерційної, трудової та сімейної медіації; Український центр медіації та переговорів – надає послуги з бізнес та комерційної медіації, з вирішення конфліктів в організації та інші організації, лабораторії, центри [4; 5; 6;7].

Звичайно не можемо не згадати організацію, яка об'єднує юридичних осіб та громадян України, зареєстрованих як підприємці, а також їх об'єднання – Торгово-промислової палати України (далі - ТППУ). Зокрема, в Міжнародному комерційному арбітражному суді, яка діє на базі ТППУ, діє реєстр медіаторів, який пропонує послуги з врегулювання міжнародних комерційних спорів. Подібні послуги та реєстр медіаторів пропонує, наприклад, ще з 2014 року Центр медіації при Київській торгово-промисловій палаті [8; 9].

Відповідно, після ухвалення в кінці 2021 року означеного закону, крім вже

активно працюючих на ниві медіації громадських організацій, до даної сфери додаються нові учасники. Зокрема, активно працює над створенням реєстру медіаторів Нотаріальна палата України. Ще на початку 2021 року Нотаріальною палатою України створено Центр медіації – з метою об'єднання нотаріусів, які практикують у сфері медіації, їх навчання навичкам медіатора створення єдиної практики медіації в нотаріаті, додаткового закріплення за нотаріатом України статусу інституту попереджувального правосуддя, нарешті ведення реєстру нотаріусів, які пройшли навчання медіації [10]. Своє законодавче закріплення дана ініціатива отримала знову ж таки, після прийняття ЗУ «Про медіацію», яким було внесено доповнення до ЗУ «Про нотаріат» у вигляді статті 16-1 «Медіація в нотаріаті» [2].

Знову ж таки, ч.6 ст. 10 ЗУ «Про медіацію» встановлює, що суб'єкти освітньої діяльності (передусім маються на увазі заклади вищої освіти), які здійснюють підготовку медіаторів, можуть вести реєстри своїх випускників. Вимоги до ведення такого реєстру випускників-медіаторів безпосередньо статтею 10 не встановлюються, але очевидно, що відкритість та надання базової інформації щодо особливостей навчання, отриманої кваліфікації тощо передбачаються [2].

Підсумовуючи викладене, приходимо до висновку, що пересічному громадянину, який потенційно виявить бажання скористатися послугами альтернативного вирішення конфліктів, спершу слід не загубитися в існуючому різноманітті публічних реєстрів діючих та потенційних медіаторів і врешті-решт надати комусь перевагу. Звичайно, більшості населення у подібній ситуації буде важко зорієнтуватися, особливо враховуючи незнання сутності такого інституту, як «медіація» та його можливостей! То які існують шляхи виходу з такої ситуації?

Звернімося спершу до аналогічних ситуацій із пошуком, скажімо, адвоката або нотаріуса. Адвоката, як правило, радять знайомі або друзі, так само як і нотаріуса. Знову ж таки, у разі відсутності позитивних

відгуків, громадяни мають можливість скористатися Єдиним реєстром адвокатів України, ведення якого забезпечує Рада адвокатів України, а у разі запиту на послуги нотаріуса – звернутися до державної нотаріальної контори. Іншими словами – є альтернатива у здійсненні вибору між приватними та державними інституціями стосовно адвокатури або нотаріату. А що у цьому відношенні існує стосовно медіаційних послуг? Відповідь очевидна: наразі ніякої альтернативи у виборі медіатора, крім послуг приватних або громадських організацій не передбачено.

То чи потрібне подібне державне регулювання медіаційних послуг, крім ЗУ «Про медіацію» у вигляді створення єдиного державного реєстру медіаторів? Спробуємо розібратися у цьому питанні. Почнемо із зарубіжного досвіду тих країн, в яких вже тривалий час поширений інститут медіації.

Дослідники даного питання здебільшого у свої працях приходять до висновку щодо трьох основних тенденцій стосовно суб'єктів ведення реєстру медіаторів [11]:

1. Ведення реєстру покладається на державний орган (Міністерство юстиції, суд чи інший існуючий або спеціально створений орган).

2. Монополія на ведення реєстру належить одній неурядовій організації.

3. Ведення реєстру медіаторів здійснюється необмеженою кількістю організацій.

Розглянемо перший варіант – ведення реєстру державним органом. В Угорщині, Болгарії, Греції, Хорватії, Італії та Австрії такий обов'язок покладений на Міністерство Юстиції, в Португалії – на Генеральний директорат політики юстиції, який є департаментом Міністерства Юстиції, у штаті Луїзіана (США) – спеціально створений комітет при Верховному суді, у Бельгії – Федеральну комісію з медіації, у Швеції – Національну судову адміністрацію тощо. У Республіці Польща медіатори повинні бути внесені до реєстру окружного суду. У Грузії реєстрацію медіаторів здійснює Комісія з

вирішення спорів (The Georgia Commission on Dispute Resolution), яка була створена Верховним Судом з метою забезпечення розвитку програм з альтернативних методів вирішення спорів. Реєстрація медіаторів у міністерстві юстиції чи в суді в більшості країн є безоплатною (винятком є штат Індіана в США, в якому внесення до реєстру здійснює Комісія з продовжуваної правової освіти та стягує за це плату в сумі 50 доларів США). При цьому інформація про внесених до реєстру медіаторів розміщується на офіційному веб-сайті відповідного державного органу, а отже кожен охочий може з нею ознайомитись. До переваг такого варіанту ведення реєстру можна віднести єдиний підхід та рівень вимог до оцінювання, об'єктивність (за умов прозорого включення до реєстру), зручність для суддів, а також те, що процедура є, зазвичай, безоплатною або значно дешевшою для медіаторів. Натомість до недоліків такого варіанту можна віднести необхідність здійснення державних видатків на створення реєстру, надмірну бюрократизацію та централізацію процедури включення до реєстру. У зв'язку з цим А.Лиско та Н.Корнішевський відмічають, такий підхід може спричинити закритість і так не популярної професії в Україні, а також великий рівень недовіри суспільства у зв'язку з чималими корупційними ризиками [11].

Другим варіантом ведення реєстру є монополія однієї неурядової організації. Наприклад, в Латвії таке право має Рада Медіації, яка була заснована декількома асоціаціями медіаторів. У Великобританії ця функція покладена на Реєстр медіаторів Великобританії, в Австралії – Національну систему акредитації і Австралійський реєстр медіаторів, в Шотландії – Мережу медіації Шотландії (за підтримки уряду), у Нідерландах – Голландський інститут медіації тощо. У випадку, якщо відповідальною за ведення реєстру медіаторів є неурядова організація, зазвичай, створюється спеціальний орган, який відповідає за відбір медіаторів на основі здійснення перевірки відповідності їх критеріям, встановленим нормативно-правовими актами чи положеннями цієї

організації. Як правило, такі органи складаються з компетентних, незалежних та досвідчених медіаторів. До переваг такого способу ведення реєстру можна віднести: менший рівень бюрократії, більшу професійність органу, відповідального за ведення реєстру, зручність для суддів, а також уніфікацію вимог до медіаторів. Натомість, до недоліків – можливу суб'єктивність та монополізацію ринку медіаторських послуг, відсутність ефективного способу оскарження відмови включення до реєстру, а також ймовірну надмірну централізованість процедури включення до реєстру.

Розглянемо третій варіант, коли ведення реєстрів медіаторів здійснюється необмеженою кількістю організацій. В деяких державах, зокрема в Чехії, Франції та Ірландії не існує централізованого державного органу, що відповідає за ведення реєстру медіаторів. Перевагою цього варіанту є те, що він є зручним щодо процедури включення до реєстру та найефективнішим щодо контролю за діяльністю медіаторів. Держава, в свою чергу, зобов'язується контролювати діяльність цих організацій. Натомість, недоліком є різноманітний підхід до професійного рівня медіаторів, незручність для судів та можливі зловживання [11].

Т. Кисельова відмічає, що система ведення реєстрів багатьма організаціями одночасно (як державними, так і недержавними) запроваджена у більшості країн світу і Європи, а саме в таких країнах, як: Швейцарія, Бразилія, Канада, Єгипет, Індія, Ізраїль, Японія, Сінгапур, Південна Африка, США, Фінляндія, Німеччина, Ірландія, Литва, Голландія, Португалія, Словенія, Іспанія, Швеція, Великобританія, Австралія, Бельгія, Австрія, Чехія, Польща [12].

А от ведення реєстрів медіаторів централізовано у рамках єдиного державного реєстру, який ведеться зазвичай Міністерством юстиції, існує у невеликій кількості держав: Аргентина, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Греція, Угорщина, Словаччина, Молдова, Білорусь. Разом з тим, на думку Т.

Кисельової, особливого пошавлення та популяризації у сфері медіації така діяльність не продукує: єдині обов'язкові державні реєстри медіаторів є системами постановки на облік за формальними ознаками і виконують радше інформаційні функції для споживачів. Мотивації для підвищення професійного рівня медіаторів такі системи не несуть, адже всі медіатори у країні мають однакову формальну акредитацію, тобто навчання та практичну підготовку.

Отже, аналіз практик ведення реєстру медіаторів показує, що єдиного світового або європейського підходу у даному питанні не існує. Також простежується й інша закономірність: країна, яка починає свій шлях у справі розвитку медіації, як правило, бере за основу світову «успішну» модель і розвиває на свій розсуд, із врахуванням особливостей законодавства. Разом з тим, аналіз зарубіжного досвіду дозволив виявити і роль, яку відіграє держава у питанні залучення до створення реєстру медіаторів у багатьох провідних європейських країнах. Тому логічно буде з'ясувати роль українського уряду в підтримці даного питання.

Перші кроки були здійснені наприкінці 2022 року, із затвердженням Порядку ведення Координаційним центром з надання правової допомоги при міністерстві юстиції України Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Порядку проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, відповідно до положень якого до березня 2023 року мав бути створений даний реєстр і проведений конкурсний відбір медіаторів [13]. І вже 2 грудня 2022 року Міністерство юстиції оголосило про «Про проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги», з метою реалізації Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення [14].

«Медіатори, яких включено до Реєстру, зможуть укласти з центром з надання БВПД договір про надання послуг з медіації у межах реалізації «Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», після підтвердження спеціалізації медіатора для надання послуг з медіації, проведення якої забезпечують центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги», – зазначила начальниця управління впровадження альтернативних способів врегулювання спорів Координаційного центру з надання правової допомоги Ірина Бондаренко [15]. Отже, медіація буде проводитися між потерпілим та неповнолітнім, який вперше вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин, у межах Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

Очевидно, позитивними є такі кроки держави у запровадженні даного Реєстру та захисту прав неповнолітніх осіб, які хоча і вчинили кримінальні правопорушення, однак мають можливість відновлення свого статусу члену соціуму та ресоціалізації. Більше того, подібні ініціативи популяризують інститут медіації в нашому суспільстві, однак абсолютно не покривають потреби у наданні медіаційних послуг в інших сферах, так би мовити не кримінальних.

Висновки. Тому питання доцільності створення Реєстру медіаторів та суб'єкта, відповідального за таку діяльність залишається нагальним і не вирішеним. Очевидно, що саме завдяки діяльності згаданих вище недержавних організацій, які задовго до прийняття ЗУ «Про медіацію» виступали основними амбасадорами медіації, були сформовані суспільний інтерес та потреба до даного інституту. Позитивними є і певні кроки нових учасників ринку медіації. Разом з тим, доцільно на думку автора констатувати, що недоліками подібного різноманіття є наступні: 1. Труднощі із вибором надавача послуг з вирішення конфліктів у певній сфері суспільних відносин, оскільки суб'єкти, які проводять

медіацію, дублюють одне одного у своїй діяльності. 2. Кожен суб'єкт медіації розробляє свої етичні та поведінкові стандарти поведінки медіатора, а от єдиного дисциплінарного органу, який застосовує дисциплінарні обмеження до медіатора не існує (як це передбачено для суддів, адвокатів, нотаріусів). 3. Відсутня альтернатива вибору між державним та приватним медіатором, що важливо для українського споживача на сьогодні. 4. Нарешті, не проводиться потужна інформаційна підтримка в популяризації

медіації саме в органах державної влади та судах.

Тому, на наше суб'єктивне переконання, існування єдиного державного координаційного суб'єкта, відповідального за ведення Реєстру медіаторів, формування єдиного стандарту до акредитації та ведення медіаційної діяльності є необхідним. Діяльність такого суб'єкта має бути спрямована на об'єднання зусиль подальшого розвитку і популяризації медіації як вже діючих так і майбутніх суб'єктів медіації.

Література:

1. Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/alternative_dispute_resolution (дата звернення: 03.02.2023);
2. Про медіацію: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст.5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 03.02.2023)
3. Реєстр медіаторів-Членів НАМУ. URL: <http://namu.com.ua/ua/members/> (дата звернення: 03.02.2023)
4. Ліга медіаторів України. URL: <http://limu.org.ua/#team> (дата звернення: 03.02.2023)
5. Асоціація сімейних медіаторів України. URL: <http://afmu.org.ua/pro-asociaciyu/> (дата звернення: 03.02.2023)
6. Українська академія медіації. URL: https://mediation.ua/reestr_mediatoriv (дата звернення: 03.02.2023)
7. Український центр медіації та переговорів. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/vrehuliuvannia-sporiv/mediatory-utsm> (дата звернення: 03.02.2023)
8. Міжнародний комерційний арбітражний суд. URL: <https://icac.org.ua/mediation/list-of-arbitrators/> (дата звернення: 03.02.2023)
9. Центр медіації Київської Торгово-промислової палати. URL: <https://mediation-center.org.ua/> (дата звернення: 03.02.2023)
10. Нотаріальна палата України створила Центр медіації. URL: <https://npu.ua/news/mediacia2021/> (дата звернення: 03.02.2023)
11. Лиско А., Н.Корнішевський. Реєстри медіаторів: зарубіжний досвід. URL: <https://mediation.lviv.ua/2016/03/12/> (дата звернення: 03.02.2023)
12. Кисельова Т. Механізми саморегулювання діяльності медіаторів: Крайні практики та уроки для України. URL: https://www.researchgate.net/publication/327254468_Mehanizmi_Samoreguluvanna_Dialnosti_Mediatoriv_Krasi_Praktiki_I_Uroki_Dla_Ukraini_SelfRegulation_of_Mediation_Best_Practices_and_Lessons_for_Ukraine (дата звернення: 03.02.2023)
13. Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правової допомоги Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, Порядку проведення конкурсного відбору медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 29.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1499-22#Text> (дата звернення: 03.02.2023)
14. Оголошено конкурсний відбір медіаторів, які залучаються центрами з надання БВПД. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ogolosheno-konkursniy-vidbir-mediatoriv-yaki-zaluchayutsya-tsentrami-z-nadannya-bvprd> (дата звернення: 03.02.2023)
15. 38 медіаторів пройшли перший конкурсний відбір для співпраці з системою БПД. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/38-mediatoriv-proyshli-pershiy-konkursniy-vidbir-dlya-spivpratsi-z-sistemoyu-bpd> (дата звернення: 03.02.2023)

References:

1. Cornell Law School. Available at: https://www.law.cornell.edu/wex/alternative_dispute_resolution (Accessed 03 February 2023)
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), *The Law of Ukraine "On mediation"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 03 February 2023).
3. Register of mediators-members of NAMU, available at: <http://namu.com.ua/ua/members/> (Accessed 03 February 2023)
4. League of Mediators of Ukraine, available at: <http://limu.org.ua/#team> (Accessed 03 April 2023)
5. Association of Family Mediators of Ukraine, available at: <http://afmu.org.ua/pro-asociaciyu/> (Accessed 03 February 2023)
6. Ukrainian Mediation Academy, available at: https://mediation.ua/reestr_mediatoriv (Accessed 03 February 2023)

7. *Ukrainian Center of Mediation and Negotiations*, available at: <https://ukrmediation.com.ua/ua/vrehuliuvannia-sporiv/mediatory-utsm> (Accessed 03 February 2023)
8. *International Commercial Arbitration Court*, available at: <https://icac.org.ua/mediation/list-of-arbitrators/> (Accessed 03 February 2023)
9. *Mediation Center of the Kyiv Chamber of Commerce and Industry*, available at: <https://mediation-center.org.ua/> (Accessed 03 February 2023)
10. *The Notary Chamber of Ukraine created the Mediation Center*, available at: <https://npu.ua/news/mediacia2021/> (Accessed 03 February 2023)
11. Lisko, A and Kornishevs`kii, N. (2016) "Mediators registers: international experience", available at: <https://mediation.lviv.ua/2016/03/12/> (Accessed 03 February 2023)
12. Kisel`ova, T. (2020), "Self-regulation mechanisms of mediators: Best practices and lessons for Ukraine", available at: https://www.researchgate.net/publication/327254468_Mehanizmi_Samoreguluvanna_Dialnosti_Mediatoriv_Krasi_Praktiki_I_Uroki_Dla_Ukraini_SelfRegulation_of_Mediation_Best_Practices_and_Lessons_for_Ukraine (Accessed 03 February 2023)
13. *Ministry of Justice of Ukraine (2022)*,), "Resolution "On the approval of the Procedure for maintaining by the Coordination Center for the provision of legal assistance the Register of mediators engaged by the centers for the provision of free secondary legal assistance, the Procedure for the competitive selection of mediators engaged by the centers for the provision of free secondary legal assistance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1499-22#Text> (Accessed 03 February 2023)
14. *The official site of Ministry of Justice of Ukraine*, *The competitive selection of mediators, who are engaged by centers for providing BVPD, has been announced*, available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ogolosheno-konkursniy-vidbir-mediatoriv-yaki-zaluchayutsya-tsentrami-z-nadannya-bvpd> (Accessed 03 February 2023)
15. *The official site of Ministry of Justice of Ukraine*, *38 mediators passed the first competitive selection for cooperation with the BPD system*, available at: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/38-mediatoriv-proyshli-pershiy-konkursniy-vidbir-dlya-spivpratsi-z-sistemoyu-bpd> (Accessed 03 February 2023)

Стаття надійшла до друку 09.02.2023 року

РОЗДІЛ 3.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС; КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-64-72

МЕДІАЦІЯ, ЯК СУЧАСНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Француз А.Й.,

*Герой України, Заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи(юридична освіта) Університету «КРОК» м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: anatoliyjf@krok.edu.ua
ORCID 0000-0003-2861-1252*

Марина Ю.Ю.,

*Аспірант Університету «КРОК»
м.Київ, вулиця Табірна, 30-32, Київ, 03113, Україна,
e-mail: yuriymarina23@gmail.com
ORCID:0000-0001-6375-5118*

MEDIATION AS A MODERN WAY OF RESOLVING CONFLICTS UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE

Frantsuz A.J.,

*Hero of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine Doctor of Laws Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work (Legal Education) , “KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine,
e-mail: AnatoliyFJ@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2861-1252*

Marina Yu.Yu.,

*PhD student «KROK» University, Kyiv,
30-32 Tabirna St, Kyiv, 03113, Ukraine
e-mail: yuriymarina23@gmail.com
ORCID:0000-0001-6375-5118*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню медіації як альтернативного способу вирішення соціальних спорів, аналізу Закону України «Про медіацію». Актуалізовано увагу на основних перевагах медіації, як способу вирішення соціальних конфліктів, в умовах війни України з росією. Закон України «Про медіацію» є рамковим, оскільки містить основні визначення, сферу застосування, встановлені принципи медіації, визначає статус медіаторів, правила медіації та її правові наслідки. Наразі не передбачено обов'язкової процедури досудового врегулювання спорів шляхом медіації, хоча визначення категорій спорів для її реалізації вже активно триває. Вживаються заходи щодо запровадження судової медіації, зокрема в кількох судах пілотується судова медіація. Медіація є однією з основних соціальних послуг, яка може надаватися безоплатно особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, як зазначено в Законі України «Про соціальні послуги». В даній статті розглядаються проблеми розвитку медіації в Україні, відсутність ефективної координації між судами та медіаторами та проблеми низької поінформованості українського суспільства про медіацію. Стверджується, що українські суди та медіація в Україні йдуть паралельними напрямками, через що медіація не інтегрується до судової системи судових розглядів та не посилює її. Тим часом національна медіаційна спільнота має формуватися за рахунок організації якісної взаємодії із судовою системою. Більше того, військовий стан та післявоєнний період викличуть нову завантаженість судів цивільними та комерційними суперечками, які загалом могли б бути вирішені за допомогою медіації, особливо коли сперечальники проживають у різних регіонах України або ж Європи після виїзду з окупованої або прифронтової території внаслідок військової агресії з боку росії. Ця стаття спрямована на пошук стійких та швидких рішень для

підвищення обізнаності щодо медіації в українському суспільстві та ефективної координації між судами та медіаторами на основі вже досягнутого прогресу.

Ключові слова: медіація, війна, військовий стан, спір, конфлікт, правова система.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17

Annotation. The article is devoted to the study of mediation as an alternative way to resolve social conflicts, an analysis of the Law of Ukraine "On Mediation". The attention is updated on the main advantages of mediation as a way to resolve social conflicts in the context of the war between Ukraine and Russia. The Law of Ukraine "On Mediation" is a framework, as it contains the main definitions, the scope of application, established principles of mediation, defines the status of mediators, the rules of mediation, and its legal consequences. Currently, there is no mandatory procedure for pre-trial settlement of disputes through mediation, although the definition of the categories of disputes for its implementation is already actively underway. Measures are being taken to introduce judicial mediation, in particular, judicial mediation is being piloted in several courts. Mediation is one of the main social services that can be provided free of charge to persons/families who are in difficult life circumstances, as specified in the Law of Ukraine "On Social Services". This article discusses the problems of the development of mediation in Ukraine, the lack of effective coordination between courts and mediators, and the problems of low public awareness of mediation. It is argued that the Ukrainian courts and mediation in Ukraine follow parallel paths, therefore mediation is not integrated into the judicial system of litigation and does not strengthen it. Meanwhile, the national mediation community should be formed through the organization of high-quality interaction with the judicial system. Moreover, martial law and the post-war period will cause a new congestion of the courts with civil and commercial disputes, which in general could be resolved through mediation, especially when the disputers live in different regions of Ukraine or Europe after leaving the occupied or front-line territory as a result of military aggression from the side of Russia. This article aims to find sustainable and quick solutions to raise awareness of mediation in Ukrainian society and effective coordination between courts and mediators, building on the progress already made.

Keywords: mediation, war, martial law, dispute, conflict, legal system.

Formulas: 0, fig.: 0, tab.: 0, bibl.: 17

Постановка проблеми. Військове вторгнення росії в Україну підкреслила необхідність забезпечення ефективного співробітництва між медіаторами та судами, посилення ролі медіації у площині вирішення спорів. Обставини, які склалися в системі вирішення суперечок в Україні, вимагає визначення напрямків для більш тісної взаємодії судів та медіаторів для результативного задоволення потреб громадян України у вирішенні господарських та цивільних конфліктів, як в мирних умовах, так і в умовах військового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема становлення медіації в Україні досить широко досліджувалась у роботах М. Мазаракі, Т. Кисельової, Т. Цувіної та ін. вчених, які обґрунтували різні моделі уведення медіації у судову та правову системи України. Також є цінним, узагальнення документів проєктів міжнародних організацій стосовно розвитку медіації в Україні. Зарубіжний досвід стосовно форм та методів співпраці медіації та судів розкривається у роботах Г. Брауна, Т. Аллена, Т. Батхурста, Д. Ноке і т.д.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Специфіка світової реальності,

напрями суспільного та державного розвитку, новизна і складність викликів, що стоять перед сучасним суспільством, вимагають системного перегляду як природи соціального конфлікту так і використання ефективних інструментів та способів вирішення конфліктів. Актуалізується проблема щодо мирних способів вирішення соціальних конфліктів в умовах війни України з росією, коли міжособистісні конфлікти природно загострюються, а можливості ними керувати зменшуються.

Таким чином, **метою статті** є науковий аналіз обґрунтування постійних та ефективних форм та методів співпраці судової системи та медіаторів в Україні в умовах військового стану та повоєнного відновлення України.

Виклад основних положень. Масштабне вторгнення росії в Україну завдало великої шкоди судовій системі, зокрема на окупованих та атакованих територіях було знищено будівлі судів, піддано кібератакам ІТ-судову систему та єдиний реєстр судових рішень, в результаті чого, доступ до судочинства був обмежений, досить велика кількість судових проваджень проваджень було призупинено, сторони спору не могли потрапити до

приміщення суду через міркування безпеки.

Функціонування судової системи під час військового стану висвітлює старі та вже давно відомі проблеми, зокрема, обмежені можливості онлайн-правосуддя, нестача ресурсів в судах, нерозвиненість системи взаємодії судів та альтернативних методів вирішення конфліктів, зокрема медіації. Останнє досить суттєво обмежує потенціал медіації щодо надання доступу досудочинства як ефективною альтернативи або ж доповнення до судового вирішення спору.

Проте очевидно, що навантаження на суди у сімейних та спадкових справах стрімко зростає через неминучі наслідки міграції та людських втрат в Україні через військові дії розпочаті росією. Подібного роду спори – між спадкоємцями, розлученим подружжям, відносно майна та дітей, боргів – є медіаційними, що посилює необхідність налаштування співробітництва між медіаторами та судами для того, щоб спрямувати сторони спору на найбільш результативний шлях вирішення.

Рішення росії про повномасштабну війну в Україні 24 лютого 2022 року стало певним стрес-тестом для української судової системи, враховуючи:

- неорганізованість (влітку 2022 року 15% місцевих та апеляційних судів призупинили свою діяльність, 9% судів частково або цілком зруйновано, 11% судів знаходились на тимчасово непідконтрольних Україні територіях) [9];

- систематичні авіаудари російських військ, які створювали небезпеку безпеці працівників суду та відвідувачів [7];

- нестача людей. Частина робітників судового апарату вступила до лав ЗСУ або пішла добровольцями, частина була вимушена змінити місце з міркувань безпеки проживання [6];

- значне недофінансування судової влади, пов'язане з дуже низьким рівнем стягнення судових витрат, який влітку 2022 року становив 15% від тодішніх показників [11]. Збільшення навантаження на судові справи щодо війни та військових злочинів, а також злочинів проти основ національної

безпеки України. Разом з тим, з'явилася необхідність проходження судьями спеціальної підготовки з міжнародного гуманітарного права та останніх змін у кримінальному законодавстві та кримінальному процесі;

- подовження судового розгляду шляхом зміни підсудності справ. Станом на 04.07.2022 змінилася територіальна юрисдикція близько 100 судів відповідно до ч. 7 ст. 147 ЗУ «Про судоустрій і статус судів» [2]. Масова зміна юрисдикції судів спричинила значну затримку судового розгляду, оскільки при зміні юрисдикції суду існували два основні варіанти наслідків для сторін:

- а) якби була можливість передати справу іншому суду, то новий склад суду розпочав би з початку розгляд справи;

- б) якщо справа не може бути передана до іншого суду і вже є судові рішення суду першої інстанції, то справу може бути відновлено згідно з процесуальними нормами, але у випадку відсутності судового рішення, це призведе до необхідності подання нового позову;

- міграція до Західної України чи за кордон суддів з міркувань безпеки їхніх родин, що спричинило нагромадження затримок;

- необхідність тимчасового обмеження доступу до онлайн-сервісів [12] Державної судової адміністрації України для захисту від кібератак [8], що спричинило подальше нагромадження невирішених спорів та затримки у перші місяці війни розгляду справ.

При цьому ж, для українських громадян доступ до судочинства ускладнений через масову міграцію, втрату будинків, роботи та бізнесу та, як результат, труднощі з належним представництвом їхніх інтересів під час судового процесу. Також, досить велика частина українського суспільства не змогла приймати участь у судах чи приймати участь у діяльності критичної інфраструктури України внаслідок мобілізації [12].

Проблеми національного судочинства, що пов'язані з війною, висвітлюють його давні проблеми, наприклад, обмежені

можливості судового розгляду в режимі онлайн та електронного судочинства, брак ресурсів в судовій системі, нерозвиненість системи співробітництва між медіаторами та судовою системою, досить низька поінформованість суспільства України про медіацію як альтернативний спосіб вирішення спорів.

Незважаючи на те, що пандемія COVID-19 та загальна цифровізація України зробили вагомий внесок у розвиток електронного судочинства – участь сторін в онлайн-спорах, розвиток функціональності онлайн-сервісів [15], цивільні і економічні провадження, законодавство не дозволяє суддям проводити засідання поза приміщенням суду, секретарі судових засідань теж повинні бути присутніми на робочому місці. ч. 8 ст. 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», який містить в собі імперативну вимогу стосовно проведення судових засідань виключно у спеціально обладнаній залі для судових засідань. Також, українським законодавством передбачена можливість для суддів проводити дистанційне судочинство у формі письмового провадження та використовувати електронний цифровий підпис судових рішень.

Щоб сприяти впровадженню онлайн-правосуддя та подолати деякі з цих труднощів, уже в перші місяці війни було розроблено декілька законопроектів, які мають найбільше сприяти онлайн-правосуддю. Наприклад, один із законопроектів передбачав запровадження додаткового сповіщення сторін про судовий процес за допомогою Єдиного порталу державних електронних послуг, зокрема за допомогою мобільного додатку порталу «Дія» [3], інший – можливість здійснення повноважень секретаря судового засідання на відстані, відеоконференцз'язку поза залом судового засідання за допомогою власних технічних засобів (проект відхилено) [5]. Водночас, ухвалено за основу законопроект щодо запровадження режиму відеоконференцз'язку поза залом судового засідання з використанням спеціальних технічних засобів в

адміністративному судочинстві [4].

Знову ж таки, медіація могла б вирішити частину проблем, пов'язаних із недоліками судової системи, але досі немає ефективної співпраці між медіаторами та судами, відносно низька поінформованість українського суспільства про медіацію у формуванні культури вирішення спорів за допомогою медіації. Крім того, можна очікувати, що навантаження на суди у справах сім'ї та спадкових справ різко зросте через неминучі наслідки втрати життя та міграції в Україні. Саме ці категорії спорів – між спадкоємцями, розлученим подружжям щодо дітей та майна, боргові спори – є найбільш придатними для медіації, що підкреслює необхідність налагодження взаємодії між судами та медіаторами з метою спрямування сторін спору до ефективного способу його вирішення.

Майже за 30 років формування спільноти українські медіатори досягли високого рівня розвитку своєї професії. В одному з найповніших досліджень медіації в Україні [10] стверджується, що медіація в Україні вже є соціально-правовим інститутом зі своєю організаційною структурою, правилами етики, постійним збільшенням кількості медіаторів і сфер застосування медіації, спільнота медіаторів зробила ефективний внесок у національні законодавчі процеси та розвиток саморегулювання.

Слід зазначити, що продовжується робота щодо реалізації положень Закону України «Про медіацію» (затвердження Державного нормативу надання послуг із соціального посередництва, внесення змін до Податкового кодексу України щодо можливості оподаткування медіаторів як самозайнятих, включення професії медіатора до Національного класифікатора професій для встановлення характеру кваліфікації); внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу щодо неможливості допиту медіаторів). Крім того, спільнота медіаторів працює над реалізацією вимог ст. 13 Закону України «Про медіацію» – розроблення механізму відповідальності за порушення норм

професійної етики медіатора.

Також важливо, що українські медіатори мають досвід співпраці з судами, центрами безоплатної правової допомоги та державними соціальними службами [16].

Обґрунтовуючи можливість національних медіаторів зменшити навантаження цивільних і господарських судових процесів, слід також зазначити, що медіація не так сильно пов'язана з певними умовами, як це відбувається в судах. Крім того, українські медіатори мають плідний досвід онлайн-медіації та онлайн-тренінгів, прийнято рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації [13]. Важливою складовою розвитку медіації в Україні став запуск спеціальної онлайн-платформи www.mediation-help.com для інформаційної підтримки українців за кордоном, які опинилися в різноманітних конфліктних ситуаціях, а також підтримки українських медіаторів, досвід яких і навички можуть допомогти в конструктивному вирішенні конфліктів і суперечок, сприяючи більшій взаємодії між медіаторами та розширюючи мережу медіаторів.

Враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що українська спільнота медіаторів має всі передумови та можливості для ефективної співпраці з судами, надаючи послуги медіації онлайн та офлайн, знімаючи певний тягар із судів, допомагаючи українцям вирішувати їхні спори та підтримувати дружні стосунки.

Проте невирішеною проблемою залишається те, що суди та медіація в Україні йдуть паралельними шляхами, медіація розвивається окремо від судової системи, хоча має бути в неї інтегрованою. Закон про медіацію встановлює правові основи медіації як позасудової процедури вирішення спорів, принципи медіації, статус медіаторів та вимоги до їх професійної кваліфікації та застосовні процедури.

Якщо в деяких юрисдикціях за кордоном медіація є обов'язковим інструментом альтернативного вирішення спорів, то в Україні все ще очікується, що вона буде добровільною для вирішення

господарських, цивільних, трудових, сімейних та адміністративних спорів, а також справ про адміністративні правопорушення та кримінальне провадження про примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Для того, щоб отримати акредитацію медіатора, особа повинна отримати принаймні базову освіту з медіації в Україні чи за кордоном, а також пройти підготовку з теорії та практики медіації. Інформація про медіаторів, їхню освіту, знання мови та спеціалізацію буде публічною. Сторони, які беруть участь у медіації, органи влади, компанії та професійні медіаційні асоціації можуть вказати додаткові вимоги щодо спеціальної підготовки, віку, освіти та досвіду роботи для медіатора, якого вони бажають призначити.

Діяльність медіатора базується на принципі нейтралітету, тобто медіатор не виносить обов'язкових рішень. Залишаючи себе незалежним, роль посередника полягає в тому, щоб сприяти процесу та направляти сторони в їхніх спробах досягти бізнес-орієнтованого рішення. Медіатор повинен розглядати всю інформацію як конфіденційну. Важливо й те, що медіатор не може бути допитаний як свідок у справі, в якій він був медіатором.

Нещодавно запроваджений режим медіації матиме значний вплив на комерційні, трудові та земельні справи.

Питання або суперечки, що виникають між роботодавцями та працівниками, можуть бути передані на розгляд медіації. У зв'язку з цим трудовий договір не обов'язково повинен передбачати медіацію як засіб вирішення спору. У разі вирішення спору в ході медіації рішення має бути оформлене в угоді про мирову медіацію. З цією метою, щоб медіаційна угода мала юридичну силу, вона повинна бути укладена в письмовій формі. Якщо будь-яка зі сторін порушить мирову угоду про медіацію, протилежна сторона має право передати справу до комісії з трудових спорів або суду.

Дуже схожа процедура, описана вище, застосовується до земельних спорів,

згідно з якими місцеві органи влади та суди, які наразі є основними органами для вирішення земельних спорів, повинні заохочувати сторони спору знайти взаємовигідне рішення шляхом медіації.

Медіація не впливає на строк позовної давності для звернення до суду чи арбітражу. Таким чином, для позивача, який вступає в процес медіації на останньому етапі строку позовної давності, є важливим фактором той випадок, коли кінцевий термін для подання судового позову закінчується. На відміну від деяких іноземних юрисдикцій, де медіація може фактично «зупинити годинник» і виграти деякий час до закінчення строку позовної давності, в Україні важливо пам'ятати, що тривалий процес медіації або пізні рішення про медіацію може позбавити позивача права на забезпечення позову в суді.

Тому, щоб не втратити право на захист своїх інтересів у суді, потерпілій стороні слід звернутися з позовом до суду або іншим чином перервати перебіг позовної давності. Існує також варіант укладання так званої «угоди про очікування», яка може бути досить ефективним інструментом для призупинення або продовження встановленого законом або контрактом терміну давності та отримання деякого часу для мирного врегулювання спору шляхом медіації.

Медіацію можна ефективно поєднувати з традиційним судовим процесом або арбітражем як допоміжний засіб для вирішення комерційних суперечок. Завдяк і посередництву сторони можуть знайти кращий діловий спосіб вирішення спору. Крім того, у будь-якому господарському чи іншому спорі сторони можуть звернутися до медіації на будь-якій стадії судового провадження, а також на стадії виконання судового рішення. Якщо сторони вирішать звернутися до медіації під час судового провадження, вони можуть звернутися до суду з клопотанням про зупинення судового провадження на час проведення медіації (не більше 90 днів). Однак досі незрозуміло, чи має суд

право на власний розсуд надавати призупинення, чи воно сильно залежить від обставин справи.

Для врегулювання спору сторони, які беруть участь у медіації, можуть виходити за межі предмета конфлікту (спору), зазначеного в медіаційній угоді чи позовній заяві (якщо медіація проводиться під час досудового розслідування, судового провадження, арбітражу чи примусового виконання рішення суду). Однак, при цьому, сторони не мають права порушувати будь-які права третіх осіб, які не беруть участі в процесі медіації.

Подібно до процедур комерційного арбітражу, сторони можуть вибрати медіацію, уклавши відповідну медіаційну угоду (чи окрему угоду, чи просто пункт у контракті). Такий договір або пункт повинен містити інформацію про медіатора та відповідальність медіатора перед сторонами, права та обов'язки сторін, умови нерозголошення тощо.

Медіацію можна особливо розглянути, якщо сторони бажають вести переговори та укласти мирову угоду, але не бажають ініціювати судовий розгляд з цією метою. Необхідно підкреслити, що наразі обов'язкова мирова угода може бути укладена сторонами лише в тому випадку, якщо вони є сторонами судового провадження. У той же час, сторони не повинні забувати, що в разі порушення мирової угоди про медіацію сторони не зможуть забезпечити виконання самої угоди, а повинні будуть ініціювати судовий процес або арбітраж проти сторони, яка порушила угоду. У деяких випадках примусове виконання за допомогою цих засобів може розглядатися як інституційна слабкість режиму медіації.

Будучи новим інструментом врегулювання спорів в Україні, медіація потребуватиме проходження різноманітних видів практичної перевірки, до якої неодмінно залучатимуться як приватні, так і державні сторони. Проте в Україні медіація має шанс зарекомендувати себе як ефективний, рентабельний та конфіденційний механізм вирішення спорів.

Як вже було зазначено вище, суди та медіація в Україні розвиваються паралельно, тому медіація не є інтегрованою та не зміцнює судову систему настільки, як це відбувається в розвинутих юрисдикціях (США, країни-члени ЄС, Великобританія, Канада тощо) [14].

Щоб раціоналізувати схему інтеграції судів та медіації під час військового стану та в післявоєнний період, необхідно сформулювати цей шматок у систему та проаналізувати практики через призму ефективності та сталості.

Структура розвитку співпраці між судом і медіацією в різних юрисдикціях певною мірою відрізняється, і це призвело до різноманітних термінів, наприклад, медіація, пов'язана з судом, приєднана до суду або пов'язана з судом медіація. Використаний термін має другорядне значення – ми б радше зосередилися на критеріях, які важливі для раціоналізації рішення для України.

Очевидно, що під час військового стану медіація в більшості випадків буде проходити у режимі відеоконференцзв'язку, а учасники спору переважно шукатимуть та обиратимуть медіаторів онлайн. Провайдери медіації та асоціації медіаторів зазвичай ведуть реєстри медіаторів, щоб потенційні клієнти могли вибирати та перевіряти облікові дані медіатора. Закон України «Про медіацію» зобов'язує медіаційні організації вести такі реєстри.

Таким чином, в Україні існує низка реєстрів медіаторів. Донедавна суд і працівники суду, інформуючи відвідувачів суду про медіацію, могли лише пропонувати їм використовувати Google як можливий спосіб пошуку медіатора.

Оскільки було дуже багато реєстрів, які належали різним організаціям, чиновник не міг віддати перевагу одній організації чи порекомендувати її як ресурс для пошуку посередника. Більшість програм медіації, пов'язаних з іноземними судами, надають реєстри кваліфікованих медіаторів для учасників спору, чий справи були передані на медіацію, або учасників

спору, які беруть участь у добровільній медіації. Реєстри та списки дають змогу сторонам зробити усвідомлений вибір медіатора (враховуючи такі критерії, як кваліфікація, сфера спеціалізації, мова, якою володіють, ставки гонорару тощо), і відіграють певну роль у забезпеченні якості медіаційних послуг. У програмах медіації, пов'язаних із судом, наприклад, у судах США використовуються такі методи перевірки кваліфікації медіаторів перед включенням їх до реєстру: паперова перевірка (медіатори подають заповнені анкети, резюме), індивідуальні співбесіди, залучення зовнішніх організацій до сертифікації медіаторів, менторські програми тощо [17].

Кожен метод заповнення та ведення реєстру чи списку має свої переваги та недоліки, і у випадку України існує очевидна потреба знайти метод, який би ефективно збалансував ефективний розподіл ресурсів суду, контроль якості та справедливість стандартів медіаторів.

Висновки. Російське вторгнення не призвело до кризи в системі правосуддя в Україні, а скоріше підкреслило довгострокові проблеми нерозвинутої системи співпраці між судами та медіацією. Суди та медіація в Україні йдуть паралельними шляхами, тому медіація не є інтегрованою та не посилює систему судового розгляду спорів, як це відбувається в багатьох інших державах (США, Канада, Німеччина, Австрія тощо). Проте медіаційна спільнота в Україні демонструє свій потенціал, навіть в умовах війни медіатори продовжують працювати над розвитком нормативної бази та веб-ресурсів медіації.

Українське процесуальне законодавство досить сприятливе для врегулювання на будь-якій стадії судового провадження, включно з виконавчим, при цьому ж, існує зріла медіаційна спільнота, готова допомогти сторонам вирішити їхні суперечки. Крім того, можна очікувати, що навантаження на спадкові та сімейні справи серед українців різко зросте як неминучі наслідки людських втрат та міграції через війну розв'язану росією проти України.

Такі спори – між спадкоємцями, подружжям, що розлучаються, щодо дітей та майна, спори щодо дітей, вивезених за спори з корпоративних питань – це все підходить для медіації, і це підкреслює необхідність налагодження співпраці судів і медіаторів, щоб спрямувати потоки сторін спору туди, де вони зможуть знайти життєздатний варіант для ефективного вирішення спору.

Невирішеною проблемою у суспільстві залишається низька обізнаність щодо медіації та відповідна відсутність довіри до цього методу вирішення спорів. Цю «нову хвилю спорів» можна ефективно врегулювати лише на основі своєчасної та відповідної підготовчої роботи.

Таким чином, можна зробити висновок, що за поточних обставин суди повинні активно сприяти медіації всіма розумними та стійкими засобами, включенням офіційних веб-сайтів і приміщень суду,

кордон у спрощеному порядку з метою забезпечення їх безпеки, боргові спори, трудові спори, переміщення бізнесу та внесення інформації про медіацію до судових документів та інформування учасників спору про переваги та обмеження медіації. Очевидною є потреба у розробці єдиної комунікативної стратегії медіації з фокусом на різні цільові аудиторії. Ці заходи слід доповнювати активною роботою в медіаційній спільноті щодо забезпечення якості, розробки процедур розгляду скарг, а також подальший розвиток онлайн-платформ для пошуку медіатора.

Узгоджені судів та медіаційної спільноти щодо розвитку співпраці створили б необхідну основу для реалізації законодавчих положень щодо обов'язкового досудового врегулювання спорів у певних категоріях спорів.

Література:

1. Про медіацію: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 26.01.2023);
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України №1402. VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 03.02.2023);
3. Проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» №7315 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495> (дата звернення: 01.02.2023)
4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану №7404 від 24.05.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39662> (дата звернення: 28.01.2023)
5. Проект Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу №7316 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults> (дата звернення: 31.01.2023)
6. Голова Верховного Суду обговорив із суддями нагальні проблеми системи правосуддя, що виникли під час війни” (Державна судова адміністрація, 07.06.2022. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1281822> (дата звернення: 02.02.2023)
7. Господарський Суд Миколаївської області, який був по одній адресі з Миколаївською ОДА, зазнав удару. Судово-юридична газета, 29.03.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/233450-gospodarskiy-sud-mikolayivskoyi-oblasti-yakiy-buv-po-odniy-adresi-z-mikolayivskoyu-oda-zaznav-udaru> (дата звернення: 31.01.2023)
8. ДСА України повідомила про відновлення роботи сервісу «Список справ, призначених до розгляду». Державна судова адміністрація України, 25.03.2022. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1264802> (дата звернення: 03.02.2023)
9. ДСА України про здійснення правосуддя в умовах війни станом на 04 липня 2022 року. Судова влада України, 04.07.2022. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1291681> (дата звернення: 31.01.2023)
10. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.01. Інститут держави і права імені В.Корецького, Київ, 2019. 484 с.
11. Найболючіші питання для судової системи – це доля суддів на окупованих територіях і судів, приміщення яких зруйновані. Судова влада України, 20.06.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1286273> (дата звернення: 28.01.2023)

12. *Оперативний моніторинг правосуддя. Міністерство юстиції України, 2022. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6Iu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio (дата звернення: 03.02.2023)*
13. *Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeekashchkl> (дата звернення 02.02.2023)*
14. Allen T., *Mediation law and civil practice* (Bloomsbury Professional 2019):
15. *Maika M. The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects. 2022. No3(15). Access to Justice in Eastern Europe. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320> (дата звернення: 03.02.2023)*
16. *Mediation Gap Analysis Report. The EU-funded Project Pravo-Justice, 2020. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f7/435/116/5f743511604ec221015187.pdf> (дата звернення: 28.01.2023)*
17. *Shaw M., Singer L. R., Povich E. A., 'National Standards for Court-Connected Mediation Programs' (1993) 31 Family & Conciliation Courts Review 156-225.*

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "On mediation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Accessed 26.01.2023)
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine " On the judiciary and the status of judges ", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Accessed 03.02.2023)
3. Draft Law of Ukraine on Amendments to the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" No. 7315 of April 26, 2022. available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495> (Accessed 01.02.2023)
4. Draft Law on Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding Judicial Proceedings in Martial Law No. 7404 dated 05/24/2022. available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39662> (Accessed 28.01.2023)
5. Draft Law of Ukraine on Amendments to the Code of Administrative Procedure of Ukraine, Civil Procedure Code, Economic Procedure Code No. 7316 dated 04/26/2022. available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults> (Accessed 31.01.2023)
6. The head of the Supreme Court discussed with the judges the urgent problems of the justice system that arose during the war" (State Judicial Administration, 06/07/2022. available at: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1281822> (Accessed 02.02.2023)
7. The Commercial Court of the Mykolaiv region, which had the same address as the Mykolaiv Regional State Administration, was hit. Judicial and legal newspaper, 03/29/2022. available at: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/233450-gospodarskiy-sud-mikolayivskoyi-oblasti-yakiy-buv-po-odniy-adresi-z-mikolayivskoyu-oda-zaznav-udaru> (Accessed 31.01.2023)
8. The State Security Service of Ukraine announced the resumption of the "List of cases for review" service. State Judicial Administration of Ukraine, 25.03.2022. available at: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1264802> (Accessed 03.02.2023)
9. DSA of Ukraine on administration of justice in conditions of war as of July 4, 2022. Judicial power of Ukraine, 07/04/2022. available at: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1291681> (Accessed 31.01.2023)
10. *Mazaraki N. A. (2019), Theoretical and legal foundations of the introduction of mediation in Ukraine. Abstract of Ph.D. dissertation, Theory of State and Law, Kyiv, Ukraine.*
11. The most painful issues for the judicial system are the fate of judges in the occupied territories and courts whose premises have been destroyed. Judicial power of Ukraine, 20.06.2022. available at: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1286273> (Accessed 28.01.2023)
12. Operational monitoring of justice. Ministry of Justice of Ukraine, 2022. available at: https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf?fbclid=IwAR2Yez6Iu6nCX5dn89LRCq2wZLj7HPbw_0lubwqzF4ihqB2xqwI5mBy4Lio (Accessed 03.02.2023)
13. Recommendations for mediators on preparation and conduct of online mediation. available at: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeekashchkl> (Accessed 02.02.2023)
14. Allen, T. (2019) *Mediation law and civil practice*, Bloomsbury Professional, USA.
15. *Maika M. The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects. 2022. No3(15). Access to Justice in Eastern Europe. available at: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320> (дата звернення 03.02.2023)*
16. *Mediation Gap Analysis Report. The EU-funded Project Pravo-Justice, 2020. available at: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f7/435/116/5f743511604ec221015187.pdf> (Accessed 28.01.2023)*
17. *Shaw, M. Singer, L. R. Povich, E. A. (1993), National Standards for Court-Connected Mediation Programs, Family & Conciliation Courts Review, USA*

Стаття надійшла до друку 12.02.2023 року

УДК 340
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-73-78

ПРИТЯГНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ДО ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БЕЗ ВРАХУВАННЯ ВИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Француз- Яковець Т.А.,

*Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9138-5385>

Гавриленко О.О.,

*аспірант юридичного факультету
Університету «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

BRINGING OF PUBLIC ENTITIES TO TORT LIABILITY REGARDLESS FAULT: CONCEPT AND GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS

Frantsuz-Yakovets T.A.,

*Doctor of Laws Sciences, Professor, Professor of Department of State Legal Disciplines,
"KROK" University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9138-5385>

Havrylenko O.O.,

*PhD student, «KROK» University
Kyiv, Ukraine,*

e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

Анотація. У даній науковій статті приділено увагу такій особливості деліктної відповідальності публічних суб'єктів як можливість її настання без врахування вини. Здійснено короткий огляд історії становлення та розвитку інституту деліктної відповідальності без врахування вини. Зроблено спробу проаналізувати основні наукові погляди щодо питання можливості настання деліктної відповідальності незалежно від вини загалом і настання такого виду відповідальності для публічних суб'єктів, зокрема. В цивільному законодавстві України чітко визначено, що держава, Автономна Республіка Крим та органи місцевого самоврядування відшкодовують шкоду, завдану відповідними органами влади або їх посадовими та (або) службовими особами незалежно від вини таких органів або осіб (ст. 1173-1175 ЦК України). Незважаючи на однозначність національного законодавця у питанні можливості притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини, серед науковців-цивілістів щодо даного питання досі ведуться дискусії. Так, на сьогоднішній день у науковому колі сформувалася як група науковців, які є прихильниками ідеї можливості притягнення осіб до деліктної відповідальності без врахування вини та, зокрема, притягнення публічних суб'єктів до такого виду відповідальності, так і група науковців, які виступають проти ідеї притягнення будь-яких суб'єктів до деліктної відповідальності, якщо безпосередньої вини таких суб'єктів у заподіянні шкоди немає. Одним із аргументів прихильників такої ідеї є те, що першочергова мета притягнення суб'єктів, зокрема і публічних суб'єктів до деліктної відповідальності полягає в тому, щоб швидше відновити порушені права потерпілої особи та відшкодувати завдану їй шкоду. Натомість одним із аргументів противників ідеї можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини, в тому числі і для публічних суб'єктів, є теза, що притягнення суб'єктів до безвинної відповідальності суперечить принципу справедливості. Аргументи як прихильників, так і противників ідеї настання деліктної відповідальності без врахування вини, зокрема і для публічних суб'єктів, заслуговують на більш детальний науковий аналіз.

Ключові слова. Цивільна відповідальність, деліктна відповідальність, відповідальність безвини, публічні суб'єкти, вина.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. The article is focused on such feature of tort liability of public entities as the possibility of its occurrence, regardless fault. A history of the establishment of the institution of tort liability, regardless fault, is briefly reviewed. The attempt to analyze the main scientific views on the issue of the possibility of tort liability occurrence, regardless fault, in general and the occurrence of liability of such type for public entities, in particular, are made. Civil legislation of Ukraine clearly defines that the state, the Autonomous Republic of Crimea and local self-government bodies compensate for damage caused by the relevant authorities or their officials, regardless of the fault of such bodies or officials (Art. 1173-1175 of the Civil Code of Ukraine). Despite the certainty of the national legislator on the issue of the possibility of bringing public entities to tort liability, regardless of fault, discussions are still ongoing among civil scientists on this issue. Thus, for today, in the scientific environment, there are two groups of scientists, the first supports the idea of the possibility of bringing persons to tort liability, regardless fault, and, in particular, of bringing public entities to this type of responsibility, and the second, which opposes the idea of bringing any subjects to tort liability, if there is no direct fault of such subjects in causing damage. One of the arguments of scientists who support this idea is that the primary purpose of bringing subjects, in particular, and public subjects, to tort liability is to quickly restore the violated rights of the injured person and compensate the damage. Instead of, one of the arguments of the opponents of the idea of the possibility of tort liability, regardless fault, including for public entities, is the thesis that holding subjects to liability, regardless fault, contradicts the principle of justice. The arguments of both supporters and opponents of the idea of the possibility of bringing subjects to tort liability, regardless fault, in particular, public entities, deserve more detailed scientific analysis.

Keywords. Civil liability, tort liability, liability without fault, public authorities, fault.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми.

На сьогоднішній день публічні суб'єкти такі як держава або територіальна громада є активними учасниками різного роду суспільних відносин, що мають свій специфічний правовий статус, зумовлений суспільною значимістю завдань, які вони виконують. Для належного виконання таких завдань публічні суб'єкти наділяються спеціальними правами та повноваженнями, яких не мають фізичні або юридичні особи. При реалізації таких повноважень іноді може виникнути ситуація, коли публічний суб'єкт порушує права особи та завдає їй шкоди. З огляду на це актуальним залишається дослідження питання притягнення публічних суб'єктів до відповідальності та пов'язаних з цим особливостей. Зокрема, якщо говорити про відповідальність публічних суб'єктів за шкоду, завдану фізичним або юридичним особам, то однією з її основних особливостей є можливість притягнути публічних суб'єктів до відповідальності без врахування вини.

Незважаючи на наявність певної кількості наукових праць, присвячених питанню притягнення осіб до деліктної відповідальності без врахування вини загалом та притягнення до деліктної відповідальності публічних суб'єктів

зокрема, дана тема є актуальною, оскільки дискусії щодо можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини тривають як у науковому колі, так і у життєвих запитах громадського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання настання деліктної відповідальності без врахування вини загалом та притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності без вини зокрема, завжди привертало увагу не лише науковців-юристів, а й політичну спільноту та громадянське суспільство. Дане правове питання досліджували: Паришкура В. В., Боярський О. О., Бурлака І. В., Канзафарова І. С., Заїка Р. Ю., Немцева А. О. та інші.

Формулювання цілей статті. На сьогоднішній день існує декілька різних поглядів на питання можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини загалом та настання такого виду відповідальності для публічних суб'єктів.

Метою даної статті є спроба проаналізувати основні погляди науковців на питання притягнення суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини загалом та притягнення до деліктної відповідальності публічних суб'єктів зокрема, та визначити деякі аргументи як

прихильників ідеї можливості настання такого виду відповідальності, так і тих, хто виступає проти неї.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, підставою притягнення будь-якої особи до цивільно-правової відповідальності є вчинення нею цивільного правопорушення, склад якого, як правило, містить чотири основних елементи: 1) протиправна поведінка особи, яка скоїла цивільне правопорушення; 2) шкода, завдана потерпілій особі; 3) причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою, завданою потерпілій особі; 4) вина особи, яка завдала шкоди [1, с. 149; 2, с. 417]. Наявність усіх чотирьох елементів свідчить про те, що склад цивільного правопорушення є повним [1, с. 149; 2, с. 417]. Проте існують окремі випадки, коли притягнення до цивільно-правової відповідальності може здійснюватися за відсутності одного з основних елементів складу цивільного правопорушення. Такий склад цивільного правопорушення вважається усіченим, а елементом, який можна не враховувати при притягненні суб'єкта до відповідальності, є вина. Деліктна відповідальність публічних суб'єктів є одним із прикладів, коли суб'єкт відповідальності відшкодовує шкоду, незалежно від наявності вини.

Варто відмітити, що інститут безвинної відповідальності має тривалу історію становлення та розвитку. Як вказує Бурлака І. В., в період Стародавнього Риму можливість притягнути особу до цивільної відповідальності без врахування вини було можливим лише щодо договірних зобов'язань, а для настання деліктної відповідальності наявність вини було обов'язковою умовою [3, с. 7-8]. Згодом, у період Середньовіччя, увага до правової категорії вини відходить на другий план, що сповільнює розвиток інституту безвинної відповідальності загалом і, зокрема, безвинної деліктної відповідальності [3, с. 8]. Як зазначає дослідник, новим поштовхом до повернення уваги науковців та юристів до інституту безвинної відповідальності, зокрема безвинної деліктної

відповідальності стає промислова революція середини ХІХ ст. та пов'язане з нею виникнення нових виробничих машин і механізмів, з якими починають працювати люди, які серед всього іншого стають причиною великої кількості нещасних випадків [3, с. 8]. Новий етап розвитку даного правового інституту відзначився появою нових підстав для притягнення до відповідальності незалежно від вини: нею стала шкода, завдана особі на виробництві [3, с. 8]. У подальшому такий перелік було розширено: зокрема, підставою притягнення до безвинної відповідальності стала шкода, завдана публічними суб'єктами, які мають владні повноваження [3, с. 8-9].

Треба зазначити, що, незважаючи на тривалу історію становлення та розвитку інституту відповідальності, яка настає без врахування вини, та наявність значної кількості досліджень, присвячених цій тематиці, на сьогоднішній день серед науковців досі тривають дискусії щодо того, чи можливо не враховувати вини при притягненні особи до деліктної відповідальності загалом і при притягненні публічних суб'єктів до такої відповідальності зокрема.

Так науковців-юристів можна умовно поділити на дві групи: 1) дослідники, які вважають, що в деяких випадках вина може не враховуватися при притягненні до деліктної відповідальності; 2) науковці, які виступають проти концепції безвинної відповідальності.

До першої групи науковців можна зарахувати Паришкуру В. В., яка вважає, що при притягненні особи до цивільно-правової відповідальності важливим є не покарання заподіювача шкоди, а відшкодування в повному обсязі шкоди потерпілій стороні [4, с. 67]. Саме через це, на думку вченої, вина в певних випадках не має жодного юридичного значення, а головним є наявність шкоди і порушене чуже суб'єктивне право, яке повинно бути відновлено [4, с. 67].

Подібної думки дотримується також і Боярський О. О., який, досліджуючи питання відшкодування шкоди, завданої особам незаконними діями судових

органів, зазначає, що у випадку завдання особі шкоди органами влади, їх посадовими або службовими особами, першочерговим завданням відшкодування шкоди є не вплив на особу, яка заподіяла шкоду, а відновлення стану потерпілої особи, який існував на момент завдання їй шкоди [5, с. 14].

Проаналізувавши вище окреслені твердження науковців можна прийти до висновку, що одним із аргументів на підтримку можливості притягнення до деліктної відповідальності без врахування вини, зокрема притягнення до такого виду відповідальності публічних суб'єктів, є основна мета настання відповідальності, яка полягає у якнайшвидшому відшкодуванні завданої потерпілій особі шкоди.

До категорії прихильників ідеї можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини в окремих випадках і зокрема у випадку завдання особі шкоди публічними суб'єктами, можна також зарахувати Немцеву А. О., яка при дослідженні питання притягнення до деліктної відповідальності держави без врахування вини прийшла до висновку, що держава відповідно до закону несе обов'язок прийняти на себе в загальнокорисних суспільних інтересах ризик за державно-владну діяльність її органів, їх посадових і службових осіб, оскільки вона має підвищений ступінь загальносуспільної відповідальності [6, с. 142].

Тобто, проаналізувавши дане твердження можна зробити висновок, що вчена, підтримуючи ідею можливості настання деліктної відповідальності держави без врахування вини, як аргумент наводить той факт, що сама діяльність органів державної влади та їх посадових та (або) службових осіб є ризикованою з огляду на її специфіку.

Така теза вченої, на нашу думку, є правильною, оскільки публічні суб'єкти через відповідні органи влади та їх посадових і службових осіб реалізують свої владні повноваження з метою виконання завдань, які є важливими для всього суспільства. Зокрема, в цьому проявляється

специфіка діяльності таких органів та їх посадових і службових осіб. У свою чергу, оцінка діяльності органів влади та їх посадових і службових осіб, яку надала вчена як такої, що несе ризик і обґрунтування на цій підставі можливості притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини, на нашу думку, також може бути є вдалою, з огляду на те, що, дійсно, іноді виникають ситуації, коли певний орган влади, або його посадова та (або) службова особа, виконуючи свої обов'язки, може вийти за межі своїх повноважень, навмисно або ненавмисно, та завдати шкоди іншій особі. Свідченням цього, зокрема, є наявність судових справ щодо питання відшкодування шкоди завданої особам правоохоронними органами державної влади [7; 8].

На противагу прихильникам ідеї можливості настання деліктної відповідальності, зокрема, і для публічних суб'єктів, без врахування вини, є група науковців, які вважають, що наявність вини є обов'язковою умовою для притягнення до цивільно-правової, в тому числі деліктної відповідальності, а відсутність вини свідчить про відсутність відповідальності.

Зокрема, до даної групи науковців можна віднести Канзафарову І. С., яка вважає, що притягнення особи в окремих випадках до цивільно-правової відповідальності без врахування вини порушує основні принципи цивільного права, а саме принцип рівності суб'єктів та принцип справедливості [9, с. 18-19]. На думку вченої, відповідальність може наставати лише за наявності вини [9, с. 18]. Думку про те, що цивільна відповідальність загалом і деліктна відповідальність публічних суб'єктів, зокрема, може наставати лише у випадку наявності такого елемента цивільного правопорушення як вина підтримує також Заїка Р. Ю. Досліджуючи юридичну природу цивільно-правової відповідальності, яка настає без врахування вини, вчений зазначає, що правовідносини, які виникають між потерпілою особою та особою, яка не є винною у заподіянні шкоди, проте на яку відповідно до

законодавства покладається обов'язок з відшкодування збитків за завдану шкоду, варто характеризувати не як притягнення до відповідальності без врахування вини, а як виконання компенсаційних зобов'язань, передбачених законом [10, с. 12].

На нашу думку, дане твердження науковця є дискусійним, адже, проаналізувавши його, можна зробити висновок, що при вирішенні питання відшкодування шкоди у випадку відсутності вини безпосереднього суб'єкта відповідальності за завдану шкоду науковець пропонує говорити не про застосування одного із різновидів інституту цивільно-правової відповідальності, яким за своєю суттю є інститут цивільної безвинної відповідальності, а про інший окремий цивільно-правовий інститут. Застосування такого підходу, на нашу думку, ставить під сумнів наявність саме юридичної відповідальності суб'єкта, який має відшкодувати завдану шкоду.

Висновки. Отже, підводячи підсумок необхідно відмітити, що інститут безвинної деліктної відповідальності загалом, і такий її різновид як безвинна деліктна відповідальність публічних суб'єктів, пройшли довгий шлях

становлення та розвитку, який продовжується і сьогодні. Зокрема цей розвиток проявляється в існуючій і на сьогоднішній день дискусії науковців щодо можливості існування деліктної відповідальності без врахування вини. Проаналізувавши деякі аргументи прихильників та противників даної ідеї, вважаємо правильним долучитися до представників першої групи, оскільки дійсно, в окремих випадках деліктна відповідальність може наставати без врахування вини з огляду на специфіку правового статусу безпосереднього суб'єкта відповідальності, специфіку діяльності, яку він здійснює, або ці два фактори разом. До таких окремих випадків можна віднести шкоду, яка була завдана особі публічним суб'єктом, з огляду на те, що публічні суб'єкти мають особливий правовий статус, зумовлений визначеними законодавством завданнями, які вони мають виконувати, та спеціальними владними повноваженнями, якими такі суб'єкти наділяються для цього і які реалізують в своїй діяльності.

Література:

1. Понікаров В. Д., Попова С. М., Назаренко Д. В. *Цивільне право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Центр учбової літератури, 2007. 196 с.
2. *Цивільне право України: навч. посіб. / кол. авторів: за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера.* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
3. Бурлака І. В. *Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук, 12.00.03, Харківський націон. ун-тетб Харків, 2015. 22 с.*
4. Паришкура В. В. *Проблемні аспекти цивільно-правової відповідальності без вини.* Вісник Вищої ради юстиції. Київ, 2010. № 2. С. 66-74.
5. Боярський О. О. *"Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду": автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук, 12.00.03, Одеса, 2008. 21 с.*
6. Немцева А. О. *Теоретико-правовий аналіз відповідальності без вини у цивільному праві України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук.: 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.*
7. *Рішення Автозаводського районного суду міста Кременчук від 18 травня 2016 р., судова справа № 524/11511/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57735386> (дата звернення: 09.02.2023).*
8. *Рішення Дружківського міського суду Донецької області від 23 листопада 2016 р., судова справа № 229/2769/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62896556> (дата звернення: 09.02.2023).*
9. Канзафарова І. С. *Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук. Київ, 2007. 37 с.*
10. Заїка Р. Ю. *Юридична природа цивільно-правової відповідальності без вини.* Юридична наука. 2014. № 5. С. 7-14.

References:

1. Ponikarov, V. D., Popova, S. M., Nazarenko, D. V. (2007), *Civil`ne pravo: pidruchnik dlya srudentiv vichih navchal`nih zakladiv* [Civil law: academic. manual for students of higher education institutions], Kyiv, Ukraine.
2. Yanovytska, G. B., Kuchera, V. (2011), *Civil`ne pravo: pidruchnik dlya navchl`nih zakladiv* [Civil law of Ukraine: education manual], Lviv, Ukraine.

3. Burlaka I. V. (2015), "Obligation to compensate for damage caused without fault", Ph.D. Thesis, Civil and Family Law, Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.
4. Parishkura, V. V. (2010), "Problematic aspects of civil liability without fault", *Bulletin of the High Council of Justice. Kyiv*, No. 2. P. 66-74.
5. Boyarsky, O. O. (2008), "Compensation for damage caused by illegal decisions, actions or inaction of the court", Ph.D. Thesis, Civil and Family Law, Odesa, Ukraine.
6. Nemtseva, A. O. (2016), "Theoretical and legal analysis of liability without fault in the civil law of Ukraine" Ph.D. Thesis, Civil and Family Law, Kyiv, Ukraine.
7. Decision of the Automotive District Court of the city of Kremenchuk dated May 18, 2016, court case No. 524/11511/14-ts. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57735386> (accessed: 09.02.2023).
8. Decision of the Druzhkiv City Court of the Donetsk Region dated November 23, 2016, court case No. 229/2769/16-ts. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62896556> (accessed: 09.02.2023).
9. Kanzafarova, I. S. (2007), "Theoretical foundations of civil liability in Ukraine", Thesis, Civil and Family Law, Kyiv, Ukraine.
10. Zaika, R. Yu. (2014), "Legal nature of civil liability without fault". *Legal science*. Vol. 5. P. 7-14.

Стаття надійшла до друку 19.02.2023 року

УДК 343.1
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-79-85

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Григорчук М. В.,

кандидат юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін,
Університету «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
e-mail: muroslavgv@livekrokedu.onmicrosoft.com
ORCID: 0000-0003-0523-030X

Мулик К. Т.,

аспірант, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна,
e-mail: k188616@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7197-0061

PROBLEMS OF DETERMINING JURISDICTION: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

Hryhorchuk M.V.,

PhD in Law, Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
Higher Educational Institution "University of Economics and Law "KROK", 30-32 Taborna str., Kyiv, 03113, Ukraine,
e-mail: muroslavgv@livekrokedu.onmicrosoft.com
ORCID: 0000-0003-0523-030X

Mulyk K.T.,

PhD student, University of Economics and Law "KROK", 30-32, Taborna str.,
Kyiv, 03113, Ukraine,
e-mail: k188616@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7197-0061

Анотація. Стаття присвячена дослідженню окремих проблем, пов'язаних із реалізацією органами досудового розслідування своїх повноважень щодо питань, визначених підслідністю відповідно до положень статті 216 КПК України. Відомо, що успішний розгляд кримінальної справи залежить від оптимально сформованих матеріалів досудової підготовки стороною обвинувачення. Вагоме значення цього процесуального інституту та відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «підсудність» обумовлює актуальність дослідження даної проблеми та з'ясування його змісту на теоретико-практичному рівні. Своєю чергою, до уваги повинні також братися юридичні властивості справи, що співвідносяться з компетенцією суду щодо визначення самої підсудності. У статті проаналізовано порядок проведення розслідування та визначення підслідності суб'єктами досудового розслідування, визначено проблемні аспекти цієї стадії відновлення права, порушеного злочинними діями. Проаналізовано роль прокурора як особи, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, у контексті обсягу наділених повноважень щодо вирішення питання підслідності та подальшого судового розгляду. Визначена тема зумовлена наявністю проблематики, поєднаної в слідчій і судовій практиці, пов'язаній з надто широким тлумаченням і застосуванням кримінально-процесуальних норм. Компетентне вирішення питання про підслідність гарантує дотримання принципів верховенства права при розслідуванні злочинів, недопущення зволікань при передаванні кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування іншому. На ці дні набуває актуальності науково-практична полеміка навколо проблем, пов'язаних з визначенням підслідності з боку різних управлених органів. Автори дійшли висновку про відсутність системного підходу законодавця до розв'язання проблемних питань на етапі визначення підслідності, що впливають на формування доказової бази під час досудового і судового провадження. Здійснено аналіз судової практики, яка доводить актуальність обраної теми дослідження та подальшої наукової розвідки в обраному напрямку. Адже якість провадження судового розгляду в кримінальних справах у значній мірі залежить від результатів проведення неупередженого і повного досудового розслідування.

Ключові слова: підслідність кримінальної справи; кримінально-процесуальний порядок; допустимість доказів; достатність доказів, досудове розслідування, суб'єкти досудового розслідування.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 21.

Abstract. The article is devoted to the study of certain problems related to the exercise by pre-trial investigation authorities of their powers regarding the issues under their jurisdiction in accordance with the provisions of Article 216 of the CPC of Ukraine. It is well known that successful consideration of a criminal case depends on optimally formed pre-trial preparation materials by the prosecution. The significant importance of this procedural institution and the absence of a unified approach to understanding the concept of "jurisdiction" makes it important to study and clarify its content at the theoretical and practical level. In turn, the legal properties of the case which correlate with the court's competence to determine the jurisdiction itself should also be taken into account. The article analyzes the procedure for investigating and determining jurisdiction by the subjects of pre-trial investigation and identifies the problematic aspects of this stage of restoration of the right violated by criminal acts. The author also analyzes the role of the prosecutor as a person who provides procedural guidance to the pre-trial investigation in the context of the scope of his/her powers to determine the issue of jurisdiction and further court proceedings. This topic is determined by the existence of problems combined in the investigative and judicial practice related to the overly broad interpretation and application of criminal procedure rules. A competent resolution of the issue of jurisdiction guarantees compliance with the rule of law in the investigation of crimes and prevents delays in the transfer of criminal proceedings from one pre-trial investigation body to another. Nowadays, the scientific and practical debate around the problems associated with determining jurisdiction by various government agencies is gaining relevance. The authors have concluded that there is no systematic approach of the legislator in resolving problematic issues at the stage of determining jurisdiction which affects the formation of the evidentiary basis during pre-trial and trial proceedings. An analysis of judicial practice has been conducted. It demonstrates the relevance of the chosen research topic and the need for further scientific research in this direction. After all, the quality of criminal court proceedings largely depends on the results of an impartial and complete pre-trial investigation.

Keywords: jurisdiction of a criminal case; criminal procedure; admissibility of evidence; sufficiency of evidence, pre-trial investigation, subjects of pre-trial investigation.

Formulas:0, **Figures:**0, **Tables:**0, **Bibliography:**21.

Постановка проблеми. Проведений авторський теоретико-правовий аналіз судової практики показав, що на даний час не усунуто проблеми, пов'язані з застосуванням положень кримінально-процесуального законодавства щодо визначення підслідності. Така ситуація негативно впливає на стан досудового розслідування, що в подальшому може стати причиною порушення прав підозрюваного, що суперечить конституційним гарантіям верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові погляди щодо проблем застосування ст. 216 КПК були і залишаються об'єктом уваги науковців різних шкіл. Дослідження у цьому напрямку здійснювали Романюк В. В., Городецька М. С., Смоляк І., Омаров А. А., Погорецький М. А., Гринюк В. О., Кицан Ю. І., Прокопенко В. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблематики, яким присвячується означена стаття. У статті розкрито підслідність, як проблему, щодо обсягу повноважень органів досудового розслідування, запропоновано аналіз чинного законодавства.

Формування цілей статті є здійснення теоретико-правового аналізу

чинного кримінального процесуального законодавства щодо обсягу повноважень органів досудового розслідування під час визначення підслідності кримінальних проваджень, моніторингу судової практики, виявлення теоретичних проблем та розроблення наукових підходів до їх розв'язання.

Викладення основного матеріалу.

Ухвалення правосудного судового рішення неможливе без неупередженого з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення на всіх стадіях процесу. При цьому з'ясовуються обставини, які потребують детального дослідження та підготовки робочої зони з виходом до місця вчення злочину та виконання слідчо-розшукових дій. Такі дії мають місце в ході документування події злочину з використанням передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України форм і методів досудового розслідування. Процесуальний порядок та перелік обов'язків органів досудового розслідування (прокурора, слідчого, дізнавача) чітко виписані у Кримінальному процесуальному кодексі України та зобов'язують управнених осіб діяти в межах закону, без зволікань реагувати на порушення кримінального характеру.

Важливим етапом регулювання відносин у сфері заподіяння суспільно небезпечного діяння (шкоди) було прийняття законодавцем розширеного переліку повноважень для розв'язання питань кримінальної відповідальності, порядку збору доказів, принципів змагальності під час судового розгляду тощо.

Відповідно до статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Ці законодавчі приписи покладають на державні органи та їх посадових осіб у межах їх компетенції обов'язки дотримуватися відповідних положень чинного законодавства. Формулюючи теоретико-правові засади кримінального процесу варто зазначити, що основні принципи змагальності та рівності сторін закладені як основоположні компоненти концепції «справедливого розгляду кримінальної справи» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом...) [2].

Аналітико-правове дослідження окремих рішень ЄСПЛ, зокрема, у справі «Салов проти України» (заява №65518/01, п. 87) [3], уповноважений суд зробив висновок, що принцип рівності сторін у процесі є лише одним з елементів справедливого судового розгляду, яке також включає фундаментальний принцип змагальності процесу («Руїс-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), заява №12952/87, п. 63) [4].

У загальному розумінні досудове розслідування має бути проведене в межах територіальної юрисдикції «підсудності» кримінальної справи. При дослідженні проблем підслідності кримінальних проваджень Ю. І. Кицан зазначає, що правильне вирішення підслідності гарантує повне, всебічне, об'єктивне і швидке розслідування злочинів, запобігання

тяганини з передачею кримінальних справ від одного органу досудового розслідування іншому. Інститут підслідності є одним із засобів забезпечення законності в кримінальному судочинстві [5, с. 89].

Беручи до уваги наукове підґрунтя, цілком погоджуємося з позицією науковця в тому, що без посилання до норм процесуального права не може бути належно захищене матеріальне право, а отже при документуванні злочину на стадії досудового розслідування та в ході судового розгляду мають застосовуватися норми ККУ і КПК України. Такий підхід обґрунтований положеннями статті 2 Кримінального-процесуального кодексу України щодо завдань кримінального судочинства (завданнями кримінального провадження є захист особи... щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини...) [6].

Ефективна взаємодія між органами досудового розслідування і судом дозволяє в межах КПК України розв'язувати багатозадачні питання підслідності, а отже є можливість здобути докази наявності чи відсутності події злочину (складу злочину) при проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій. Це своєю чергою впливатиме на подальші рішення суду щодо встановлення винуватості (невинуватості) підозрюваного.

Поділяємо думку В. В. Романюка про те, що за законом досудове розслідування має визначений порядок здійснення підслідності, який є єдиним для всіх органів досудового розслідування, незалежно від їх статусу та визначення підслідності, і не підлягає довільному трактуванню [7, с. 109].

А.А. Омаров вказує на те, що підслідність може розглядатися як сукупність кримінальних процесуальних норм, що містять правила, дотримання яких дозволяє визначити орган, який має здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення [8, с. 28].

Як бачимо, науковець дійшов висновку, що законодавець наділяє органи досудового розслідування «певними

правилами» щодо відкриття кримінального провадження та відповідним, суворо регламентованим порядком розслідування. При цьому, у законодавстві для практичної площини мають бути внесені зміни щодо прав учасників на оскарження підслідності. При цьому законодавець вводить часові обмеження для зацікавлених осіб: у випадку неоскарження постанови про відкриття кримінального провадження з причин порушення підслідності, такі учасники справи позбавляються права на оскарження дій слідчого (дізнавача) у ході розгляду.

Водночас, як зазначає М.С. Городецька, право людини на свободу та особисту недоторканість, гарантоване ст. 29 Конституції України, ст. 12 КПК України, ст. 5 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, не є абсолютним та може обмежуватися задля досягнення законної мети, на законних підставах та в порядку, визначеному законом [9, с. 167].

Погоджуємось з висловленою позицією І. Смоляк, яка зазначає, що якщо розглядати кримінальне провадження як сукупність стадій досудового та судового розслідування, то результатом переходу від першої стадії до другої є діяльність сторони обвинувачення, яка виражається у спільній діяльності органу досудового розслідування (слідчого) та прокурора [10, с. 182].

М. А. Погорецький та В. О. Гринюк слушно зазначають, що визначення підслідності може вплинути на відкриття кримінального провадження на різних етапах кримінального процесу, при цьому, основні проблеми будуть в питаннях допустимості доказів [11, с. 63].

Крім того, у юридичній практиці, а саме в постановях суду касаційної інстанції у провадженнях від 30 вересня 2020 року у справі № 563/1118/16-к (провадження № 51-1078км20) [12], від 14 квітня 2020 року у справі № 761/34909/17 (провадження № 51-10064км18) [13], від 25 серпня 2021 року у справі № 668/14933/15-к (провадження № 51-6453км18) [14] та інших у висновках неодноразово виокремлюють докази, які

мають бути отримані лише уповноваженими органами.

Як зазначено у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 травня 2021 року (провадження № 51-2917км20, справа № 640/5023/19), у кримінальному процесуальному праві загальноновизнаними є такі критерії допустимості доказів: належне джерело; належний суб'єкт; належна процесуальна форма; належна фіксація; належна процедура; належний вид способу формування доказової основи. В аспекті належного суб'єкта, у тому числі, слід розглядати і орган досудового розслідування [15].

Водночас, необхідно мати на увазі нормативні обмеження, які виступають засобами стримування у розумінні забезпечення конституційних принципів верховенства права для всіх учасників кримінального процесу. Говориться про допустимість і належність доказів, а також про шляхи їх здобуття. У контексті сказаного доцільно навести приклади діяльності суду.

Так, 22 червня 2017 року Комунарський районний суд м. Запоріжжя повернув обвинувальний акт прокурора у кримінальному провадженні у зв'язку з тим, що кримінальне провадження, яке підслідне органам досудового розслідування НАБУ, розслідувалося слідчим органів Національної поліції під керівництвом прокурора загальної прокуратури замість прокурора САП. У своєму рішенні суддя вказав, що порушення зазначених вимог КПК України позбавляють доказового значення ті відомості, які були отримані, роблять доказ недопустимим. Такий доказ не може бути покладений в основу підозри, обвинувачення, використаний для доказування інших значущих у кримінальному провадженні обставин. прокурору [16]. Це порушення стало однією з підстав для повернення обвинувального акта, а докази, зібрані неналежним суб'єктом досудового розслідування і покладені в основу обвинувачення, визнані судом недопустимими.

Варто зазначити, що правомірність поділу справ між органами досудового розслідування у розумінні застосування положень статті 216 КПК України залежить, насамперед, від його правильної правової кваліфікації. Контрольна функція у цьому процесі відведена прокурору, який забезпечує процесуальний контроль за ходом досудового розслідування, та надає вказівки слідчим (дознавачам) для прийняття відповідних рішень за матеріалами які мають у них у провадженні.

Підставами розслідування кримінальної справи є правильний розподіл справ за підслідністю між тим чи іншим органом та їх підрозділами. Ураховуючи практику ЄСПЛ у справі Джафаров проти Азербайджану» від 17.03.2016, у якій чітко описано «обґрунтовану підозру», означає існування фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин (п. 116 рішення) [17].

На цій стадії доцільно навести наукове тлумачення поняття «підслідність». Л. М. Лобойко визначає цей інститут як «сукупність встановлених законом ознак кримінального провадження, згідно з якими воно належить до відання певного органу досудового розслідування [18, с. 189].

На думку В. Ягодинського, існує лише два види підслідності – предметна (родова) та територіальна [19, с. 20].

Характеризуючи інститут підслідності, І. В. Грицюк та О. С. Лаба

узагальнюють наукові підходи до розуміння цього питання, і пропонують виділяти такі її види, як предметна, альтернативна, персональна та територіальна підслідність [20, с. 197].

Як було зазначено вище, не є унікальними у правозастосовній практиці ситуації, коли зібрані в кримінальному провадженні докази визнавалися судом недопустимими саме через порушення встановленим кримінальним процесуальним законодавством правил підслідності. Особливої актуальності піднята проблема набуває в умовах воєнного стану, про що йдеться у Законі України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» [21].

Висновки. Головною задачею інституту підслідності є досягнення визначеного законом компетентного розподілу кримінальних проваджень між управленими на такі дії органами, що здійснюють досудове розслідування. Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно внести зміни до статті 216 КПК України, в яких чітко розмежувати посуб'єктний статус підозрюваних та склад злочину з урахуванням службового становища особи, яка притягається до кримінальної відповідальності, а також забезпечення територіальної юрисдикції органів, які управлені на провадження передсудового (досудового) розслідування.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : {Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97} з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. Відомості Верховної Ради України. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 06.02.2023)
3. Рішення ЄСПЛ «Салов проти України» заява № 65518/01, п. 87. Стразбург, 2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (дата звернення 06.02.2023)
4. Рішення ЄСПЛ «Руїс-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain), заява №12952/87, п. 63 1999. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text (дата звернення 06.02.2023)
5. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання. Вісник ХНУВС. № 1 (56). С. 88 – 93.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
7. Романюк В.В. Зміна прокурором підслідності: проблеми правозастосування. Право і безпека. 2022. No 2

(85). С. 107–120. URL : <https://dspace.univd.edu.ua> (дата звернення 06.02.2023)

8. Омаров А. А. *Інститут підслідності в кримінальному провадженні* : дис. канд. юр. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.
9. Городецька М. С. *Визначення предмета відання слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Правовий часопис Донбасу. No 3-4 (61). 2017. С. 164–171.*
10. Смоляк І. *Співвідношення поняття «незмінність прокурора» та зміна підслідності. Юридичний вісник. 2022. No 2. С. 182–189. URL : <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2337> (дата звернення 06.02.2023)*
11. Погорецький М. А., Гринюк В. О. *Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 60–68.*
12. *Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду справа № 563/1118/16-к провадження № 51-1078км20, м. Київ, від 30 вересня 2020 року. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/91998609> (дата звернення 06.02.2023)*
13. *Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі справа № 761/34909/17 провадження № 51-10064 км 18, м. Київ, від 14 квітня 2020 року. URL : <https://verdictum.ligazakon.net/document/88904111> (дата звернення 06.02.2023)*
14. *Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду справа № 668/14933/15-к, провадження № 51-6453км18, м. Київ, від 25 серпня 2021 року. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (дата звернення 06.02.2023)*
15. *Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (провадження № 51-2917км20), справа № 640/5023/19, від 24 травня 2021 року. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (дата звернення 06.02.2023)*
16. *Ухвала Комунарського районного суду справа № 331/7625/17, провадження №1-кп/333/713/17, м. Запоріжжя, від 20 грудня 2017 року. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/71135233> (дата звернення 06.02.2023)*
17. *Рішення ЄСПЛ «Джафаров проти Азербайджана» заява № 69981/14. Страсбург, 2016. URL : <https://precedent.in.ua/2016/06/21/rasul-dzhafarov-protiv-azerbajdzhana/> (дата звернення 06.02.2023)*
18. Лобойко Л. М. *Кримінальний процес. Підручник. Київ. 2014. 432 с.*
19. Ягодинський В. *Підслідність злочинів. Право України. № 2. 1993. С. 19–22.*
20. І. В. Грицюк та О. С. Лаба *Підслідність як інститут кримінального процесуального права. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності: теорія і практика. Вип. 3-4 (12-13). 2018. С. 194–198.*
21. *Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану». Відомості Верховної Ради (ВВР). від 27.07.2022 № 2462-IX.*

References :

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine “Constitution of Ukraine”: of June 28. 1996 No 254k / 96-BP. Known.. 1996. No 30. Art. 42.
2. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1997, September 11). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo, Ukraine. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed 6 February 2023)
3. Rishennia YeSPL Salov proty Ukrainy zaiava № 65518/01, p. 87.[ECHR judgment Salov v. Ukraine application No. 65518/01, para. 87]. (2005) Strazburh. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (Accessed 6 February 2023)
4. Rishennia YeSPL Ruis-Mateos proty Ispanii zaiava №12952/87, p. 63 1999.[Ruiz-Mateos v. Spain Application No. 12952/87, para. 63, 1999]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_360#Text (Accessed 6 February 2023)
5. Kytsan, Yu.I. (2012). “Consequences of criminal cases: prospects for improvement of normative and legal regulation”. *Visnyk KhNUVS. № 1 (56). P. 88 – 93, Ukraine.*
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “Criminal Code of Ukraine”, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo, Ukraine.
7. Romaniuk, V. V. (2022). “Change of jurisdiction by the prosecutor: problems of law enforcement”. *Pravo i bezpeka, 2(85), P. 107–120. Ukraine. Available at: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.10> (Accessed 6 February 2023)*
8. Omarov, A. A. (2017). “Institute of jurisdiction in criminal proceedings” Abstract of Ph.D. dissertation, Criminal Proceeding, Kharkiv, Ukraine.
9. Horodets'ka M. S. (2017) “Determination of the subject matter of the investigating judge when applying measures to ensure criminal proceedings”. *Pravovyj chasopys Donbasu. No 3-4 (61). Pp. 164–171.*
10. Smoliak, I. (2022). “Correlation of the concept of “irremovability of the prosecutor” and change of investigative jurisdiction”. *Yurydychnyj visnyk, № 2, Pp.182 - 189. Available at: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0> (Accessed 6 February 2023)*
11. Pohorets'kyj M. A., Hryniuk V. O. (2016). “Determination by the prosecutor of the subjectivity of criminal proceedings”. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva, № 3. Pp. 60–68.*
12. *Postanova Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu справа №*

563/1118/16-k provadzhennia № 51-1078km20 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation case No. 563/1118/16-к proceedings No. 51-1078км20] (2020, September 30). Kyiv [in Ukrainian]. Available at: <https://verdictum.ligazakon.net/document/91998609> (Accessed 6 February 2023)

13. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi sprava № 761/34909/17 provadzhennia № 51-10064 km 18 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case No. 761/34909/17, proceedings No. 51-10064 km 18] (2020. April 14). Kyiv [in Ukrainian]. Available at: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88904111> (Accessed 6 February 2023)

14. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu sprava № 668/14933/15-k, provadzhennia № 51-6453km18 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation case No. 668/14933/15-к, proceeding No. 51-6453км18](2021, August 25) Kyiv, Ukraine. Available at: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (Accessed 6 February 2023)

15. Postanova Ob`iednoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu Ukrainy sprava № 640/5023/19, provadzhennia № 51-2917 kmo 20 [Resolution of the Joint Chamber of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of Ukraine case No. 640/5023/19, proceedings No. 51-2917 kmo 20] (2021, May 24)m, Ukraine. Available at: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum> (Accessed 6 February 2023)

16. Ukhvala Komunaraskoho raionnoho sudu sprava № 331/7625/17, provadzhennia №1-кп/333/713/17,[Decision of the Kommunaraskyi District Court case No. 331/7625/17, proceeding No. 1-кп/333/713/17,] (2017, December 20) Zaporizhzhia, Ukraine. Available at: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/71135233> (Accessed 6 February 2023)

17. Rishennia YeSPL (2016) «Dzhafarov protyv Azerbaidzhana» zaiava № 69981/14 [ECHR judgment "Jafarov v. Azerbaijan" application No. 69981/14]. [in Strasbourg]. Available at: <https://precedent.in.ua/2016/06/21/rasul-dzhafarov-protyv-azerbajdzhana> (Accessed 6 February 2023)

18. Lobjko L. M. (2014). Kryminal'nyj protses [Criminal process]. Kyiv, Ukraine.

19. Yahodyns'kyj V. (1993). "Consequences of crimes". *Pravo Ukrainy*. № 2. Pp. 19–22.

20. Hrytsiuk, I. V. and Laba, O. S. (2018) "Suspicion as an institution of criminal procedural law". *Mizhnarodnyj iurydychnyj visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti teorii i praktyka*. Vyp. 3-4 (12-13). Pp.. 194 – 198

21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine to improve certain provisions of pre-trial investigation under martial law", *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada*, Ukraine.

Стаття надійшла до друку 16.02.2023 року

РОЗДІЛ 4.
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 340.12+340.15+341

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-86-95

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНІХ
ФУНКЦІЙ В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНСТВА ЛЕОНІДА КРАВЧУКА ТА
ЛЕОНІДА КУЧМИ**

Корольова В.В.,

*к.ю.н., доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін,
Університету «КРОК», м.Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144*

Горбаченко О.В.,

*асистент кафедри державно-правових дисциплін,
аспірантка юридичного факультету
Університету «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: allexa198@gmail.com
ORCID 0000-0002-8805-4024*

**COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF
EXTERNAL FUNCTIONS DURING THE PRESIDENCY OF LEONID
KRAVCHUK AND LEONID KUCHMA**

Koroleva V.V.,

*Ph.D. in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of State and
Legal Disciplines of «KROK» University,
Tabirna st.,30-32, 03113, Kyiv, Ukraine,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID:0000-0003-2998-6144*

Horbachenko O.V.,

*assistant of the Department of State and
Legal Disciplines,
PhD student of law faculty of «KROK» University
Tabirna st.,30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
tel.: (067)-813-12-39, e-mail: allexa198@gmail.com
ORCID 0000-0002-8805-4024*

Анотація: В межах даної наукової статті розглядаються періоди президенства у незалежній Україні: Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми. Саме на їх плечі в свій час випала місія формування того самого міцного фундаменту молодій республіці на багато років вперед та прийняття доленосних рішень, зокрема процес формування зовнішніх зв'язків, встановлення дипломатичних відносини та міжнародно-правове визнання нової держави, відокремленої від великого Радянського Союзу. Сюди ж можемо віднести і Чорноморське питання та український ядерний потенціал, третій по величині у світі, котрий хвилював світовий естеблішмент чи не найбільше, у тому числі і плани України. Доцільно зазначити, що дане питання і на сьогодні є гострим. Світова демократична спільнота – ЄС та НАТО дане питання ставить пріоритетним не тільки сьогодні, а ще в часи перших двох президентів України відповідно, проте на превеликий жаль, ця пріоритетність була лише на папері, адже впевнених кроків на цьому напрямку не відбувалося, при тому що молода та незалежна Україна лише стала

на шлях демократичної правотворчості та створення власної законодавчої бази, що саме по собі спрощувало процес його адаптації з європейськими нормами. 24 серпня Україною відзначається найбільше державне свято – День Незалежності. Воно встановлене на честь виняткової історичної події – ухвалення у 1991 році Верховною Радою Української РСР абсолютною більшістю голосів Акта проголошення незалежності України. Цей документ увінчав тисячолітні прагнення Українського народу мати власну суверенну державу і самостійно визначати свою долю. Для українців свобода і гідність завжди були основоположними цінностями, що спонукали до боротьби за незалежність. Акт про державну незалежність 24 серпня 1991 року відштовхувався від Декларації про суверенітет. А результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року стали найпереконливішим підтвердженням волі народу. Заслужує не меншої уваги й прийняття Постанови «Про основні напрямки зовнішньої політики України», що стала точкою відліку чітких та розширених напрямків та цілей міжнародних відносин на законодавчому рівні.

Ключові слова: Україна, Угорщина, зовнішні функції, порівняльно-правовий аналіз, дипломатичне визнання.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 27.

Abstract: This scientific article examines the periods of presidency in independent Ukraine: Leonid Kravchuk and Leonid Kuchma. It was on their shoulders at one time that the mission of forming the same strong foundation of the young republic for many years to come and making fateful decisions, in particular the process of forming foreign relations, establishing diplomatic relations and international legal recognition of the new state, separated from the great Soviet Union. This also includes the issue of the Black Sea and Ukraine's nuclear potential, the third largest in the world, which greatly concerned the world establishment, including Ukraine's plans. It should be noted that this issue is still acute today. The global democratic community - the EU and NATO has considered this issue as a priority not only today, but even during the terms of the first two presidents of Ukraine, respectively, but unfortunately, this priority was only on paper, because there were no confident steps taken in this direction, despite the fact that the young and independent Ukraine only embarked on the path of democratic lawmaking and the creation of its own legislative framework, which in itself simplified the process of its adaptation to European norms. On August 24, Ukraine celebrates the most significant national holiday - Independence Day. It was established in honor of the exceptional historical event - the adoption in 1991 by the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR with an absolute majority of votes the Act of Proclamation of Independence of Ukraine. This document crowned the millennial aspirations of the Ukrainian people to have their own sovereign state and determine their own destiny. For Ukrainians, freedom and dignity have always been fundamental values that motivated the struggle for independence. The Act of State Independence on August 24, 1991 was based on the Declaration of Sovereignty. And the results of the All-Ukrainian Referendum on December 1, 1991, became the most convincing confirmation of the will of the nation. The adoption of the Resolution "On the Basic Directions of Ukraine's Foreign Policy" deserves no less attention, as it became a reference point for clear and expanded directions and goals of international relations at the legislative level.

Keywords: Ukraine, Hungary, external functions, comparative legal analysis, diplomatic recognition.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 27.

Постановка проблеми. Держава – це історично сформована, свідомо організована соціальна система, що керує суспільством; це організація всього суспільства; його інститут, який служить інтересам суспільства і покликаний діяти для загального блага народу України. На досліджувані етапи припадає формування України як повноцінної, суверенної держави, учасника міжнародної співпраці. Проте поряд з формуванням її суверенності, даними керманіча було ліквідовано її могутність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В ході написання даної наукової статті були використані праці Ж. Завальної, О. Радчука, Д. Ткача, О. Яценко, Б. Тарасюка, Г. Асланян, а також національні та міжнародні законодавчі акти.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Даною науковою статтею робиться дослідження питання формування зовнішніх функцій під час президентства Л. Кравчука та Л. Кучми й відповідно як їх курс державної політики впливав на формування самих зовнішніх функцій.

Формулювання цілей статті. Основною метою даної наукової статті є дослідити питання порівняльно-правового аналізу формування зовнішніх функцій в період президентства Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми.

Виклад основного матеріалу. 24 серпня Україною відзначається найбільше державне свято – День Незалежності. Воно встановлене на честь виняткової історичної події – ухвалення у 1991 році Верховною Радою Української РСР абсолютною більшістю голосів Акту проголошення

незалежності України. Цей документ увінчав тисячолітні прагнення Українського народу мати власну суверенну державу і самостійно визначати свою долю. Для українців свобода і гідність завжди були основоположними цінностями, що спонукали до боротьби за незалежність. Акт про державну незалежність 24 серпня 1991 року відштовхувався від Декларації про суверенітет. А результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року стали найпереконливішим підтвердженням волі народу [1].

Відштовхуючись від дати Акту незалежності і по сьогоднішній день становлення і розвитку зовнішніх зносин для детального дослідження, умовно розділимо на такі логічні, на наш погляд етапи:

1. Президентство Кравчука Леоніда Макаровича – 5 грудня 1991 року по 19 липня 1994 року. Міністром закордонних справ у цей період був Анатолій Зленко з 27 липня 1990 року по 25 серпня 1994 року. Цей етап впевнено можемо назвати «вихід з ізоляції». 5 грудня 1991 року Верховною Радою України було проголошено Звернення «До парламентів і народів світу», яким Україна закликала народи світу підтримати її прагнення до самовизначення, про її наміри стати частиною європейських структур на основі дотримання принципів міжнародного права, принципів Статуту ООН, Гельсінського Заключного Акту, Паризької хартії. Поряд з цим наголошувала на свій курс зовнішньої політики на мир і безпеку в світі (адже 100% міжнародну еліту хвилювало питання ядерного потенціалу України – 3-й за величиною після Росії та США, що дістався нам у спадок від СРСР). Проте цим же документом та на підтримку Декларації про державний суверенітет, Україна знову наголосила, що вона без ядерна держава та про свою готовність вступати в переговори в даному напрямку [2]. В одному з інтерв'ю газети «ДЕНЬ» на честь виходу своєї праці «Дипломатичні мемуари» Анатолій Зленко згадував про складні переговорні процеси на теми без'ядерного статусу, які часом переходили

в погрози з вибором «Або»-«Або», особливо з боку США Джеймсом Бейкером. Як можна трактувати таку недопустиму поведінку дипломата США? Як відчай, як страх, адже наш ядерний потенціал не просто замилував очі, а справді давав привід сіпатися від нервувань, бо хто зна як могло все скластися... І в тому ж інтерв'ю А. Зленко зауважив «у нас на кону стояв вибір: незалежність, самовизначення та світове визнання України в т.ч. США-м чи ж держава з бомбами та не визнані світом. Вибір був очевидним, хоча й тягарним». На наш погляд, ми можемо як критикувати такі дії, так і підтримувати та у будь якому разі діло вже зроблено. Єдине, що ми можемо сказати, що спостерігалася тонка політична гра з психологічним тиском з боку США та Росії, вони є ядерними лідерами світу, проте питання не поставало на порядок денний щодо їх безпечності для цілого світу [3]. Поряд з тим, у цей період були встановлені дипломатичні відносини з п'ятіркою перших держав, що офіційно визнали Україну Так, вже 8 січня 1992 року була підписана угода шляхом обміну дипломатичними нотами Про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Польща ключовими ознаками були – самовизначеність, невтручання у внутрішні справи країн та територіальна цілісність [4].

18 травня 1992 року було підписано договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво, (ратифікована 30 грудня 1992 року), котра містить 21 статтю та є базовим документом на основі котрого станом на травень 2021 року вже підписано 144 угоди ключовою ознакою яких є стратегічне партнерство. Поряд з тим активно ведуться переговори щодо розширення кола питань у сфері екології, транспорту, культурної спадщини. Найвищою мірою закріплення дипломатичних відносин було відкриття в Україні в тому ж 1992 році посольства Польщі та посольства України в Польщі [5]. Паралельно з Польщею активно встановлювалися відносини і з Канадою. Так, 27 січня 1992 року було підписано Декларацію про встановлення

дипломатичних відносин. Котра лягла за основу підписання у 1994 році Угоди про дружбу і співробітництво між урядами та була початком підбору та акредитації послів цього напрямку. Пізніше, а саме у квітні 1992 на знак честі і поваги було відкрито посольство Канади в Україні, а листопаді 1992 року відкрито посольство України в Канаді. Враховуючи той факт, що Канада – це «українська Америка», адже вона є третьою країною у світі (після України та РФ) з найбільшою чисельністю проживання українців, тому встановлення дружніх зносин було вкрай важливим та необхідним [6].

Дипломатичні відносини з Угорщиною були встановлені в день офіційного визнання нею української незалежності. Так, 3 грудня 1991 року був підписаний Протокол про встановлення дипломатичних відносин, а вже 6 грудня 1991 року (набув чинності 16 червня 1993 року) було підписано Договір про основи добросусідства та співробітництва на 24 статті, саме він став базовим дипломатично-правовим документом сторін на подальше встановлення домовленостей. На закріплення цих відносин у вересні 1992 року було відкрито посольство Угорщини в Україні, а посольство України в Угорщині відкрилося 24 березня 1992 року, що стало першим в історії української дипломатії представництвом України з-за кордоном [7].

Офіційно вважається, що литовсько-українські міжнародні відносини було встановлено 12 грудня 1991 року [8]. На їх закріплення було створено в серпні 1992 року посольство Литви в Україні, а вже в серпні 1993 року посольство України в Литві [10]. Проте безпосередньо договір про дружбу і співробітництво на 29 статей було досягнуто 8 лютого 1994 року (набув чинності 28.02.1995 року), який беззаперечно став ключовим юридичним документом міжнародного рівня [9]. Окремим елементом відносин спостерігається факт – Литва визнала Україну як окрему державу 4 грудня 1991 року, але уклала Протокол про встановлення дипломатичних відносин ще

21 листопада 1991 року, навіть за декілька днів до свого офіційного сприйняття України та до всеосяжного українського референдуму, що на наш погляд є показовим кроком Литви до зближення з українцями та віру в їх дух нації [11].

Відносини з Латвією було досягнуто 12 лютого 1992 року шляхом підтримання сторонами Протоколу про встановлення дипломатичних відносин, котрий у свою чергу став підґрунтям до підписання Договору про дружбу і співробітництво від 23 травня 1995 року (набув чинності 22 травня 1996 року). З 1993 року в обох країнах функціонують представництва одна одної, що послугувало укріпленню братерських відносин між державами [12].

Не менш проривним в ході етапу «вихід з ізоляції» стало 2 липня 1993 року, що входить в історико-правову історію незалежної України не лише прийняттям Верховною Радою Постанови «Про основні напрямки зовнішньої політики України», а й стає точкою відліку чітких та розширених напрямків та цілей міжнародних відносин на законодавчому рівні. Аналізуючи даний документ, на наш погляд його розробники розробили теоретичного лідера в обличчі України, при цьому дане ствердження виходить як від тексту в цілому, так і від окремих чітко прописаних положень, де Україну описують як державу яка може і повинна стати впливовою через своє географічне розташування, історичний досвід, багатство природних ресурсів, потужний економічний, науково-технічний та інтелектуальний потенціал, і такою що здатна виконувати значну роль в забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі, і у цілому на світовому просторі теорія прописана, а важелі реалізації на превеликий жаль, так і не були ні знайдено, ні запозичено, з практикою напрацьоване слабо, адже дипломатичний корпус випущених «совєтською» комуністичною системою і тоталітарною злочинною, людиноненависницькою клікою КДБ, що сіяла по всьому світу терор, братовбивчі війни, інтелектуальну розруху і таке подібне. З огляду на текст вище згаданого документу український бік ще починаючи з

1993 року ставив собі за ціль НАТО, ЄС, членство в ООН, адже ідеєю було створити реальні можливості для України у взаємодії практично з усіма державами світу відразу, шляхом такої багатосторонньої дипломатії, яка дала би доступ до світового досвіду, статистичних та інформаційних даних і тим самим розширити локальні механізми та вийти на високий рівень дипломатичних зносин [13].

Підсумовуючи даний етап безсумнівно можемо сказати, що Україні вдалося вийти з тіні свого минулого та почати писати свою історію самовизначеності, стежину протоптано, як то кажуть. Поряд з цим не можемо не помітити, що позиція України була дещо вичікувальною, вона все ще вагалась у своєму курсі на Схід чи Захід, так встановлювалися міжнародні зв'язки, підписувалися угоди та договори з європейськими країнами, сусідами, так в плани ставилися ЄС та НАТО, проте чіткого курсу в цьому напрямку не спостерігалось, вони не ставилися в пріоритет, (як наприклад те зробили угорці, і за досить короткий час вони скоригували усі можливі питання цього напрямку та святкували успіх) хоча вибір мав би бути однозначним. Та й на додачу можемо сказати – українські Закони починалися тільки видаватися і у відповідності до Копенгагенських критеріїв 1993 року, не потрібно було пророблювати колосальну роботу з їх адаптації, а просто відразу приймати та діяти у відповідності до Критеріїв, якщо вже й обираємо шлях на Європу.

2. Президентство Кучми Леоніда Даниловича – 19 липня 1994 року по 23 січня 2005 року (перебував 2 каденції підряд). За часи його президенства змінилося аж чотири міністра закордонних справ: Генадій Удовенко – 25 серпня 1994 року по 17 квітня 1998 року; Борис Тарасюк – 14 квітня 1998 року по 29 вересня 2000 року; Анатолій Зленко – 2 жовтня 2000 року по 2 вересня 2003 року; Костянтин Грищенко – 2 вересня 2003 року по 3 лютого 2005 року.

Це етап безпосередньо «злетів і падінь».

Прийшовши до влади, Л. Кучма в грудні 1994 року підписав так званий Будапештський меморандум про гарантії безпеки з боку Росії, США та Великобританії на підставі приєднання України до «Договору про нерозповсюдження ядерної зброї», згодом були приєднані Китай та Франція, а вже в травні 1997 року був підписаний договір «Про дружбу, співпрацю і партнерство між РФ та Україною», основним покликанням якого є – поважати територіальну цілісність один одного. І в грудні того ж року відбулося питання поділу Чорноморського флоту. Тут варто відмітити холодність з боку РФ до України, котра не визнавала самовизначеність останньої, поки під тиском лідерів не нейтралізувала її ядерний потенціал на свою користь, тоді перестала бачити в Україні якогось типу загрозу, як то кажуть сапер нейтралізував міну, і саме тоді вже російський бік здійснив сходження до рівня підписання договору «про дружбу» [14]. Як пише Л. Чекаленко та С. Федуняк ті гарантії варті нулю, адже механізми їх дії є відкритим питанням і сьогодні, що давало РФ ще тоді зелене світло до періодичних погроз щодо порушення територіальної цілісності [15].

Досліджуючи та аналізуючи питання Будапештського меморандуму, можемо сказати більше, і тим самим пояснити факт його невиконання та порушення російською стороною і не тільки. Не секрет, що основною гарантією в міжнародному праві є міжнародний договір чи ж договори. У випадку Меморандуму, відходячи від різних словників та Ж. Завальної – це службова, пояснювальна записка, яка на політичному рівні використовується як форма договірного зобов'язання [17]. При цьому Віденська конвенція про міжнародні договори від 13 червня 1986 року не класифікує документи – угоди, меморандуми, договори на юридичні та не юридичні, тут як доречно зазначає Ж. Завальна, це питання вирішує процес ратифікації [17]. Що за вище згаданим документом в ч.1 п. б, статті 1 означає вираження державою в міжнародному плані своєї згоди на обов'язковість того чи іншого документу

[16]. Таким чином виходить, що меморандум без проходження ратифікації – це воля сторін без юридичного значення, в свою чергу ратифікований меморандум країнами-учасниками є юридично значущим документом, при цьому дане висловлення не є суперечливим для ЗУ «Про міжнародні договори України». На додачу, природа аналізованого документу, на наш погляд є і не зрозумілим кроком по причині, що його пункти вже передбачалися тим чи іншим міжнародним документом, зокрема його перший пункт про повагу до територіальної цілісності передбачається Угодами «про дружбу». Відповідно до Договору «Про нерозповсюдження ядерної зброї», який набрав чинності для України 5 грудня 1994 року ч.1 статті 3 передбачає «кожна з держав-учасниць Договору, що НЕ володіє ядерною зброєю, зобов'язується прийняти гарантії, як вони викладені в угоді, про які будуть вестися переговори і яку буде укладено з Міжнародним агентством з атомної енергії відповідно до Статуту Міжнародного агентства по атомній енергії та системи гарантій Агентства, виключно з метою Перевірки Виконання його зобов'язань», така Угода набрала чинності для України 22.01.1998 року, сама по собі дана угода і виступає гарантією. У відповідності до ч.4 статті 3 Договору «Про нерозповсюдження ядерної зброї» передбачає, що угода-гарантія з Міжнародним агентством можуть укладатися як індивідуально, так і з іншими державами відповідно до Статуту останнього [18]. Єдиний позитивний момент від цього документу(не беручи до уваги вище викладене), так це встановлення конструктивних відносин із Заходом, особливо з США та отримання 175 млн доларів США компенсації, хоча як каже Олександр Радчук «надто не справедлива винагорода за неспрацьовані гарантії» [19].

Якщо поставити запитання чи міг Кучма поступити по іншому та чи є цей Меморандум його досягненням? Відповідь буде такою: по перше цей напрямок є напрацюванням ще президента Кравчука, Кучмі він дістався разом з президентським

кріслом, тому це не досягнення, а скоріше продовження вже початого; по друге поступити він міг по іншому, наприклад відмовитися від передачі зброї на користь РФ, але для того треба вміло аргументувати свою позицію володівши при цьому напрямком роззброєння та найменшими точностями, виключеннями міжнародно-правових норм в даному напрямку, при цьому бути далекоглядним – цим Кучма похизуватися не міг [20, с. 26]. Відповідно виникає питання, а де була вся дипломатія і вищі державні посадовці «советського» штабу? Чому не були спроби провести у цій частині люстрації.

У жовтні 1995 року ухваленням резолюції комітетом міністрів Ради Європи Україну було запрошено стати її тридцять сьомим членом, а вже в листопаді відбулися усі урочистості церемонії щодо приєднання України. Поряд з тим, безумовно варто відмітити, що прийняття 26 червня 1996 року Конституції незалежної, самовизначеної України припадає саме на часи Леоніда Кучми. 28 травня 1997 року на рівні російсько-українських переговорів були підписано три угоди щодо Чорноморського флоту: 1) «Про статус та умови перебування Чорноморського флоту Росії в Україні» на 25 статей; 2) «про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та його перебуванням на території України» на сім статей; 3) «Про параметри поділу» на десять статей. В ході цих угод росіянам досталося лише половина флоту, проте вони викупили в українців більшу частину з їх половини, і як заключає Д. Ткач – «так була закладена бомба уповільненої дії з анексією Криму в 2014 році», доказом зокрема слугує і ч.5 ст.15 Угоди «Про статус та умови перебування Чорноморського флоту Росії в Україні», за якою дозволялося переміщення військових формувань поза межі дислокації після отримання дозволу компетентного органу України, хоча як пише О. Яценко їх пересування практично не контролювалося. Сам факт перебування російських військових формувань та передбачення їх вільного пересування чомусь на день підписання цієї угоди жодним клаптиком

не занепокоїв українську сторону, а саме ці дії, на жаль, самі спровокували сьогоденішню ситуацію в державі, впустивши ворога «до хати». Хоча вирішення цього питання було абсолютно реальним, і як пише О. Яценко, чого варті тільки досвід Грузії, Литви та Латвії [21, с. 30].

У липні 1997 року під впливом оточення Кучми – В. Огризка, Б. Тарасюка, В. Горбуліна було прийнято рішення про приєднання України до НАТО та була створена відповідна комісія НАТО-Україна. В тому ж році останньою було взято участь в програмі «Партнерство заради миру» [21, с. 26].

3 квітня 1999 року є датою Указу Президента України «Про положення про міністерство закордонних справ» – день правового закріплення статусу основного органу виконавчої влади в системі зовнішніх справ, одним із завдань котрого було і є сприяння забезпечення стабільності міжнародного становища України, піднесенню її міжнародного авторитету, Поширення в світі образу України як надійного й передбачуваного партнера [22].

За часи свого другого терміну перебування в президентському кріслі Леонід Кучма зустрівся з низкою конфліктів і скандалів, зокрема вбивство журналіста Гонгадзе. Тим самим значно знизився рівень відносин та довіри з боку Америки, які активно спостерігали за кожним його ходом, проколом, що в кінцевому результаті відкинуло Президента та Україну в зону міжнародної ізоляції. На додачу східний сусід підкинув сюрприз – стався конфлікт на острові Тузла, як пише Володимир Лук'янюк – РФ під проводом порятунку узбережжя від розмивання почала будувати дамбу, що з'єднала би острів з російським берегом, даний конфлікт загладився, проте не був вирішеним остаточно [23, с. 27, 27].

На етапі правового творення та розвитку зовнішніх функцій вступає в хід Закон України від 19.06.2003 року «Про основи національної безпеки України» (що діяв зі змінами та доповненнями до 08.07.2018 року), котрий відштовхуючись

від Основного Закону п.17 ч.1 ст. 92 – визначив головні принципи держполітики в напрямку захисту національних інтересів і гарантування в державі безпеки особи, суспільства та держави в цілому від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. За даним Законом від національної безпеки залежить сталий розвиток суспільства, з чим не можна не погодитися. При цьому за статтею 8 вище згаданого Закону основними напрямками держполітики в контексті нацбезпеки є проведення активної міжнародної політики задля відвернень посягань на суверенність та внутрішньодержавні справи [24]. Хоча як зазначає з даного питання Б. Тарасюк в своїй статті «Досягнення зовнішньої політики за роки відновленої державної незалежності», даний Закон на його думку став базовим для введення мети набуття членства в НАТО [25, с. 61]. В цілому діяльність в часи Кучми була досить багатовекторною і багатогранною, насичена складними політичними процесами і викликами. На наш погляд, спостерігається своєрідне метання української сторони між відносинами з Росією та Заходом. Коли відносини з першою затихають, згадується можливість відносин із другим, так зароджувалися зародки неоднозначності та непередбачуваності українців. Вибір мав бути зробленим відразу, але щоразу відкладався «на потім». Проте, аналізуючи питання зовнішньої політики України і в наші дні Габріел Асланян описав її також як «багатовекторну», що виходячи з тексту всієї його статті дорівнює значенню «непослідовності» [26]. Про що Горбаченко О. в свій час написала, щодо необхідності проведення колосальної внутрішньополітичної роботи [27].

Висновки. Непослідовність, лицемірність, комуністична обтяжливність і фальшивість, що панувала в ідеях, духах, повсякденних реаліях впевнено вкоренилися в державницькій ідеології Кравчука за незалежної України. Так, «Основні напрямки 1993 року» вже передбачали співпрацю з країнами НАТО та ЄС, вихід на держави Азії, на африканський континент, проте жоден з

цих напрямків не був досягнутим, саме через непослідовність дій з самого початку та без вироблення алгоритму таких дій, що на наш погляд слугує основною прогалиною у творенні зовнішніх зносин українського боку від самого початку шляху – прописування теоретичної частини та не вироблення практичної, це і стосується самого іміджу України, котрий згідно «Напрямків 1993 року» позиціонував останню через призму надійності та передбачуваності. Проте, основною недолугістю державотворення було

винищення української збройної могутності на користь держави-терориста, від чого наразі Україна знаходиться у стані війни і отримує бомбардування колись своїми ж ракетами. Тому проблематика питання реалізації зовнішніх функцій й нині має вже свій історичний генезис. Більшість зовнішніх напрямків, що є пріоритетними сьогодні, не є еволюцією країни, а нереалізованими колись.

Література:

1. Український інститут пам'яті. Інформаційні матеріали до дня Незалежності України і дня Державного Прапора України. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Qbe3Td4pGF0J:https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%2520serednya/metodichni%2520recomendazii/2020/08/21/Informatsiyini%2520materiyali%2520do%2520Dnya%2520Nezalezhnosti.docx+&cd=9&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>. (дата звернення: 04.02.2023)
2. Звернення Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 05.12.1991 року № 1927-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1927-12#Text>. (дата звернення: 04.02.2023)
3. Дипломатичні мемуари. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/diplomatichni-memuari>. (дата звернення: 04.02.2023)
4. Угода про Встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Польща. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/storage/app/sites/61/wstanowlennia-dypwidnosyn.jpg>. (дата звернення: 06.02.2023)
5. Договірні-правова база між Україною та Польщею. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/233-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-polyshheju>. (дата звернення: 10.02.2023)
6. Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою від 27.01.1992 року № 124_005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_005#Text. (дата звернення: 10.02.2023)
7. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою від 01.07.1992 № 348_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text. (дата звернення: 12.02.2023)
8. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Литовської Республікою від 21.11.1991 № 440_005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_005#Text. (дата звернення: 12.04.2023)
9. Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Литовської Республікою від 08.02.1994 року № 440_014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_014#Text. (дата звернення: 12.02.2023)
10. Політичні відносини між Україною та Литвою. URL: <https://lithuania.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/120-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-litvoju>. (дата звернення: 12.02.2023)
11. 1 ТД. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobitnictvo/1-td>. (дата звернення: 12.02.2023)
12. Договірні-правова база між Україною та Латвією. Вилучено з <https://latvia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/87-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-latvijeju>. (дата звернення: 12.02.2023)
13. Постанова ВРУ «Про Основні напрями зовнішньої політики України від 02.07.1993 року № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12/ed19930702#Text>. (дата звернення: 11.02.2023)
14. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 року № 643_006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006/ed19970531#Text. (дата звернення: 12.02.2023)
15. Чекаленко Л., Федуняк С. (2010). Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів). URL: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/fc8e7971-86e1-4de2-b69f-d23eef4d5c41.pdf>. (дата звернення: 09.02.2023)
16. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 14.04.1986 року № 995_118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text. (дата звернення: 12.02.2023)
17. Завальна Ж. Договір чи Меморандум: бути чи здаватись? URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/595/dogovir_chi_memorandum_buti_chi_zdavatis_s_.pdf?sequence=2&isAllowed=y. (дата звернення: 12.02.2023)
18. Договір про неросповсюдження ядерної зброї від 16.11.1994 року № 995_098. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text. (дата звернення: 12.02.2023)

19. Радчук О. Віхи Незалежності: що, якби Україна не позбулася ядерної зброї у 1994-у. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/10/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/vixy-nezalezhnosti-yakby-ukrayina-ne-rozbulasya-yadernoi-zbroyi-1994-mi>. (дата звернення: 12.02.2023)
20. Ткач Д. 2020. Місце і роль Президента у зовнішній політиці України: психоаналітичне та візуально-психологічне портретування. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК».
21. Яценко О. Аналіз реалізації державного контролю за діяльністю іноземних військових формувань в Україні. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Yacenko_OA.pdf. (дата звернення: 15.02.2023)
22. Указ Президента України Про положення про Міністерство закордонних справ України від 03.04.1999 № 357/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357/99/ed19990403#Text>. (дата звернення: 15.04.2023)
23. Лук'янюк В. Другий термін Президента Леоніда Кучми. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1114N/>. (дата звернення: 14.02.2023)
24. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року № 964_IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20030619#Text>. (дата звернення: 14.02.2023)
25. Тарасюк Б. Досягнення зовнішньої політики за роки відновленої державної незалежності. URL: https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Diplomatic_Ukraine_2009_UA.pdf. (дата звернення: 15.02.2023)
26. Асланян Г. Здобутки, реалії та перспективи зовнішньої політики України. URL: <https://parlament.org.ua/2003/11/24/zdobutki-realiyi-ta-perspektivi-zovni/>. (дата звернення: 15.02.2023)
27. Горбаченко О. Конституційно-правові аспекти зовнішніх функцій України та угоризми під теоретико-правовою призмою. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/352/293>. (дата звернення: 15.02.2023)

References:

1. Ukrainyskiy instytut pamiaty. Informatsiini materialy do dnia Nezalezhnosti Ukrainy i dnia Derzhavnoho Praporu Ukrainy. available at <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Qbe3Td4pGF0J:https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%2520serednya/metodichni%2520recomendazii/2020/08/21/Informatsiini%2520materialy%2520do%2520Dnya%2520Nezalezhnosti.docx+&cd=9&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>. (Accessed 04.02.2023)
2. Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy «Do parlamentiv i narodiv svitu» vid 05.12.1991 roku № 1927-KhII. available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1927-12#Text>. (Accessed 04.02.2023)
3. Dyplomatychni memuari. available at <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/diplomatichni-memuari>. (Accessed 04.02.2023)
4. Uhoda pro Vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Polshcha. available at <https://poland.mfa.gov.ua/storage/app/sites/61/wstanowlennia-dypwidnosyn.jpg>. (Accessed 06.02.2023)
5. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu. available at <https://poland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/233-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-polshsheju>. (Accessed 10.02.2023)
6. Spilna Deklaratsiia pro vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu i Kanadoiu vid 27.01.1992 roku № 124_005. available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_005#Text. (Accessed 10.02.2023)
7. Dohovir pro osnovy dobrosusidstva ta spivrobotnytstva mizh Ukrainoiu i Uhorskoiu Respublikoiu vid 01.07.1992 № 348_004. available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text. (Accessed 12.02.2023)
8. Protokol pro vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Lytovskoi Respublikoiu vid 21.11.1991 № 440_005. available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_005#Text. (Accessed 12.02.2023)
9. Dohovir pro druzhbu i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu ta Lytovskoi Respublikoiu vid 08.02.1994 roku № 440_014. available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_014#Text. (Accessed 12.02.2023)
10. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Lytvoiu. available at <https://lithuania.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/120-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-litvoju>. (Accessed 12.04.2023)
11. 1 TD. URL: <https://mfa.gov.ua/dvostoronnye-spivrobotnictvo/1-td>. (Accessed 12.02.2023)
12. Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Latviieiu. available at <https://latvia.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/87-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-latvijeju> (Accessed 12.02.2023)
13. Postanova VRU «Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy vid 02.07.1993 roku № 3360-KhII. available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12/ed19930702#Text>. (Accessed 11.02.2023)
14. Dohovir pro druzhbu, spivrobotnytstvo i partnerstvo mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu vid 31.05.1997 roku № 643_006. available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006/ed19970531#Text. (Accessed 12.02.2023)
15. Chekalenko L., Feduniak S. (2010). Zovnishnia polityka Ukrainy (vid davnikh chasiv do nashykh dnev). available at <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/fc8e7971-86e1-4de2-b69f-d23eef4d5c41.pdf>. (Accessed 12.02.2023)

16. *Videnska konventsia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv vid 14.04.1986 roku № 995_118.* available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text. (Accessed 12.02.2023)
17. *Zavalna Zh. Dohovir chy Memorandum: buty chy zdavatyts? available at http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/595/dohovir_chi_memorandum_buti_chi_zdavatis_.pdf?sequence=2&isAllowed=y.* (Accessed 12.02.2023)
18. *Dohovir pro nerospovsiudzhennia yadernoi zbroi vid 16.11.1994 roku № 995_098.* available at https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text. (Accessed 12.02.2023)
19. *Radchuk O. Vikhy Nezalezhnosti: shcho, yakby Ukraina ne pozbulasia yadernoi zbroi u 1994-u.* available at <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/10/kolonka/aleksandr-radchuk/bezpeka/vixy-nezalezhnosti-yakby-ukrayina-ne-pozbulasya-yadernoyi-zbroyi-1994-mu>. (Accessed 12.02.2023)
20. *Tkach, D. (2020). Mistse i rol Prezydenta u zovnishnii politytsi Ukrainy: psykhoanalitichne ta vizualno-psykholohichne portretuvannia [Place and role of President of Ukraine in foreign affairs of Ukraine: psigology and virtual politics portraiture], Kyiv, Ukraine.*
21. *Iatsenko O. Analiz realizatsii derzhavnoho kontroliu za diialnistiu inozemnykh viiskovykh formuvan v Ukraini.* available at http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Yacenko_OA.pdf. (Accessed 15.02.2023)
22. *Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro polozhennia pro Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy vid 03.04.1999 № 357/99.* available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357/99/ed19990403#Text>. (Accessed 15.02.2023)
23. *Lukianiuk V. Druhyi termin Prezydenta Leonida Kuchmy.* available at <https://www.jnsm.com.ua/h/1114N/>. (Accessed 14.02.2023)
24. *Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19.06.2003 roku № 964_IV.* available at <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20030619#Text>. (d Accessed 14.02.2023)
25. *Tarasiuk B. Dosiahnennia zovnishnoi polityky za roky vidnovlenoi derzhavnoi nezalezhnosti.* available at https://gdip.com.ua/files/file/Diplomatic%20Ukraine/Diplomatic_Ukraine_2009-UA.pdf. (Accessed 15.04.2023)
26. *Aslanian H. Zdobutky, realii ta perspektivy zovnishnoi polityky Ukrainy.* available at <https://parlament.org.ua/2003/11/24/zdobutki-realiyi-ta-perspektivi-zovni/>. (Accessed 15.02.2023)
27. *Horbachenko O. Konstytutsiino-pravovi aspekty zovnishnikh funktsii ukraïny ta uhorshchyny pid teoretyko-pravovoiu pryzmou. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/352/293>.* (Accessed 15.02.2023)

Стаття надійшла до друку 16.02.2023 року

УДК 340.13

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-96-102

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

Француз- Яковець Т.А.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університету «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Бабат О.І.,

*аспірантка Університету «КРОК»,
асистентка кафедри теорії та історії держави та права
e-mail: babatoi@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0169-9330*

INSTITUTE OF MEDIATION: FOREIGN EXPERIENCE AND DOMESTIC REALITIES

Frantsuz-Yakovets T.A.,

*Doctor of Laws Sciences, Professor, Professor of Department of State Legal Disciplines,
"KROK" University,
st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Babat O.I.,

*PhD student of "KROK" University,
Assistant of the Department of Theory and History of the State and Law
e-mail: babatoi@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0169-9330*

Анотація. У статті розглядається інститут медіації, а також особливості його застосування в Україні та зарубіжних країнах (США та Великобританії). Досліджено правову природу та сутність медіації як інституту альтернативного вирішення спорів. Визначено особливості правового регулювання процесуальних та методологічних аспектів медіації чинними міжнародно-правовими документами. Проаналізовано світовий досвід європейських країн у застосуванні медіації та положення законодавства, що регулюють її застосування, з урахуванням особливостей існуючих правових систем. Висвітлено реалії та перспективи законодавчого запровадження медіації в Україні. Розглядаючи інститут медіації та особливості його застосування в Україні, автор аналізує досвід застосування інституту медіації та особливості його застосування у США та Великій Британії у використанні медіації як альтернативної процедури вирішення спорів та з'ясовує, чи впливає створення законодавства про медіацію в цих країнах на її поширення та практичну ефективність. Міжнародна практика вже давно закріпила на законодавчому рівні різні альтернативні форми вирішення господарських, цивільних та адміністративних справ, а саме переговори, арбітраж, фасилітацію та медіацію, оскільки ці процедури зазвичай є успішними і конфліктуючим сторонам не доводиться шукати подальшого судового захисту. В Україні законодавці, усвідомлюючи переваги медіації, розробили відповідний закон, який був прийнятий Верховною Радою. Однією з суттєвих переваг медіації є її швидкість у порівнянні з судовим розглядом, адже за статистичними даними за 2020 рік на розгляді суддів перебуває близько 1 407 795 процесуальних звернень та цивільних справ, з яких 291 009 не розглянуто, що свідчить про перевантаження судової системи, яке безпосередньо тягне за собою затягування розгляду справ та порушення однієї з основних засад цивільного судочинства - права на справедливий судовий розгляд. Ефективність медіації в цілому полягає в тому, що основний позитивний ефект полягає в тому, що після її завершення сторони чітко розуміють, що

результат, якого вони досягли, був напрацьований ними безпосередньо, і у них не виникає відчуття, що одна з них отримала щось менше, ніж інша. Крім того, варто відзначити гнучкість процедури, оскільки угода, укладена сторонами в результаті медіації, розподіляє їхні права, обов'язки та вигоди зовсім по-іншому, ніж це було б передбачено судовим рішенням, що ґрунтується на нормах права. Крім того, автор також аналізує Закон України «Про медіацію» та застосування медіації в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: медіація, медіативні процедури, вирішення конфлікту, зарубіжний досвід.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9

Annotation The article examines the institution of mediation, and the peculiarities of its application in Ukraine and foreign countries (the USA and the UK). The legal nature and essence of mediation as an institution of alternative dispute resolution mechanism are investigated. The peculiarities of legal regulation of procedural and methodological aspects of mediation by existing international legal documents are determined. The author analyzes the world experience of European countries in the use of mediation and the provisions of legislation regulating its application, taking into account the peculiarities of existing legal systems. The realities and prospects of legislative implementation of mediation in Ukraine are highlighted. In the article, the author examines the institution of mediation and its application in Ukraine, analyzing the experience of using mediation in the United States and the United Kingdom as an alternative dispute resolution procedure. The article explores whether the creation of legislation on mediation in these countries influences its dissemination and practical effectiveness. International practice has long established various alternative forms of resolving commercial, civil, and administrative cases on a legislative level, including negotiations, arbitration, facilitation, and mediation. These procedures are often successful, eliminating the need for further judicial protection for conflicting parties.

In Ukraine, legislators, recognizing the advantages of mediation, have developed a relevant law, which was adopted by the Verkhovna Rada. One of the significant advantages of mediation is its speed in comparison with litigation. According to statistics for 2020, about 1,407,795 procedural appeals and civil proceedings are pending before judges, of which 291,009 have not been considered, which indicates an overload of the judiciary, which directly entails delays in the consideration of cases and a violation of one of the basic principles of civil procedure - the right to a fair trial. The effectiveness of mediation in general lies in the fact that the main positive effect is that after its completion, the parties clearly understand that the result they have reached was developed by them directly, avoiding the feeling that one of them has received less than the other. Furthermore, the flexibility of the procedure is worth noting, as the agreement reached by the parties through mediation distributes their rights, obligations, and benefits in a completely different manner than a court decision based on the rules of law would have prescribed. In addition, the author also analyzes the Law of Ukraine "On Mediation" and the application of mediation in the context of martial law in Ukraine.

Keywords: mediation, mediation procedures, conflict resolution, foreign experience.

Formulas: 0; figs: 0, tables: 0, bibliography: 9

Актуальність теми. Теоретичний і практичний інтерес до позасудових способів врегулювання правових конфліктів, що розвинувся на початку дев'яностих років, і до цього дня. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу сучасного законодавства і практики застосування процедур альтернативного вирішення спорів.

Комплексний аналіз стану вітчизняного законодавства свідчить про відсутність в Україні вираженої парадигми співіснування і взаємодії позасудових і судових процедур вирішення правових суперечок.

Аналіз практики законодавчого регулювання застосування медіації в європейських і інших демократичних державах світу демонструє, що вітчизняне законодавство знаходиться на початковій стадії розвитку сучасних процедур вирішення медіативних спорів. Це, безсумнівно, не дозволяє в повній мірі

впроваджувати передові стандарти вирішення правових спорів, які відповідають нормам і принципам, заснованих на міжнародних актах, принципах і правилах реалізації можливості досудового врегулювання спорів, коли людина, її права, свободи і законні інтереси є найвищою цінністю у демократичному суспільстві.

Результати дослідження.

Медіація – це неформальний та конфіденційний спосіб вирішення спорів за допомогою нейтрального медіатора, основним завдання якого є допомога людям дійти згоди у спірних правовідносинах. Медіатор не вирішує, хто правий чи ні, і не виносить рішення. Натомість медіатор допомагає сторонам знайти власні рішення проблем [1].

Медіація повністю і об'ємно залишає повноваження щодо прийняття рішень сторонами. Медіатор не вирішує,

що є «справедливим» чи «правильним», не оцінює провину і не дає висновку щодо суті чи шансів на успіх, якщо справа буде розглядатися в суді. Скоріше посередник діє як каталізатор між протилежними інтересами, які намагаються об'єднати їх, визначаючи питання та усуваючи перешкоди для спілкування, водночас модеруючи та керуючи процесом, щоб уникнути конфронтації та злого бажання. Однак посередник домагатиметься поступок від кожної сторони під час процесу посередництва [2].

Для прикладу, варто зазначити, Сполучені Штати Америки мають довгу історію неформального вирішення спорів, починаючи з колоніального періоду, коли громадські групи вирішували суперечки шляхом переговорів і посередництва. Нещодавно медіація стала широко використовуватись у питаннях сімейного та трудового права, а зростання популярності цього інституту призвело до того, що її згодом успішно запровадили і в інших сферах. Сьогодні медіація в її найрізноманітніших формах широко й успішно використовується для вирішення суперечок будь-якого характеру, зокрема навіть у справах, пов'язаних із судноплавством і офшорами [3]. Що є доволі характерним і показовим.

Слід звернути увагу, що наразі менше 5% справ, які розглядаються в судах США, закінчуються повним судовим розглядом. Суттєвим чинником у цій статистиці є успішне використання медіації, яка, за оцінками, призводить до позитивного вирішення приблизно у 80% справ. Цілком реально, це насамперед поєднується зі значною економією часу та коштів, привабливість посередництва стає очевидною. Економія коштів у США при застосуванні медіації досить значна, оскільки судові витрати зазвичай не відшкодовуються навіть стороною, яка виграла, як це може бути, наприклад, у Великобританії.

Звертає на себе увагу, що є показовим для України, що державна політика в Сполучених Штатах підтримує медіацію. Медіація заохочує громади вирішувати суперечки, підтримує стосунки

між сторонами після їх суперечок, і дає можливість використовувати більш відповідні засоби правового захисту, ніж судовий спосіб врегулювання спорів рішення.

У Сполучених Штатах Америки не існує керівного чи регулюючого органу для медіації. Такі асоціації, як Американська асоціація юристів і Американська арбітражна асоціація, пропонують стандарти, яких дотримуються в практиці медіації. Більшість штатів мають окремі закони, які регулюють медіацію. У США було кілька спроб розробити уніфіковане національне законодавство про медіацію. Але при цьому слід зауважити, що не всі штати мають медіацію, але ця інституція прогресує і є успішною.

У зазначеному контексті у 1998 році Конгрес Сполучених Штатів прийняв Закон про альтернативне вирішення спорів, який вимагає від усіх федеральних судів першої інстанції впроваджувати ADR і надає суддям повноваження направляти справу до обов'язкових процедур ADR, включаючи медіацію [4].

Кілька штатів намагалися скоординувати своє законодавство, прийнявши Єдиний закон про медіацію або прийнявши власний статут штату про медіацію з подібними положеннями [5], що демонструє розуміння важливості даної інституції.

Доцільно акцентувати, що США мають значну та добре налагоджену практику медіації, коли медіаційні агенції, а також медіатори, що працюють повний і неповний робочий день, пропонують свої послуги або в спеціальних медіаційних приміщеннях, призначених для того, щоб заспокоїти сторони та дозволити їм залишатися залученими в процес. Приватними медіаторами є переважно колишні адвокати та судді, але деяким медіаторам вдається підтримувати паралельну юридичну та медіаційну практику, і це на наш погляд доволі позитивні фактори.

Незважаючи на те, що існують різні підходи до того, як відбувається медіація, зазвичай сторони розташовуються в окремих кімнатах, що дозволяє медіатору

по черзі відкрито говорити з кожною стороною, намагаючись усунути розрив між сторонами. Медіація розпочнеться з першої сесії, в якій обидві сторони отримають можливість взяти участь самостійно або, як правило, через свого адвоката. Ця вступна сесія зазвичай є надзвичайно важливою частиною процесу, що дає кожній стороні можливість оцінити позицію іншої сторони безпосередньо перед початком процесу посередництва. Це також дає можливість особам, які приймають рішення, зустрітися один з одним, перш ніж їх розведуть по різних кімнатах.

Аналізуючи і порівнюючи, слід зазначити, що у Великобританії медіація використовується для вирішення комерційних та інших спорів протягом багатьох років. Розвиток посередництва як спеціальної форми вирішення спорів для судноплавства, однак, розвивався дещо повільніше. Практика деяких юрисдикцій, включаючи Великобританію, полягає в тому, що суди активно заохочують сторони до медіації [3].

Зазвичай сторонам дозволяється, навіть вітається, робити письмові, а потім усні вступні заяви. Усна вступна заява може бути особливо потужним інструментом, створюючи середовище, в якому інша сторона не може не співчувати принаймні певною мірою позиції іншої сторони. Знову ж таки, цього не просто досягти у змагальному контексті, такому як судовий процес чи арбітраж, і існує чимало праць про психологію медіації (зокрема, щодо потужного ефекту сценічної обстановки від хорошого вступного слова).

Не дивлячись на всі зусилля попередніх десятиріч 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію». В Закон України «Про медіацію» нічого не сказано про обов'язковість медіації, але одним із основних принципів медіації проголошується добровільність, відповідно до якої сторони можуть лише добровільно, за взаємною згодою звернутися до обраного медіатора, нікого не можна примушувати до участі у медіації, і

процедура може бути зупинена в будь-який момент за ініціативою однієї зі сторін [6].

Може здатися, що Закон «Про медіацію» закріплює класичну добровільну модель медіації. Але сьогодні все більше і більше країн встановлюють різні види обов'язкової медіації для деяких категорій справ. Першою країною в Європі, яка розробила таке положення, була Італія, де медіація є обов'язковою досудовою процедурою, наприклад, у кондомініумах співвласників багатоквартирного будинку. спори щодо власників, спори про медичну недбалість, спори про наклеп, спори, що виникають із банківських і страхових контрактів тощо [7]. Ця тенденція спричинила зміни у тлумаченні принципу добровільності від добровільного вступу до процедури медіації до добровільного завершення такої процедури. На сьогодні світовим трендом у правовому регулюванні медіації стало запровадження різних видів обов'язкової медіації.

В Україні було запроваджено пробні процедури медіації. В рамках цих проектів було отримано наступні результати. Згідно зі статистичними даними, в рамках зовнішньої медіації, яка була запроваджена у восьми судах Волинської області, до процесу медіації було залучено 142 особи, проведено 108 інформаційно-оцінних зустрічей зі сторонами, проведено 38 медіацій, 14 з яких були успішними (серед них – два спадкових спори, три земельних спори, чотири сімейних спори, п'ять цивільних спорів). Після успішного проведення медіації сторонам було запропоновано відповісти на запитання анкети: 20 із 24 осіб зазначили, що не очікували такого результату; 18 із 24 осіб повідомили, що суддя повністю розумів суть проблеми та максимально сприяв вирішенню спору та рекомендував їм медіацію; 16 із 24 осіб сказали, що в майбутньому вони спочатку спробують скористатися медіацією, щоб заощадити гроші та час. Водночас серед 24 випадків, у яких медіація не була успішною: 4 медіації були зупинені медіатором (зокрема, три медіації, під час яких медіаторів було повідомлено про насильство), а в п'яти

випадках медіація була зупинена через порушення прав сторін.

Натомість у пілотному проєкті судової медіації (модель «суддя-медіатор»), який проводився у чотирьох судах (Білоцерківський міський суд Київської області, Вінницький окружний адміністративний суд, Донецький апеляційний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд) за період з 5 липня 2010 року по 15 листопада 2010 року на медіацію було передано 83 справи, у 50 випадках медіація відбулася, 36 медіацій завершилися успішно, у 33 випадках укладено угоди про мирову медіацію. Слід зауважити, що у даних експериментах, допускалось багато формалізму, але разом з тим проєкт, пов'язаний із запровадженням процедури врегулювання спору за участю судді, навіть став основою для змін до процесуального законодавства у 2017 році. Насправді це не медіація – це різновид примирення під проводом суддя, який вів судовий розгляд.

Ще до прийняття Закону «Про медіацію» медіація могла використовуватися паралельно з судовим розглядом через існування законодавчих положень про можливість досягнення мирової угоди між сторонами на будь-якій стадії цивільного, господарського чи адміністративного процесу, у тому числі апеляційного та касаційного провадження та виконавчого провадження. На практиці, якщо сторони судового процесу використовують медіацію та знаходять мирне рішення, вони можуть передати його до суду, і воно може бути затверджене судом як мирова угода. Крім того, хоча законодавчого регулювання медіації не було, з 2017 року імунітет медіатора вже був закріплений у процесуальному законодавстві, що фактично унеможливило допит медіатора як свідка про факти, які стали йому відомі під час процесу, посередництво, і ще має свій певний позитив і значення.

Як зазначає О. Горбаченко: «Повномасштабна війна в Україні завдає величезних людських, економічних та культурних втрат. Життя розділилося на «до війни» та «у війні» [8, с. 392]. Про що

С. Йосипенко пише: «Широкомасштабне вторгнення росії на територію України різко змінили сприйняття українського суспільства до усіх сфер цивільного життя, в тому числі й до вирішення конфліктів. Основним органом в Україні, який вирішує спори, є суд. Однак з моменту запровадження воєнного стану, судові органи розпочали працювати із певними особливостями, деякі з них припинили свою роботу або змінили місцезнаходження, змінилась й територіальна підсудність справ. З огляду на ситуацію та емоційну складову прийняття рішення щодо врегулювання спору наразі суттєво ускладнюється. Незважаючи на це, конфлікти існують і їх необхідно вирішувати, тому сьогодні, як ніколи актуальним постає питання вирішення спорів в позасудовому порядку» [9].

Судовий процес і арбітраж – це, по суті «війна» між учасниками спору, яка створює своєрідну прірву між останніми. Натомість, найціннішим у медіації є те, що сторони мають можливість не лише вирішити свій спір, але й зберегти та зміцнити свої стосунки.

Позитивні та негативні сторони прийняття Закону України «Про медіацію». Закон «Про медіацію» відкрив нову сторінку в русі АРС в Україні щодо верховенства права та доступу до правосуддя. Незважаючи на очікуваний позитивний ефект, чимало проблем все ще залишається відкритим для обговорення. По-перше, закон зосереджується на загальних питаннях розвитку медіації в Україні, не даючи загальних рекомендацій щодо будь-якої конкретної моделі судової медіації. Втім, розвиток останнього є одним із стратегічних завдань просування АРС в Україні та реформування сектору юстиції. З цієї точки зору на нашу думку наступні кроки можуть стосуватися розробки організаційних та якісних стандартів судової медіації, а також запровадження обов'язкової медіації в окремих видах справ у контексті реалізації положень ст. 124 Конституції України.

По-друге, доцільно зауважити що, у 2019 році Україна підписала Конвенцію

ООН про міжнародні мирові угоди, що є результатом медіації (Сінгапурська конвенція). Міністерство юстиції організувало робочу групу для ратифікації Сінгапурської конвенції одночасно з організацією робочої групи над проектом Закону «Про медіацію». Зараз ця група працює над внесенням змін до процесуального законодавства з урахуванням Закону «Про медіацію». Слід зазначити, що підписання Сінгапурської конвенції може вивести практику медіації на новий рівень, значно розширивши її використання в транскордонних господарських спорах, що позитивно вплине на імідж України на світовій арені та розвиток медіації в Україні.

По-третє, Закон «Про медіацію» передбачає інтеграцію медіації в інші юрисдикційні види діяльності, такі як нотаріуси та судові виконавці, але немає спеціального положення про медіацію в цьому контексті, і це важливо.

По-четверте, законодавство не приділяє належної уваги інтеграції медіації в арбітраж та міжнародний комерційний арбітраж. В усьому світі популярна практика так званих гібридних процедур, зокрема med-arb та arb-med, заснованих на поєднанні медіації та арбітражу в різних варіаціях. У Законі «Про медіацію» статус медіаційних угод і умов про медіацію залишається незрозумілим багатьом. Системний аналіз норм національного процесуального законодавства свідчить про те, що вони не є імперативними і це звертає на себе увагу.

По-п'яте, необхідна інформаційна політика держави для популяризації

медіації в суспільстві. Такий механізм має пояснити переваги медіації, її принципи; виховувати довіру у неспеціалістів до цієї інституції та бажання використовувати неконкурентні способи вирішення спорів, створювати позитивний імідж медіаторів та підвищувати обізнаність про їхню місію в суспільстві тощо.

Висновки. Практика медіації була розроблена досить давно у тому числі і в США. Це вплинуло у свою чергу на практику Великобританії і інших країн. Цікаво, що на протигагу тому, як правова система США зазнала впливу судів Великобританії, але стала трохи менш формальною (або більш доступною для непрофесіоналів), медіація у Великобританії зазнала впливу практики США, але зробила невимушений процес трохи більш формальним.

Однак, зрештою, результат подібний. Справа в тому, що, незалежно від юрисдикційних примх, процес медіації має схожі ознаки по обидва боки Атлантичного океану.

Незважаючи на те, що медіація вважається одним із найпопулярніших способів вирішення спорів за згодою, протягом багатьох років медіація в Україні нажалі не мала законодавчого регулювання. Це було однією з перешкод, яка стримувала розвиток альтернативного вирішення спорів (АВС) в Україні, незважаючи на те, що медіаційна спільнота мала своє місце і голос її голос її звучав досить переконливо і давав про себе знати і у політичному, і у правовому просторі.

Література:

1. *Mediation. U.S. Equal Employment Opportunity Commission.* URL: <https://www.eeoc.gov/mediation> (дата звернення: 03.02.2023)
2. *Mediation Defined: What is Mediation? Jams: Local solution. Global Reach.* URL: <https://www.jamsadr.com/mediation-defined/> (дата звернення: 03.02.2023)
3. *US vs UK – a comparison of mediation processes. Emergency 24/7.* URL: <https://www.skuld.com/topics/legal/pi-and-defence/us-vs-uk---a-comparison-of-mediation-processes/> (дата звернення: 03.02.2023)
4. *Office of Conflict Management and Prevention Federal Mediation and Conciliation Service.* URL: <https://adr.gov/> (дата звернення: 03.02.2023)
5. *Mediation Act: 2001. Uniform law Commission.* URL: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=45565a5f-0c57-4bba-bbab-fc7de9a59110> (дата звернення: 03.02.2023)
6. *Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 03.02.2023)

7. See E Silvestri, R Jagtenberg, 'Tweeluek – Diptych: Juggling a Red Hot Potato: Italy, the EU, and Mandatory Mediation' (2013) 17(1) *Nederlands-Vlaams Tijdschrift voor Mediation en Conflictmanagement* 29-45.

8. Горбаченко Олександра Порівняльно-правовий аналіз структури зовнішніх функцій України та угорщини: імплементація досвіду (частина 2). Аналітично-порівняльне правознавство ДВНЗ «Ужгородський національний університет». № 4/2022, 2022. С. 392-397.

9. Йосипенко С. Врегулювання спорів у воєнний час: медіація як ефективний спосіб. *InterFax Ukraine*. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/843899.html> (дата звернення: 03.02.2023)

References:

1. Mediation. U.S. Equal Employment Opportunity Commission. URL: <https://www.eeoc.gov/mediation> (accessed 03.02.2023).

2. Mediation Defined: What is Mediation? Jams: Local solution. Global Reach. URL: <https://www.jamsadr.com/mediation-defined/> (accessed 03.02.2023).

3. US vs UK - a comparison of mediation processes. *Emergency 24/7*. URL: <https://www.skuld.com/topics/legal/pi-and-defence/us-vs-uk---a-comparison-of-mediation-processes/> (accessed February 03, 2023).

4. Office of Conflict Management and Prevention Federal Mediation and Conciliation Service. URL: <https://adr.gov/> (accessed February 03, 2023).

5. Mediation Act: 2001. Uniform law Commission. URL: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?CommunityKey=45565a5f-0c57-4bba-bbab-fc7de9a59110> (accessed 03.02.2023).

6. On mediation: Law of Ukraine of 16.11.2021 No. 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (accessed 03.02.2023)

7. See E Silvestri, R Jagtenberg, 'Tweeluek - Diptych: Juggling a Red Hot Potato: Italy, the EU, and Mandatory Mediation' (2013) 17(1) *Nederlands-Vlaams Tijdschrift voor Mediation en Conflictmanagement* 29-45.

8. Olexandra Horbachenko COMPARATIVE-LEGAL ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF EXTERNAL FUNCTIONS OF UKRAINE AND HUNGARY: IMPLEMENTATION OF EXPERIENCE (part 2). *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo DVNZ «Uzhhorodskyyi natsionalnyi universytet»*. № 4/2022, 2022. S. 392-397.

9. Yosypenko S. Settlement of disputes in wartime: mediation as an effective way. *InterFax Ukraine*. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/843899.html> (accessed 03.02.2023).

Стаття надійшла до друку 10.02.2023 року

РОЗДІЛ 5.

ОБГОВОРЕННЯ, ДИСКУСІЇ, АКТУАЛЬНО

УДК 340

DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-102-112

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ

Француз- Яковець Т.А.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м.Київ, вул. Табірна, 30-32,03113, Україна
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Нізруца О.О.,

*аспірант Університету «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32,03113,Україна
e-mail: nihrutsaoo@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

CURRENT PROBLEMS OF LEGISLATION IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN UKRAINE

Frantsuz-Yakovets T.A.,

*doctor of Laws Sciences, Professor, Professor of Department of State Legal Disciplines,
“KROK” University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Nihrutsa O.O.,

*PhD student, “KROK” University,
st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: nihrutsaoo@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9138-5385*

Анотація. Дана наукова стаття присвячена розгляду актуальної проблеми законодавства у сфері спорту.

Обґрунтовано, що сьогодні залишається проблемним визначення місця спортивного права у правовій системі України. Як наслідок – переважна більшість спортивних правовідносин залишається нерегламентованою в українському законодавстві.

Аргументовано, що система норм, що регулює питання фізичної культури та спорту, тобто спортивне право – це новий напрям в українській юриспруденції, що охоплює загальні відносини, які виникають у сфері фізичної культури та спорту.

Значення спорту у сучасному світі ґрунтується на визнанні безумовної важливості даної діяльності для людини, держави та суспільства загалом. З позиції гуманізму найвищою цінністю при цьому визнається сама людина, її щастя, здоров'я, свобода та достоїнство, різносторонній та гармонічний розвиток, прояв усіх її можливостей.

Обґрунтовано, що у сучасний період в Україні й у всьому світі зростає роль законодавства, що регулює сферу фізичної культури та спорту. Фізичне виховання громадян в нашій країні є невід'ємною частиною здорового життя населення і предметом особливої уваги з боку держави, що зумовлює необхідність більш

глибокого вивчення та розуміння внутрішньої логіки та закономірностей розвитку правових норм, сукупність яких наразі поєднується у систему спортивного права.

Автором виділено та проаналізовано основні напрями розвитку законодавства у сфері спорту та окреслено головні проблемні аспекти.

Виокремлено основні недоліки чинного законодавства у сфері та спорту та наведено актуальні напрями розвитку законодавства у сфері спорту в Україні, спортивного права як галузі права.

У статті відзначено, що незважаючи на те, що у світі вже давно існує спортивне право як окремий напрям юриспруденції, а в Україні законодавство щодо правового регулювання суспільних відносин у сфері фізичної культури й спорту лише формується.

Ключові слова: спорт, фізична культура, законодавство, спортивне право, сфера регулювання.

Формул: 0; **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 16

Annotation. This scientific article is devoted to the examination of the important issue in sports legislation.

It is substantiated that today the determination the place of sports law in the legal system of Ukraine is problematic. As a result, the vast majority of legal relations in this sphere remain unregulated in Ukrainian legislation.

It is argued that the system of norms regulating the issue of physical culture and sports, i.e. sports law, is a new direction in Ukrainian jurisprudence, covering the general questions that arise in the field of physical culture and sports.

The importance of sports in the modern world is based on the recognition of the unconditional importance of this activity for individuals, the state and society in general. From a of humanistic perspective, the highest value is placed on the individuals, their happiness, health, freedom and dignity, versatile and harmonious development, manifestation of all his capabilities. It is substantiated that in the modern period in Ukraine and throughout the world the role of legislation regulating the sphere of physical culture and sports is growing. Physical education of citizens in our country is an integral part of the healthy life of the population and the subject of special attention from the state, which necessitates a deeper study and understanding of the internal logic and regularities of the development of legal norms, the totality of which is currently combined into the system of sports law.

The author highlighted and analyzed the main directions of the development of legislation in the field of sports and outlined the main problematic aspects.

The main shortcomings of the current legislation in the sphere of sports are singled out, and the current directions of the development of legislation in the sphere of sports in Ukraine, sports law as a branch of law are given.

The article notes that, despite the fact that sports law has long existed in the world as a separate area of jurisprudence, in Ukraine the legislation on the legal regulation of social relations in the field of physical culture and sports is only being formed.

Keywords: sport, physical culture, legislation, sports law, sphere of regulation.

Formulas: 0; **figs:** 0, **tables:** 0, **bibliography:** 16

Постановка проблеми. Згідно ст. 1 Конституції України наша держава визначається в якості «суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» [1]. Тобто Україна, проголошуючи себе правовою та соціальною державою, визнає права та свободи людини та громадянина найвищою цінністю і бере на себе зобов'язання проводити таку соціальну політику, яка спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя та вільний розвиток кожної людини. Виходячи з цього повинні визнаватись, дотримуватись та гарантуватись права людини у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і у сфері спорту.

Якщо розглядати поняття гідного життя, то одним із його складових є право кожного на охорону свого здоров'я, яке може бути забезпечене у тому числі і за допомогою занять фізкультурою та спортом. Конституція України гарантує кожному громадянину право на охорону

здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Це право забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава повинна створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога повинна надаватися безоплатно. Крім того, держава повинна дбати про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечувати санітарно-епідемічне благополуччя.

Вільний розвиток людини неможливо собі уявити без її права на вибір роду своєї діяльності, в тому числі занять спортом.

У зв'язку з тим, що в даний час спорт набуває все більшого значення в системі культурних цінностей суспільства і стає важливим фактором підвищення здоров'я громадян та їх соціальної адаптації в сучасному світі, необхідне чітке

і якомога повніше правове регулювання відносин у сфері фізичної культури та спорту. Цей особливий вид суспільних відносин є самостійним предметом регулювання комплексної галузі спортивного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням щодо правового регулювання фізичної культури і спорту як з теоретичної, так із практичної сторони, а також щодо закономірностей розвитку спортивного права в Україні присвячено велику кількість наукових праць багатьох науковців.

Науково-теоретичну базу для написання даної статті склали праці: А.М. Апаров, О.Г. Бортнік, М.К. Галянтич, Г.О. Гаро, А.О. Двігун, З.П. Дупінська, О. Завальнюк, А.В. Коструба, О.О. Кушнір, О.А. Моргунов, М. Саннікова, М.А. Тіхонова, А.О. Фальковський, О.І. Чокля та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. В Україні організація та проведення відповідних спортивних заходів не можуть розглядатися відокремлено від масштабного комплексного завдання державного значення – створення результативного законодавчого забезпечення сфери фізичної культури і спорту. В свою чергу, цим і актуалізується багато складних питань щодо проведення підготовки даних заходів, які неможливо ефективно вирішувати в рамках чинного національного законодавства з питань спорту. Усе це і зумовлює актуальність потреби у пошуку, переосмислення, дослідження, виявлення проблемних питань, оцінки способів та напрямів удосконалення чинного законодавства у сфері фізичної культури і спорту.

Формулювання мети статті.

Метою статті є характеристика основної нормативно-правової бази у сфері фізкультури та спорту, а також виокремлення основних проблем у цій сфері. Аналіз наукових позицій та шляхів їх вирішення з питань правового регулювання сфери фізичної культури і спорту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, спортивне право

існує багато років у багатьох країнах світу, однак в Україні ця галузь права лише починає розвиватися. Тому сьогодні залишається проблемним визначення місця спортивного права у правовій системі України. Як наслідок – переважна більшість спортивних правовідносин залишається нерегламентованою в українському законодавстві.

На сьогодні в Україні, як зауважує М. Саннікова, структурні елементи системи законодавчого регулювання у сфері фізичної культури і спорту включають наступне [2, с. 38]:

- національне законодавство, яке включає норми Конституцію України, Закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спортувищих досягнень в Україні», «Про антидопінговий контроль у спорті» та ін. У дану групу можна віднести і низку підзаконних нормативно-правових актів, указів Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо, що містять норми спортивного права;
- міжнародне законодавство, зокрема документи міжнародних, міждержавних організацій, міжнародні конвенції, загальновизнані принципи і норми міжнародного права, міжнародні договори з питань спортивної діяльності (Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Федеральним Департаментом оборони, захисту населення та спорту Швейцарської Конфедерації; Міжнародна конвенція проти апартеїду в спорті, Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, зокрема, футбольних матчів; Угода про співробітництво в галузі фізичної культури і спорту держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті та інші);

- нормативні документи громадських та інших організацій сфери фізичної культури і спорту та їх об'єднань (кодекси, регламенти, правила, статуту);
- законодавчі акти міжнародних організацій у сфері спорту, їх угоди з міждержавними організаціями, державами і між собою, політичні та рекомендаційні документи глобальних або регіональних міжнародних конференцій із спорту;
- моральні норми (спортивна етика, Кодекс честі олімпійця та ін.).

Необхідністю у розвитку фізичного виховання до недавнього часу була розробка правового регламентування самого процесу та подальше поглиблення, підвищення якості, ефективності роботи установ та органів у спорті.

Сьогодні ми бачимо, що основні завдання законодавства у сфері спортивної діяльності включають:

- функціонування самої системи фізичної культури та спорту, її правові гарантії;
- захист прав громадян, надання їм можливості заняття спортом;
- відповідальність та правове регулювання відносин;
- договірні відносини суб'єктів, що беруть участь;
- кримінально-правові аспекти спортивної діяльності.

Спортивна діяльність регулюється нормами конституційного, цивільного, трудового, кримінального, а також міжнародного права.

Варто зазначити, що в науковому середовищі існують різноманітні погляди на доцільність систематизації норм, якими регулюються відносини у сфері фізичної культури і спорту.

Зокрема А.М. Апаров у своїй роботі визначає за своїм характером фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність публічно-приватною, а спортивне право України – як комплексну галузь права, якій притаманно поєднання приватних і публічних механізмів правового регулювання, а також особливий правовий режим, який являється одним із

системо утворюючих факторів даної галузі права [3, с. 12].

Окремі дослідники зазначають, що спортивне право має публічно-приватний характер тому що, з однієї сторони, суспільні відносини, що складають його предмет, виникають на основі цивільних і трудових договорів, а з іншої сторони – є суспільними відносинами у сфері управління спортом, оподаткування спорту тощо. У свою чергу цивільний або трудовий договори є підґрунтям виникнення, розвитку та припинення спортивних правовідносин, а тому приватний аспект має відношення до найбільшої групи суспільних відносин, які виникають за участю суб'єктів спортивного права [4].

У своєму дослідженні З.П. Дубінська визначає сферу регулювання спортивного права з урахуванням окремих аспектів, які можна розглядати як елементи спортивного права, а саме: засади державного управління фізичною культурою і спортом; фізичну культуру і спорт; правове забезпечення суспільних фізкультурно-спортивних об'єднань; правове регулювання сфери студентського спорту; правове регулювання професійного спорту; правове регулювання дитячо-юнацького спорту; правовий статус спортсменів, тренерів та інших учасників спортивної діяльності; правові аспекти організації та проведення спортивних змагань; регулювання податкових відносин у сфері спорту; міжнародне співробітництво у сфері спорту, олімпійське право, спортивний арбітраж, спортивне суддівство та спортивну відповідальність (відповідальність у сфері спорту); право інтелектуальної власності у сфері спортивної діяльності [5, с. 43].

На думку О.І. Чокля та А.О. Фальковського, запорукою гармонійного розвитку усієї сфери є саме збалансований диспозитивний метод регулювання фізкультурно-спортивних відносин за аналогією провідних країн Європи (Франції, Німеччини та ін.) із поєднання зі сторони публічних адміністрацій (з чітким розподілом управлінських функцій публічних органів та органів місцевого

самоврядування) поєднанням щодо створення належних умов для залучення населення у зайняття фізичною культурою і спортом імперативного методу [6, с. 4].

Отож, дані обставини свідчать не лише про значний розвиток правовідносин у сфері фізичної культури та спорту, але також і про необхідність приведення у відповідність їм спортивного законодавства. Сама ж галузь спортивного законодавства, самостійний характер якої підтримується далеко не усіма вченими та практиками, сформувалася, в тому числі через підвищену увагу до даної сфери, що приділяється останніми роками. Причому розростання та постійна трансформація спортивного законодавства, що визначили значний поштовх у розвитку спортивного права, висувають на порядок денний питання щодо подальшої систематизації спортивного законодавства.

На наш погляд, систематизація нормативно-правових актів, хоча іманентно не призводить до розробки нових норм права, проте на сучасному етапі виступає одним із ключових напрямів законодавчої діяльності. Це, в свою чергу, є актуальним для країн континентальної правової сім'ї, до яких належить і Україна.

Вважаємо за необхідне виділити та проаналізувати окремі напрями розвитку законодавства у сфері фізичної культури та спорту в Україні та окреслити основні проблемні аспекти у даній сфері.

Помітним напрямом, який суттєво впливає на розвиток спортивного права, як у нашій країні, так і у більшості країн світу, є посилення розвитку спортивного права та «Lex sportiva».

У свою чергу існує кілька концептуальних підходів щодо визначення розуміння та змісту *lex sportiva*, аж до повного заперечення обґрунтованості виділення окремої системи *lex sportiva*.

Деякі автори, як зазначає Франк Латті, взагалі ототожнюють поняття «спортивне право» і «*lex sportiva*», використовуючи друге поняття як «мудріший і елегантніший синонім поняття «спортивне право» [7, с. 32].

На думку Еріка Локена, «*lex sportiva* можна розглядати як зведення правил, що

регулюють організацію спортивних заходів», при цьому, як зауважує автор, «спортивні контракти у футболі врегульовані насправді міжнародним спортивним правом» [8, с. 45].

Варто зазначити, що норми *lex sportiva* не мають загальнообов'язкової юридичної сили, протемають певну нормативну силу і є обов'язковими для дотримання чи виконання учасниками спортивних відносин під загрозою настання щодо них несприятливих наслідків та застосування щодо них санкцій у рамках системи суспільних відносин, врегульованих *lex sportiva*, перенесення яких обов'язково та обґрунтовано в силу взятих зазначеними учасниками на себе відповідних зобов'язань при входженні до предметної сфери регулювання *lex sportiva*.

Таким чином, вважаємо, що *lex sportiva* – це об'єднання комплексів позаправової нормативної регламентації (недержавних невлadних регуляторів різного за своєю природою походження) в галузі спорту. Особливість структури *lex sportiva* полягає також у тому, що це конвергентне мережеве об'єднання комплексів позаправової нормативної регламентації в галузі спорту увінчане системною «надбудовою» на міжнародному рівні, великими самостійними підсистемними комплексами якої є норми Міжнародного олімпійського комітету та інших міжнародних спортивних організацій.

Підвищення ролі міжнародного спортивного права, на нашу думку, слід назвати відокремленим напрямом щодо регулювання спортивного законодавства, адже міжнародне спортивне право вже давно є сформованим та визнаним.

Так, базу міжнародного спортивного права, як зауважує М.А. Тіхонова, складають міжнародні документи загального характеру, загальновизнані засади міжнародного законодавства і міжнародні договори загального характеру (які містяться у деклараціях і резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, статутах Організації Об'єднаних Націй, документах інших організацій із найбільш загальних і глобальних питань міжнародного

правопорядку, багатосторонніх договорах (конвенціях), рішеннях Міжнародного суду). Спеціальні ж норми міжнародного спортивного права містяться в договорах, що стосуються безпосередньо міжнародної спортивної діяльності [9, с. 211-212].

Чільне місце також, як відзначає О.А. Моргунов, посідають міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, які є частиною національного законодавства і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. До числа таких слід віднести Загальну декларацію прав людини, Європейську культурну конвенцію, Антидопінгову конвенцію [10, с. 628].

Ми вважаємо, що у вузькому значенні, міжнародне спортивне право можна визначити як систему міжнародно-правових норм, що регулюють на універсальному та регіональному рівнях міжнародне співробітництво суб'єктів міжнародного права у галузі спорту.

Іншим напрямом розвитку законодавства у сфері фізичної культури і спорту в Україні є підвищення децентралізації управління. Вважається, що децентралізація сприяє вирішенню проблем країн, що розвиваються, адже вона стимулює розвиток локальної політики та підвищує рівень політичної участі громадян, завдяки необхідності виробляти та реалізовувати політичні рішення на місцях.

У свою чергу, децентралізація полягає в передачі певного об'єму владних повноважень компетентними суб'єктами управлінського впливу іншим структурним одиницям, наділеними необхідними правами, обов'язками та ресурсами.

Залучення держави до сфери фізичної культури і спорту, як відзначає А.О. Двігун, залежить від наступних факторів: історичних традицій, політичних й соціально-економічних умов, типу державного управління, демографічних й освітніх характеристик, системи суспільних і культурних цінностей. Причому на окремих етапах розвитку тієї чи іншої держави дії цих факторів оцінюються по-різному. До того ж

пануюча в країні ідеологія є досить вагомим фактором, яка здебільшого визначає модель розвитку фізичної культури та спорту й організаційну структуру національного спортивного руху [11, с. 127].

Також, зважаючи на історію країн, їхні географічні особливості, рівні розвитку, культури й підходи до державного управління, децентралізація як концепція набуває багатьох форм. Окрім того, на користь децентралізації існують вагомі аргументи повноважень як у державному управлінні фізичною культурою і спортом, так і в питаннях регулювання.

Слід відмітити, що за умови, коли передбачається створення необхідних умов для гармонізації економічних інтересів партнерів держави – представників приватних і громадських організацій, а також споживачів фізкультурно-спортивних послуг, стає лише тоді більш ефективним державне регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту.

На наш погляд, запровадження європейського досвіду державного управління в Україні в умовах децентралізації є доцільним за умов більш детального вивчення аспектів кращих управлінських методів та систем, що ефективно зарекомендували себе у розвинутих зарубіжних країнах, особливо у сфері спорту.

Підвищення ролі саморегулювання у спорті є також невід'ємним напрямом законодавчого регулювання у даній сфері. На сьогоднішній день в Україні основною формою організації самодіяльного фізкультурно-спортивного руху є створення при професійних спілках або за участю інших заінтересованих організацій, відомств і установ, добровільних спортивних товариств. До того ж у якості нової сучасної форми організації низової структури даної галузі виступають також групи фізичної культури на підприємствах, в установах, навчальних закладах, а також спортивні клуби.

З-поміж поширення різноманітних видів фізичної культури і спорту серед усіх

прошарків населення, чільне місце в даному процесі займають добровільні фізкультурно-спортивні товариства. До того ж, на перший план виходить пошук оптимальної моделі взаємовідносин органів публічного управління з відповідними громадськими організаціями, в тому числі із добровільними спортивними громадськими об'єднаннями.

Тобто все більше державою передається значна кількість своїх повноважень саморегулювальним організаціям. Особливо це стосується сфери професійного спорту. Наприклад, усі учасники згідно Статуту Української асоціації футболу повинні звертатися за захистом порушених прав виключно в органи футбольного правосуддя (Палата з вирішення спорів Української асоціації футболу та Спортивний арбітражний суд у м. Лозанна, Апеляційний комітет Української асоціації футболу, Контрольно-дисциплінарний комітет Української асоціації футболу).

Однак, як зазначають М.К. Галянтич та А.В. Коструба, що у сфері професійного спорту порядок розгляду іншого виду спорів не систематизований та знаходиться поза локальним правовим регулюванням. До того ж використання традиційних юрисдикційних способів вирішення спорів, в силу специфіки даних відносин, є недостатнім або малоефективним [12, с. 10].

Очевидним на довгострокову перспективу напрямом розвитку законодавства у сфері фізичної культури і спорту є також розвиток пов'язаних зі спортом розділів авторського та інформаційного права, підвищення законодавчого регулювання забезпечення безпеки у спорті, в тому числі розвиток в області професійного та особливо екстремального спорту, страхового права.

Слід відзначити, що основоположним у спортивному праві є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [13], який визначає «правові, соціальні, економічні й організаційні основи фізичної культури і спорту в Україні, участь державних органів, посадових осіб, а також підприємств,

установ, організацій незалежно від форм власності у зміцненні здоров'я громадян, досягненні високого рівня працездатності та довголіття засобами фізичної культури і спорту».

Тобто даний закон визначає законодавство України про фізичну культуру і спорт, зосереджує увагу на положеннях, що регулюють права громадян, засади державної політики, державне управління; повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики, суб'єкти сфери фізичної культури і спорту, а також містить положення про організаційне, кадрове, фінансове та інше забезпечення діяльності, можливість здійснення міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури і спорту, а також відповідальність у випадку порушення законодавства у даній сфері.

Проте, як зауважує О. Завальнюк, незважаючи на своє концептуальне значення, нині чинний Закон України «Про фізичну культуру і спорт» не систематизує норми спортивного права, як це має місце у кодифікованих галузевих актах. Безумовно все це ускладнює регулювання спортивних правовідносин, породжує до одних і тих самих відносин затвердження неоднорідних вимог [14, с. 140].

Також варто зазначити, що склалася в державі досить невизначена ситуація із спортивним правом при наявності основних законодавчих документів, тому що не визначено навіть методологічно суть даного поняття. Незважаючи на те, що у світі вже давно існує спортивне право як окремий напрям юриспруденції, а в Україні законодавство щодо правового регулювання суспільних відносин у сфері фізичної культури й спорту лише формується.

У свою чергу, до характерних недоліків законодавства спортивної сфери можемо віднести: відсутність належної системності та внутрішніх взаємозв'язків у площині правового регулювання фізичної культури та спорту; велика кількість прогалин у законодавстві, у тому числі й ступінь відставання суб'єктів України у цій

галузі; неповна забезпеченість підзаконними актами основних законодавчих, що в свою чергу повинна формувати єдиний портфель спортивного законодавства у державі.

Варто також відзначити, що створення третейських судів залишається актуальною проблемою законодавства у сфері фізичної культури і спорту в Україні. Незважаючи на прийняття у 2004 році Закону України «Про третейські суди» [15], однак його норми не поширюються на сферу спортивної діяльності дотепер. На наш погляд, такого роду ситуація на захист прав наших спортсменів негативним чином впливає як у межах держави, так і на міжнародній арені.

З цією метою, ми погоджуємось із твердженням М.А. Тіхонова та О.Г.

Бортнік, що доцільно створити окремий орган – третейський суд – з розгляду усіх спортивних спорів (трудових, цивільних, господарських, спортивних) з усіх видів спорту, задля приведення до відповідності корпоративних норм спортивних організацій Конституції України [16, с. 12].

У контексті даної проблеми сьогодні в Україні сформувався потреба підготовки фахівців для галузі спортивного права. У закладах вищої освіти фізкультурно-спортивного профілю відсутні програми навчальних дисциплін, які могли б дати уявлення майбутнім фахівцям сфери фізичної культури і спорту щодо сутності спортивного права, порядку розгляду спортивних спорів у спортивних арбітражних судах тощо. У зв'язку з цим вбачається за доцільне на законодавчому рівні вирішити питання про створення спеціальної підготовки фахівців зі спортивного права, у тому числі суддів спортивних арбітражних судів. Це, в свою чергу, забезпечить успішну конкуренцію нашої держави у міжнародній спортивній спільноті та оптимальну організацію внутрішнього ринку й професійного спорту загалом.

Наявність специфічної системи спортивного законодавства України об'єктивно підтверджує необхідність систематизації законодавства, яка

забезпечить належне праворозуміння та правозастосування у даній сфері.

Висновки. Отже, на основі всього вищезазначеного можна зробити висновок про те, що відносини у сфері фізкультури та спорту регулюються українським законодавством досить змістовно та детально, висвітлюються практично всі моменти щодо даних соціально-культурних категорій. Питання у сфері фізичної культури та спорту регулюються великою кількістю законів, а також різними підзаконними актами, міжнародними договорами та загалом відповідають ситуації, що існує на даний момент у суспільстві. Тобто для успішного розвитку цієї сфери в Україні існує достатня нормативно-правова база, однак таке регулювання здійснюється великим за обсягом, але значною мірою неупорядкованим масивом правового матеріалу, який охоплює як національне, так і міжнародне законодавство. Однак, незважаючи на це, ряд проблем у законодавстві на даний момент все-таки має місце.

Тому, задля вирішення зазначених проблем, на наш погляд, доцільно запровадити такі заходи:

- створення нової національної системи фізкультурно-спортивного виховання населення;
- розробка та реалізація комплексу заходів щодо пропаганди фізичної культури та спорту як найважливішої складової здорового способу життя;
- модернізація системи фізичного виховання різних категорій та груп населення, у тому числі в освітніх закладах професійної освіти.

Окрім того, наявність великої кількості нормативно-правових актів у сфері фізичної культури і спорту викликає плутанину в їх застосуванні, а деякі норми законів дублюють одна одну, інші ж є застарілими та малоефективними.

У зв'язку з цим, до ряду актуальних напрямів розвитку законодавства у сфері спорту в Україні, спортивного права як галузі права, можна віднести:

- розробка кодифікованого правового акта (Спортивного кодексу України), здатного повноцінно регулювати суспільні відносини у сфері спорту;
 - вдосконалення кадрової підготовки та підвищення кваліфікації працівників, задіяних у сфері фізичної культури та спорту;
 - боротьба з явищами політизації спорту;
 - створення та подальший розвиток правового інституту захисту державних інтересів у спортивній сфері, а також захист прав учасників правовідносин у сфері спорту на міжнародному рівні;
 - підвищення загальнодоступності спорту (наприклад, шляхом залучення некомерційних організацій до процесу формування спортивної інфраструктури);
 - розробка сучасної ефективної системи правового моніторингу задля забезпечення спостереження за сферою спортивного регулювання на усіх рівнях.
- У підсумку також необхідно відзначити, що важливо здійснити систематизоване нормативно-правове регулювання такої масштабної сфери життя, як спорт у вигляді формування окремої правової галузі спортивного права.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Саннікова М. Актуальні проблеми правового регулювання та законодавства у сфері фізичної культури та спорту в Україні. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2019. № 3(71). С. 37-42. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/1991-0177/article/view/171267/171505> (дата звернення 01.02.2023)
3. Апаров А.М. Концепція спортивного права: огляд ключових аспектів. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Правознавство. 2017. Т. 22. Вип. 1 (30). С. 6–19.
4. Гаро Г.О., Кушнір О.О. Спортивне право: огляд національного законодавства і міжнародних стандартів. URL: https://protocol.ua/ua/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/ (дата звернення 01.02.2023)
5. Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 081 – Право. Львів. 2021. 216 с.
6. Чокля О.І., Фальковський А.О. Специфіка державно-правового регулювання фізичної культури і спорту в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. Випуск 2(31). С. 3-9. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/554/767> (дата звернення 01.02.2023)
7. Latty F. La lex sportiva: recherche sur le droit transnational. Préface de Jacques Rogge, avant-propos d'Alain Pellet. Leiden (The Netherlands). Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2007.
8. Loquin E. L'internationalisation des contrats sportifs. Les contrats des sportifs. L'exemple du football professionnel. G. Simon (dir.). Paris: PUF. 2003. P. 33–45.
9. Тіхонова М.А. Огляд джерел міжнародного спортивного права. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012. № 3. С. 209–216. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_31.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_31.pdf) (дата звернення 01.02.2023)
10. Моргунов О.А. Поняття та система джерел спортивного права. Форум права. 2011. № 2. С. 624–629.
11. Двгійун А.О. Механізми розвитку фізичної культури та спорту в умовах децентралізації. Актуальні проблеми економіки. 2020. № 6 (228). С. 125-132. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2021/08/6.20._topic_Dvihun-A.A.125-132.pdf (дата звернення 01.02.2023)
12. Галянтич М.К., Коструба А.В. Поліваріативність розгляду спорів у сфері професійного спорту: дискусійні питання. Lex Sportiva. 2021. Випуск 1. С. 8-12. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11925/1/4-Текст%20статті-3-1-10-20220127%20%281%29.pdf> (дата звернення 01.02.2023)
13. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 14. Ст. 80.
14. Завальнюк О. Юридичні засади регулювання сучасної спортивної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2014. Вип. 26. С. 134-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_26_22 (дата звернення 01.02.2023)

15. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 35. Ст. 412.
16. Тіхонова М.А., Бортнік О.Г. Право на судовий захист учасника професійних спортивних відносин та його реалізація. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 3 (03). С. 46–52.

References:

1. Constitution of Ukraine dated June 28, (1996) No. 254k/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 30, art.141.
2. Sannikova M. (2019) Actual problems of legal regulation and legislation in the field of physical culture and sports in Ukraine. *Slobozhans'kyu naukovo-sportyvnyy visnyk*. Vol. 3(71). pp. 37-42, available at: <http://journals.uran.ua/index.php/1991-0177/article/view/171267/171505> (Accessed 1 February 2023)
3. Aparov A.M. (2017) The concept of sports law: an overview of key aspects. *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova. Pravoznnavstvo*. Part 22, vol. 1 (30), pp. 6–19.
4. Garo G.O., Kushnir O.O. Sports law: an overview of national legislation and international standards, available at: https://protocol.ua/ua/sportivne_pravo_oglyad_natsionalnogo_zakonodavstva_i_mignarodnih_standartiv/ (Accessed 1 February 2023)
5. Dubinska Z.P. (2021) “Peculiarities of the regulation of legal relations in the field of sports in Ukraine: theoretical and legal approach”, Ph.D. Thesis, Lviv, Ukraine.
6. Choklya O.I., Falkovskyi A.O. (2020) Specifics of state legal regulation of physical culture and sports in Ukraine. *Prykarpats'kyu yurydychnyy visnyk*, vol. 2(31), pp. 3-9, available at: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/554/767> (Accessed 1 February 2023)
7. Latty F. (2007) *La lex sportiva: research on transnational law*. Preface by Jacques Rogge, foreword by Alain Pellet. Leiden (The Netherlands). Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
8. Loquin E. (2003) The internationalization of sports contracts. *Athletes' contracts. The example of professional football*. G. Simon (ed.). Paris: PUF. P.33–45.
9. Tikhonova M.A. (2012) Review of sources of international sports law. *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo* [Foreign trade: economy, finance, law], vol. 3, pp. 209–216, available at: [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_31.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_31.pdf) (Accessed 1 February 2023)
10. Morgunov O.A. (2011) Concept and system of sources of sports law. *Forum prava*, vol. 2, pp. 624–629.
11. Dvgiun A.O. (2020) Mechanisms of development of physical culture and sports in conditions of decentralization. *Aktual'ni problemy ekonomiky* [Actual problems of the economy], vol. 6 (228), pp. 125-132, available at: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2021/08/6.20._topic_Dvihun-A.A.125-132.pdf (Accessed 1 February 2023)
12. Galiantych M.K., Kostruba A.V. (2021) Polyvariability of dispute resolution in the field of professional sports: debatable issues. *Lex Sportiva*, vol. 1, pp. 8-12, available at: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11925/1/4-Текст%20статти-3-1-10-20220127%20%281%29.pdf> (Accessed 1 February 2023)
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine «On physical education and sports», Data of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 14, art. 80.
14. Zavalniuk O. (2014) “Legal principles of regulation of modern sports activities”. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 18 : Ekonomika i pravo*, vol. 26, pp. 134-142, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_26_22 (Accessed 1 February 2023)
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine «On arbitration courts», Data of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 35, art. 412.
16. Tikhonova M.A., Bortnik O.G. (2013) The right to legal protection of a participant in professional sports relations and its implementation. *Eurasian Academic Research Journal*, vol. 3 (03), pp. 46–52.

Стаття надійшла до друку 12.02.2023 року

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Issue 1(7) / Випуск 1(7)

KROK University is not responsible for the content of publications and reliability of factual, statistical and other data provided by authors

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» не несе відповідальності за зміст матеріалів публікацій та достовірність наведених авторами фактологічних, статистичних тощо даних

Підписано до друку 25.02.2023 р. Формат 64x84/8.
Папірофсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times
New Roman. Ум. друк. арк. 8,2.
Наклад 100 прим. Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано
департаментом поліграфії
ВНЗ
«Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: polygrafi,a.krok@gmail.com